

DIR LA REALITAT

Lluís V. ARACIL

Barcelona, setembre 1981

A d v e r t i m e n t

Durant el 1981, he embastat aquest recull d'assaigs amb una doble idea : la coherència i la diversitat. El resultat és en tot cas una mostra d'un treball de recerca en un ventall de direccions relativament coordinades.

No és pas per error que la meua perspectiva enllaça temes europeus (valencians en primer lloc) amb qüestions d'interès sociolingüístic (i sociològic) general.

El títol " Dir la realitat " tampoc no és cap méprise. Segurament la meua tesi fonamental és que les realitats socials existeixen perquè són construïdes -- i cal absolutament començar per dir-les. Clarament : mai no acomplirem cap proesa pràctica si comencem (i acabem al mateix temps) per renunciar a dir els termes bàsics d'un nou discurs.

Aquests assaigs pertanyen globalment a la sociolingüística del dir i segueixen una orientació fenomenològica. Amb aquest criteri selectiu, he deixat fora d'aquest recull una altra gamma d'assaigs centrats en la sociolingüística del parlar i estructurats en els termes de la matemàtica anomenada finita o discreta.

Tot i que aquesta divisió és molt qüestionable -- perquè hi ha imbricacions i referències recíproques --, m'ha semblat justificada perquè correspon a la distinció entre dos enfocaments centrats en sengles focus d'interès. En tot cas, l'esprit de finesse i l'esprit de géométrie són certament dos estils prou distints.

He començat ja a compilar un altre recull, complementari d'aquest i centrat en la " mecànica " d'això que, faute de mieux, em resigno a anomenar " situació minoritària ".

Crec que valdrà la pena de publicar aviat ambdues compilacions per produir algun impacte dins aquesta part del món en aquesta conjuntura històrica tan crítica. Els qui prenem seriosament el català veiem més i més clarament que la seva subsistència com a idioma (= manera de parlar) és inseparable d'allò que hom podrà i sabrà dir en català. Tota la qüestió és si aquest embull funcionarà en forma de cercles " viciosos " o " virtuosos ".

Sens dubte, caldrà revisar aquest recull i afegir-hi almenys una introducció explicativa global.

C o n t i n g u t

1. Sobre el tràfec dels models
2. Romanística i sociolingüística
3. El racionalisme oligàrquic
4. Les dimensions de l'universalité de la langue française
5. Quina sociolingüística ?
6. L'estandardització del català modern
7. L'arenga de l'ase
8. Qui té por de qui al País Valencià ?
9. Et tout le reste est littérature
10. La " llengua dels avis " al País valencià
11. Sobre la situació minoritària
12. La interposició
13. L'sprint de les dones

SOBRE EL TRAFEC DELS MODELS
===== == ===== =====

Tots sabem que el pensament -- a partir del sentit comú ma - teix -- pren formes que podem reconèixer, descriure i comparar. Parlem així de mentalitats i doctrines, ideologies i teories. Els rètols més moderns -- com ara "paradigma " (Thomas S. Kuhn, The structure of scientific revolutions, 1962) o epistēmē (Michel Foucault, Les mots et les choses, 1966)--suposen també això.

En realitat, tothom fa o accepta una tipologia o altra (sempre incompleta i laxa) d'aquelles configuracions. Ara : fer-ne una taxonomia sistemàtica i exhaustiva (que permeti de descriure-les i comparar-les totes en els mateixos termes) és una temptativa molt més ambiciosa i problemàtica. La dificultat més òbvia és que es tracta sempre de " tipus ideals ", estilitzats, que no es presenten mai " purs " en la història real. Una altra dificul - tat, més profunda, és que la temptativa mateixa de passar en revista totes les configuracions possibles és segurament intrínsecament absurda. Almenys és la pretensió típica dels qui, girant-se d'es - quena a la història, pretenen contemplar-la sub specie aeternitatis. És clar que també hi ha grans temptatives mancades que imposen res - pecte i són prou instructives. Stephen C. Pepper, per exemple, té el mèrit d'haver proposat uns " prolegòmens a la filosofia siste - mática i un survey complet de la metafísica " (World hypotheses : A study in evidence, 1942). La seva taxonomia té tots els avan - tatges i els desavantatges de la simplicitat. És una quadriparti - ció en funció de dos criteris independents.

	Dispersiu (imprecís)	Integratiu (estret)
Analític	Formisme	Mecanicisme
Sintètic	Contextualisme	Organicisme

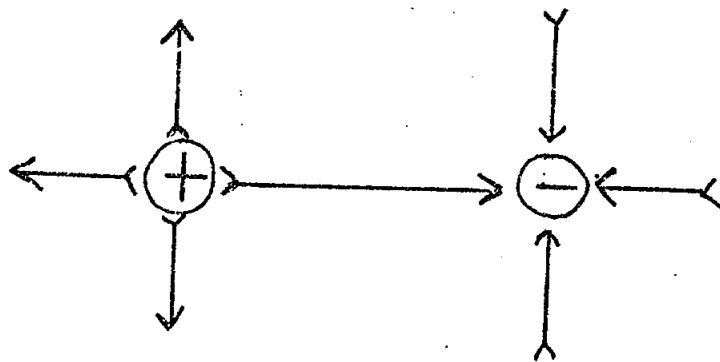
Més interessant, però, que el diagrama és el seu postulat de les root metaphors, que assigna aquelles grans configuracions a sengles " metàfores bàsiques " : la forma, el mecanisme, el context i l'or - ganisme. Les metàfores, fornides pel sentit comú, són aclaridores -- o almenys inspiradores. En tot cas, el pensament recorre a aquell

2

repertori per concebre les coses. No estic gens segur que el repertori de metàfores de Pepper sigui gaire millor que els tres états (el teològic, el metafísic i el positiu) d'Auguste Comte. Un avantatge del de Comte és que és dinàmic. Pepper suposa, sense gaire fonament, que les seves quatre metàfores bàsiques són simultànies. També suposa que són independents -- tot i que, per exemple, sabem que el mecanicisme ha estat una temptativa de concebre els organismes.

Ara : deixant a part quantes i quines metàfores forneix ací o allà el sentit comú, el postulat de Pepper (com el de Comte) és prou convincent. Sembla que el pensament concep les coses tot recorrent a esquemes que entèn intuïtivament i que utilitza com a metàfores o models. Una prova d'això són les denominacions mateixes de moltíssimes coses. Quan l'empirista John Locke va assenyalar l'origen figuratiu i sensorial dels termes més immaterials i abstractes (An essay concerning human understanding, 1690), el racionalista Gottfried W. von Leibniz va argumentar la tesi de les idees innates (Nouveaux essais sur l'entendement humain, 1704). Tots dos convenien, però, que els mots provenen sempre en definitiva del col·loquial, inseparable de la vida quotidiana i del sentit comú. La controvèrsia va produir una exuberància d'etimologies filosòfico-filològiques que, estrafoletats a part, van descobrir moltes coses interessants.

D'altra banda, és innegable que també hi ha un trascolament abundant d'expressions i nocions entre camps especialitzats. Precisament a propòsit del lèxic, l'alemany Hans Sperber va esbossar un esquema (Einführung in die Bedeutungslehre, 1923) que sembla valuós -- si el netegem d'una fraseologia de l'"afectivitat" manllevada al freudisme. La idea és que els rètols es desplacen a la manera de corrents de convecció, perquè hi ha focus positius (d'irradiació o expansió) que són fonts d'expressions populars o prestigioses, i focus negatius (d'atracció) que manlleven expressions per designar de maneres distintes la mateixa cosa -- com en el cas del tabú i l'eufemisme. Podem representar això en forma d'un diagrama -- recordeu les línies de força d'un camp elèctric o magnètic, que divergeixen a partir d'un pol i convergeixen en l'altre.

Aquest diagrama és aclaridor per dues raons. En primer lloc, és absolutament cert que hi ha camps d'activitat que irradien nocions i rètols (la biologia n'és un bon exemple a la nostra època), i d'altres que en prenen i " apliquen " (com ara la filologia de la Belle Époque). El tràfec entre disciplines " exportadores " i " importadores " és un aspecte molt important de la història de la ciència -- tan important, que és pràcticament impossible de desglossar les històries de les disciplines les unes de les altres. La història real és sempre un embull prou complicat perquè no hi ha enlloc disciplines perfectament " autocontingudes ". És clar que reconeixen això els qui indaguen " influències " -- excepte que la noció mateixa d'"influència " és tan vaga i amorfa que podem aplicar-la a tot, sense explicar res. L'altra raó a favor del diagrama anterior és justament que ens ajuda molt a esbrinar aquell embull i a dissipar alguns maentesos típics. En efecte : els préstecs-manlleus entre disciplines fan possibles dues menes contràries de quid pro quo, que el 1970 vaig anomenar Babel I i Babel II, i que corresponen exactament a les famoses sinonímia i polisèmia.

Un altre diagrama revela l'entrellat d'aquest joc. És un diagrama que, estranyament, el saussureà rus Sergej Karcevskij no va traçar (Du dualisme asymétrique du signe linguistique, 1929). La idea fonamental ací és que les relacions entre significants (o expressions) i significats (o nocions) són precisament biplurif-voques -- i no pas biunívokes, com suposen ingènuament alguns. Més : és gràcies a això que un sistema semiològic té cohesió i que permet moltes trajectòries. Si a cada expressió corresponia exactament una noció, i viceversa, foren impossibles, per exemple, aquells interessants tests d'associació lliure d'idees. En realitat, tampoc no serien possibles aquells desplaçaments semàntics que són precisament el tema més clàssic de la semàntica. Per simpli -

ració de xifrar o encoding), l'equívoc és convergent i l'equiva -
lència és divergent. És clar que l'equívoc admet la reinterpreta -
ció (quan desxifrem) -- i l'equivalència admet la paràfrasi (quan
xifrem).

Insisteixo que tot això són moviments d'un discurs , el qual
produeix aquell zigzag quan manlevem una altra expressió per desig -
nar una certa noció, i quan una certa expressió es presta a designar
una altra noció. Per consegüent, aquell trascolament dels rètols
que Sperber va descriure una mica trivialment consisteix ací històri -
cament en tot un joc de reinterpretacions i paràfrasis que alternen
ara i adés perquè aclareixen certes coses i en confonen d'altres.
És prou raonable de dir que la història de tot discurs científic
-- fins i tot a l'interior d'una certa disciplina -- consisteix
precisament en clarificacions i confusions que potser ocorren simul -
tàniament. En tot cas, el fet és que, per sort i per dissort, sem -
pre hi ha un tràfec d'expressions i de nocions entre distints camps
d'activitat més o menys contigus o anàlegs. Cal tenir en compte
que ací les expressions i les nocions van juntes (com a metàfores,
esquemes o models), i que l'altre terme és aquell aspecte o camp
de la realitat que una disciplina estudia.

No hi ha dubte que el tràfec és molt positiu quan les metà -
fores inspiradores ajuden decisivament a enfocar i aclarir alguna
cosa important. També és cert que, per contra, els esquemes impor -
tats i " aplicats " maquinament desenfocuen i confonen coses im -
portants. El problema de les relacions entre l'avantguarda i la
reraguarda científica és realment prou delicat. En definitiva, són
a l'avantguarda aquelles disciplines que prenen iniciatives origi -
nals -- tot començant per la d'abordar directament problemes subs -
tancials. És així que tallen nusos gordians -- o, si voleu, proven
que la qüestió del moviment soluitur ambulando. Aquestes disci -
plines revolucionen d'altres perquè fan bretxes a través de barreres
epistemològiques i obren nous horitzons -- creen realment noves
possibilitats . És simplement natural que les iniciatives origi -
nals i els acompliments sensacionals d'aquestes disciplines for -
neixin a les altres exemples estimulants. Més : és possible que
les reinterpretacions i les paràfrasis descobreixin potencialitats
que els originadors mai no van sospitar.

El problema és que calen unes certes condicions per a saber

apreciar i aprofitar en d'altres disciplines les aportacions de les pioneres. Això és un problema ben real perquè de vegades hi ha una distància astronòmica entre l'avantguarda científica, que forneix coses aplicables, i la reraguarda, aferrada a la noció de les idees i les tècniques " aplicades ". A més, les vogues populars i els prestigis supersticiosos poden agreujar l'endarreriment relatiu de la reraguarda, quan aquesta es limita a aclamar i imitar ineptament -- amb la bona intenció d'"aplicar " -- fórmules acreditades i prestigioses, que ni tan sols és capaç d'entendre. El (pseudo)darwinisme d'August Schleicher (Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft, 1863) és un exemple ben notori d'aquesta trista possibilitat. Un malentès pervers prou típic, capaç de falsificar i estultificar les millors innovacions, és la reducció d'una terminologia a una mera fraseologia -- símptoma de la suplantació de la recerca per la retòrica. Això és especialment freqüent en les " ciències de l'esperit ", absolutament dominades massa sovint per pretensions i ficcions incompatibles amb la vocació científica. És clar que, en aquest cas, hi ha unes funcions institucionals imperatives, a les quals és subordinada i sacrificada la recerca. Val la pena d'insistir-hi perquè aquestes doctrines més estrictament legitimadores i apologetiques són precisament les que ^{més} necessiten invocar i al·legar arguments " científics ". Ideologies a part, quan una disciplina es troba en retard de massa mutacions de la intel·ligència científica, ni tan sols té l'acumen necessari per a destriar el gra de la palla i, havent perdut tota capacitat inventiva, tendeix més i més a explotar les invencions d'altri tot reduint-les a fórmules màgiques. Aquestes disciplines fan rebomboris -- en comptes de revolucions --, i continuen perdent trens. De fet, prenen una mala seguida quan s'apassionen i fascinen precisament per allò que no entenen pas.

En comptes doncs de decidir que el trascolament de models és " bo " o " nociu " en general, cal insistir en una distinció que els difusionistes més seriosos van fer a partir de la Belle Époque -- la distinció entre la imitació servil dels productes bons i fets (=psittacisme), que és una forma de dependència parasitària, i la reinvenció (= imitation des motifs, stimulus diffusion), que és productiva perquè és intel·ligent. Com diu el meu amic Giorgio Braga (La comunicazione sociale, 1974), la voga dels models en

general pot prendre dues formes contràries : l'estimulant (pro -
 posta d'acció) i la paralitzant (substitut d'acció). La qües -
 tió crucial ací és si la disciplina importadora incorpora els mo -
 dels manllevats a la seva pròpia activitat de recerca, o bé no té
 cap altra activitat que la recepció i " aplicació" ². Recordem tam -
 bé que les teories econòmiques més serioses del desenvolupament
 són teories dels desfasaments i es guarden molt d'amagar-ne els
 efectes negatius (Albert O. Hirschman, The strategy of economic
 development, 1958). Com en el cas de les regions econòmiques,
 els acompliments de l'avantguarda científica poden mobilitzar i
 enriquir (spread effect) o ^{paralitzar i} empobrir (backwash effect) la
 reraguarda -- i la possibilitat negativa extrema és la polaritza -
 ció, que redueix la reraguarda a satèl.lit i paràsit permanent de
 l'avantguarda. Cal tenir tot això en compte quan fem història
 retrospectiva -- i, més encara, quan ens engresquem en la recerca
actual. en una disciplina i/o una part del món que fins ara s'han
 mantingut prou endarrerits. L'hàbit de seguir (amb retard) els
 corrents prestigiosos, sense abordar mai directament cap qüestió
 substancial, condemna a l'esterilitat una disciplina i/o un país.

A. O. Hirschman i C. E. Lindblom han insistit, però, que la
 història consisteix en tot cas en desfasaments i desnivells (Econ -
 omic development, research and development, policy making : Some
 converging views, 1962). Per consegüent, aquell tràfec de models
 és simplement necessari, i fa una funció cohesiva dins el món
 intel.lectual -- encara que la cohesió sigui capciosa de vegades.
 En comptes de celebrar o deplorar això, cal seguir els fils dels
 préstecs-manlleus i esbrinar en cada cas les divergències i con -
 vergències. És així que cal detectar, també en cada cas, aquelles
 dues menes de Babel. La primera, sinonímica, és típica de la dis -
 persió i, en definitiva, un símptoma de separació injustificada
 entre les parcel.les del món intel.lectual. Aquesta és la Babel
 proverbial -- i potser la més innocent. Descobrir que dues ex -
 pressions volen dir la mateixa cosa és la manera típica de supe -
 rar un isolament i engegar un procés de convergència, en interès
 de tots. La Babel de la segona espècie, polisèmica, és molt més
 insidiosa, perquè ací hi ha una unitat cimentada per la confusió.
 Detectar els equívocs és trencar connexions injustificades i "soltar"
 un camp intel.lectual tot desfent les adherències que travaven la
 recerca. No hi ha dubte que cada disciplina distinta s'ha consti -

tuït gràcies a dissociacions que l'han desembarassada i emancipada -- en algun cas, en forma de " declaració d'independència " ben explícita.

De tota manera, la trama de la història intel.lectual és més o menys tan intricada com la de l'evolució biològica -- la qual és també divergent i convergent, almenys a dos nivells distints. Al nivell dels òrgans, són homòlegs aquells l'estructura dels quals té un origen comú (com ara els nostres braços i les ales dels ocells), encara que facin ara funcions molt diferents --, i són anàlegs/aquells que fan la mateixa funció (com ara les ales dels ocells i les dels insectes), encara que les estructures no tinguin potser un origen comú. Al nivell de les espècies, hi ha sens dubte escissions i ramificacions, representables en forma d'arbres genealògics. Ara : també hi ha encreuaments, especialment en les plantes angiospermes (Verne Grant, Plant speciation, 1971). Per consegüent, hi ha realment dues formes de filogènia : la ramificada (que s'assembla a un arbre) i la reticulada (que s'assembla a una xarxa). A més i en tot cas, hi ha, dins un medi ambient, adaptacions convergents -- i és per això que els dofins semblen peixos, i els rats penats semblen ocells. També en els idiomes, hi ha afinitats genètiques -- centre d'interès de la filologia --, i conformitats tipològiques -- que mereixen l'atenció de la lingüística.

Tot plegat justifica sens dubte la temptativa de Stephen Toulmin d'embastar una mena de filogènia dels conceptes i les disciplines (Human understanding : The collective use and evolution of concepts, 1972). ¿ Caldrà dir que la seva construcció és un bell exemple de manlleu o importació d'un model ? Cal reconèixer que la seva re-interpretació d'un esquema biològic sembla una bona paràfrasi d'això que he anat dient.

Com que els manlleus semblen inevitables i indispensables, crec que valdrà la pena d'examinar un model del qual Toulmin no sembla fer cap cas. Em refereixo a un model usat en geografia (sota el nom de surface) i en biologia (sota el nom d'epigenetic landscape). Em sembla que podem utilitzar-lo profitosament en sociolingüística. Evidentment, una primera qüestió és què tenen d'essencial en comú les " superfícies " de la geografia moderna i els " paisatges epige-

nètics " de C. H. Waddington (i René Thom). Abans, però, caldrà examinar la metàfora bàsica, que és la noció de relleu. I això és una altra història. Perdó : un altre fil de la mateixa història.

/NOTA/ Aportació a la taula rodona coordinada per Brigitte Schlieben-Lange (Frankfurt) i presidida per Duncan McMillan (Edinburgh) dins el XVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques (Ciutat de Mallorca, abril 1980). Hi van participar Alberto Varvaro (Napoli), Joseph Herman (Budapest) i Lluís V. Aracil (Barcelona). L'idioma més generalment usat fou el francès. Varvaro va presentar la seva aportació en italià, i jo vaig usar successivament el francès i el castellà. La discussió oberta després fou més multilingüe -- i molt animada.

Em felicito de les intervencions d'Alberto Varvaro i de Joseph Herman, que m'han precedit. Han estat molt serioses -- i molt " discutibles " en el sentit de dignes de discussió. Poder raonar en aquest nivell és un privilegi que cal apreciar i aprofitar. La meva presentació serà una mica diferent -- segurament més problemàtica, perquè vull obrir altres qüestions, a més de tocar algunes de les qüestions posades.

Sembla que la raó determinant de la meua presència ací no és pas geogràfica, sinó professional. Segurament sóc ací el sociòleg de servei. I tots hem vist en aquests anys que alguns saben fer sociolingüística sense sociologia -- que és com fer truites sense ous. Més difícil encara : en definitiva, és fer sociologia sense sociologia, -- proesa de la qual cal reconèixer que hi ha abundants precedents. Com que això és l'aspecte que m'afecta i em preocupa més, la meua aportació serà diferent i, amb una mica de sort, complementària de les anteriors. Vull afegir una certa dimensió al debat, que no contradiu cap dels punts que han estat tan ben exposats fins ací.

Parlant de problemes : n'hi ha un de trivial i prosaic que sorgeix ací mateix i que un sociolingüista no seria capaç d'ignorar. És el problema de la llengua en aquesta reunió internacional en què sembla que evitar l'anglès és el sol punt en què hi ha acord. Com a català, no tinc cap partit pres. De fet, alguns idiomes

pròxims (francès, italià, castellà) em són prou familiars personalment. Ara : com que el contingent lingüístic més nombrós en aquest Congrés és el castellà, i la llengua castellana no ha estat gens representada encara en aquesta taula rodona, em permetré d'usar-la a partir d'ací. Incidentalment : fou la meua llengua materna.

En primer lloc, hi ha una qüestió crucial : què entenem per " sociolingüística " ? Aquesta qüestió ha estat enunciada ja de manera prou adequada. Puc afegir que crec i mantinc que el rudiment fonamental de tota sociolingüística consisteix a considerar la llengua com un fet, un esdeveniment, un succés. És doncs un enfocament existencial i molt modest. El sociolingüista deixa que parlin de l'essència els qui ja en parlaven de tota manera. Continuem. Com que la llengua ocorre o es presenta, hem de demanar-nos immediatament on, en quines condicions. Aquesta qüestió, que podem especificar de diverses maneres, reclama una mena d'enfocament -- precisament un enfocament que és comú a tota la sociolingüística contemporània ençà de circa 1953. És doncs l'esquema bàsic d'un " paradigma científic ", i el tema d'una comunicació que vaig presentar a Toronto el 1974 : 'Sociolinguistics : Revolution and paradigm'.

L'enfocament sociolingüístic és distint i complementari del de la lingüística. Els dos costats són importants. D'una banda, la sociolingüística pot aportar alguna cosa original perquè la seva inspiració més bàsica és qualitativament distinta de la que hi ha a la base de la lingüística. D'altra banda, és realment una obertura -- i no pas necessàriament cap impugnació. És clar que tota obertura impugna inevitablement una clausura -- el gran problema epistemològic que va fascinar Gaston Bachelard. Això és, a més, importantíssim des d'un punt de vista sociològic -- perquè té a veure amb tot allò dels drets adquirits, les rutines, etcètera. Ara : com que el tancament mental és anti-científic per definició, suposaré que allò no crea cap conflicte entre gent que tenen tots una vocació científica sincera. Insistiré doncs en la complementarietat dels dos enfocaments, que ens permet d'agafar el bou per les dues banyes -- nosaltres, feliçment, tenim dues mans també. També podríem dir que la sociolingüística obre una oportunitat, gràcies a la qual no cal pas que posem tots els ous dins la sola

cistella de la lingüística. Qui sap si demà no serà l'enfocament sociolingüístic el nucli integrador d'un sistema més ampli i més profund que el de les disciplines actuals ?

Ara com ara, aquell enfocament s'ha revelat ja productiu. La seva gran importància, però, consisteix en la seva capacitat d'inspirar, orientar i coordinar moltes recerques que potser és justament ara que algú comença a encetar o a concebre. El que vull dir és que, sobretot, la sociolingüística té unes potencialitats que entreveiem. Més : les reconeixem i en fem cas els qui ens hem reunit ací a parlar-ne. Encara que tots siguem molt erudits i sapiguem moltes coses del passat, comprenem molt clarament que totes les qüestions "vives" tenen a veure amb el futur. Deixeu-me notar que us ho dic jo, que vaig presentar al vostre XIII Congrés (Québec, 1971) una brevíssima comunicació sobre ' La (pre)història de la sociolingüística ', en què parlava dels precursors i els precedents que havia descobert fins aleshores. I bé : el darrer mot d'aquell paper era precisament " progrés ".

Què té a veure això amb la filologia romànica ? Dic a posta " filologia romànica " perquè conec i respecto la història real, i sé que " filologia " és el rètol més autoritzat i més correcte -- en anglès, hi ha també el terme scholarship. ¿ Mera qüestió de mots ? Decididament no : és aquí mateix que entropessem ja amb un problema molt fonamental. L'eludeixen els qui darrerament han agafat l'onda d'alguna ràdio estrangera i s'han posat a dir " lingüística romànica " per posar-se al corrent. Malficiem-nos de les adaptacions massa fàcils i de les metamorfosis massa prodigioses. El problema és substancial : quines són les relacions entre l'erudició romanística i la lingüística general ? La qüestió és ací crucial perquè les relacions entre la romanística i la sociolingüística seran necessàriament de la mateixa mena. Vosaltres sabeu que d'aquí penja una història -- més exactament, una multi-història prou movimentada al llarg del segle XX. Hi ha moltes qüestions interessants -- per exemple : per quins camins i amb quins retards i canvis han arribat fins a la romanística les idees d'un cert Ferdinand de Saussure ? Jo mateix he estat testimoni de part d'un episodi més recent : l'impacte de Noam Chomsky. ¿ Caldrà afegir que sóc un testimoni encara més directe de l'impacte de la sociolingüística ? Clarament : hi ha tota una cadena d'impactes

que han penetrat dins la filologia romànica des de fora. Espero que no prendreu pas en mala part la referència a un llibre d'un il·lustrat romanista : Idealism in Romance linguistics (1963), de Robert A. Hall -- llibre del qual, per alguna raó, no semblen haver fet cap cas alguns col·legues de l'autor. L'article de Yakov Malkiel ' Distinctive traits of Romance linguistics ' (dins el volum de Dell Hymes Language in culture and society, 1964) tampoc no ha estat gaire ben acollit per alguns dels seus col·legues, tot i que és més " fred " i informatiu que el llibre de Hall. Esmento ací els romanistes Hall i Malkiel perquè tots dos han tocat, de mane - res molt diferents, el problema dels retards de la filologia romà - nica. És clar que podria afegir a la llista el gallec Carlos P. Otero (Evolución y revolución en romance, 1971). Referències a part, no és cap secret que la filologia romànica no ha estat precisament a l'avantguarda de la lingüística del segle XX.

Entenguem-nos : la romanística té una tradició ben llarga, que podem traçar dins el panorama presentat recentment per Daniel Droixhe (La linguistique et l'appel de l'histoire, 1978) -- i també dins el panorama, més vast, explorat per Arno Borst (Der Turmbau von Babel, 1957-63). No tinc cap dubte que la romanística actual enllaça, sense cap gran interrupció ni daltabaix, amb un conjunt de recerques que la Il·lustració va incloure sota l'epígraf global de " filologia " (també anomenada " erudició " i " història "). La filologia era aleshores una de les tres grans menes de disciplines intel·lectuals, que corresponien a tres facultats mentals. Aquella gran classificació provenia del metge basc Juan Huarte de San Juan, que el 1575 va publicar un llibre (Examen de ingenios para las ciencias) centrat en una tesi : que hi havia exactament " tres gèneros de ingenio : el inteligente, el memorioso y el imaginativo ". Francis Bacon, que havia llegit Huarte, s'hi va inspirar quan va classificar les disciplines. I D'Alembert, que havia llegit Bacon, va utilitzar aquella clas - sificació per endreçar tot el saber de la Il·lustració. La idea era que la filologia corresponia a la memòria -- en contrast amb la filosofia, que corresponia a la intel·ligència. En el fons, era el contrast entre els sabers particulars i el saber universal. Contrast importantíssim : era tota la qüestió de la relació entre la diversitat humana (els idiomes, per exemple) i la Natura

humana (de la qual formava part la " gramàtica general "). El contrast entre la " filologia " i la " filosofia " fou la preocupació més absorbent d'un capellà napolità : Giambattista Vico, que va sentir la necessitat imperiosa d'escatir " la comune natura delle nazioni " .

El punt fonamental és que els estudis romànics han estat, per definició, un camp d'estudi particular -- tan particular, per exemple, com l'egiptologia. Per consegüent, la qüestió substancial és : quines són les relacions entre un enfocament com el sociolingüístic, que és de rang epistemològic -- tan general com la lingüística general --, i un camp particular d'estudi, com ara l'egiptologia o la romanística ? Comparar la romanística a l'egiptologia no és gens degradant ni oprobios -- almenys per a la romanística. En tot cas, estic segur que quasi tots els egiptòlegs copsen molt bé aquella qüestió substancial, que molts romanistes eludeixen encara. Per què són tan susceptibles i suspicaces aqueixos romanistes ? L'erudició és una vocació molt digna -- i el romanistes poden vantar-se d'una venerable i rica tradició.

Ara : és històricament cert que hi ha hagut certes commocions acadèmiques -- com ara la cristallització de la biologia cap a l'any 1800, que va afectar molt directament la " Història Natural ". També hi ha hagut -- pràcticament ara mateix -- l'emergència de la " Nova Geografia ", que afecta inevitablement la geografia erudita. Si volem entendre seriosament tot el que aquella qüestió substancial implica -- que és molt --, hauríem ^{doncs} d'enfocar i comparar aquesta mena de commocions, que sembla una mena prou típica.

Una pista important per a començar a desfer l'embull és la mera constatació que un camp d'estudi particular té una tradició particular, amb una continuïtat a prova de vicissituds epistemològiques. Clarament : la filologia romànica, que ja existia molt abans de tota la lingüística moderna, continuarà naturalment existint a través de modes superficials i de revolucions epistemològiques profundes. Almenys, és evident que mai no esgotarà el seu camp particular -- perquè el saber no serà mai exhaustiu. La qüestió més espinosa és si decaurà a la llarga i interès social que ha alimentat i justificat aquell camp particular d'estudi. I això és evidentment una altra mena de qüestió. En definitiva, hi ha " Història d'Espanya " i " geografia d'Espanya " perquè

hi ha " Espanya " -- com hi ha " història de la medicina " per -
 què hi ha " medicina ". Tot això és interessantíssim per al so -
 ciòleg -- i suposo que deuria interessar encara més els historiadors
 professionals, per exemple. És clar : ací caldria insinuar lleu -
 ment la qüestió: " què és la ' Romània ' ? ". En tot cas, és cert
 que el grup d'idiomes derivats del llatí ha estat precisament
 l'exemple típic de " família lingüística " en què es va inspirar
 directament i explícitament la filologia comparativa indoeuropea
 de primeries del segle XIX. També podria insinuar lleument que
 la filologia indoeuropea sembla haver perdut prominència social
 d'ençà que ha decaigut l'interès en la " raça ària ". El sociòleg,
 però, es limita a dir que hi haurà filologia romànica mentre hi
 haurà un interès (almenys institucional) centrat en aquesta
 " família lingüística ". Naturalment, podria afegir (redundament)
 94 l'interès depèn sempre d'estructures socials, entre les quals hi
 ha les institucions polítiques i llurs (sub)seccions acadèmiques.
 Tots hauríem de percebre a simple vista per què hi ha, per exemple,
 una " filologia hispànica ", sota la qual és subsumit el català
as a matter of course. Això no exigeix gaire sociologia del coneixement -- és pur sentit comú. Darrera insinuació lleu : el sentit comú sap que certs interessos són " interessats ".

En tot cas, mentre que una ciència consisteix en enfocaments,
 paradigmes, teories i models que impliquen necessàriament un
engagement epistémologique, per un camp particular poden desfilar
 moltes coses, perquè el camp mateix no és pas definit en funció
 d'aquelles configuracions epistemològiques. També és evident que
 hom pot aplicar una gamma molt ampla de mètodes i tècniques en
 un camp particular -- l'estadística n'és un exemple ben conegut.
 Ara : un camp particular és una mena de família, dins la qual
 hi ha sovint especialitzacions -- com ara el cronista de la família,
 el meteoròleg de la família, el confessor o psicòleg de la família ...
 -- i el cuiner o la cuinera de la família, que fa la funció més
 important. Això és perfectament normal. El perill és la tempta -
 ció de l'autosuficiència. Imagineu, per exemple, que els egiptò -
 legs s'obstinessin a inventar una estadística, una cartografia
 o una cosmologia estrictament ad hoc, per a la sola egiptologia.
 La tendència a l'autarquia és sociològicament molt comprensible
 -- i es presenta en moltíssims camps, fins i tot en els intel -
 lectuals. La notòria autarquia de l'Espanya dels anys 40 i els

primers 50 fou exactament aquesta mena de fenomen : una divisió del treball dins un espai clos que semblava un " univers ". Aquella autarquia fou, de fet, quasi total -- i les seves seqüeles intel·lectuals són de la mateixa mena que les industrials. La clausura i l'isolament d'un camp geogràfic i/o intel·lectual produeixen (quasi) sempre efectes nefasts. Els trens històrics que Espanya va perdre aleshores -- fins i tot trens que havia agafat abans, ai las ! -- s'assemblen molt a aquells insistents retards de la filologia romànica del segle XX, que han produït després tantes excitacions i tantes presses. Ara : el sociòleg reconeix que tot això són fenòmens socials -- com ho són també les camarilles, oli-garques i màfies, per exemple. Entenguem-nos una altra vegada : el nivell de la sociologia no és pas el de les crítiques " perso-nals " -- que el sociòleg té perfecte dret a fer, com qualsevol altra persona, al nivell apropiat.

Un camp particular com el dels estudis romànics no contrau mai cap compromís epistemològic " vinculant " ni exclusiu, ~~però~~ Hom pot ésser romanista i aportar coses interessants de moltes maneres -- el programa mateix d'aquest Congrés n'es una bona prova. Per contra, la ciència, que és general, contrau sempre compromisos amb aquesta o aquella clau que suposa que li permetrà de descobrir i desxifrar aspectes de la realitat. Sens dubte, aquests compromisos no són pas absolutament exclusius -- i no són mai absolutament irrevocables. De tota manera, són molt profunds, molt sincers i seriosos -- i és per això que hi ha grans debats i " revolucions científiques ". El científic sap intuïtivament que compromet i arrisca unes potencialitats quan opta entre jugar aquesta o aquella carta. L'expressió més vívida d'això que he trobat (en Herbert A. Simon, The sciences of the artificial, 1969) és la imatge del laberint, que admet formulació matemàtica (com la del soviètic B. A. Trajtenbrot). Solament vull insistir que cada opció epistemològica és crucial, i que això és el gran argument en què consisteixen tot el suspens, tota la intriga i tota l'aventura de la ciència. La ciència té una passió absolutament dominant : entendre -- que no coincideix pas exactament amb cap saber o coneixença particular. Per contra, com he dit, les erudicions i les filologies -- en plural -- tenen attachements i adherències molt concretes. L'interès que ha impulsat i con-figurats darrerament la història d'Àfrica, per exemple, no és

gens més ni menys " científic " que l'interès que ha impulsat i mantingut la història d'Europa. De fet, les historiografies són exemples molt aclaridors d'una mena d'interessos socials que no són pas intrínsecament " científics ", ni tampoc " anticientífics ". Qui gosarà negar que són, almenys en principi, interessos ben comprensibles, legítims i " sans " ? Espero haver contribuït una mica a aclarir aquella primera qüestió, i que convindreu que és substancial.

Això dit, cal procedir a assenyalar allò que anomenaria les pertinències bàsiques de la sociolingüística en relació a l'estudi de les llengües romàniques. Varvaro i Herman m'han convençut que la filologia romànica no és pas un búnker amb pretensions d'autosuficiència còsmica. La sociolingüística tampoc no ho és pas. Deixaré a part com a anecdòtic el fet notori que alguns grups de romanistes voldrien erigir una muralla de Xina al voltant de la filologia romànica. Aquests són clarament l'extrema reraguarda, que ha descobert la fórmula de perdre tots els trens -- i de pretendre cada vegada estar de vuelta de todo sin haber ido a ninguna parte. Aquests insistiran que els romanistes " sempre " han fet sociolingüística sans le savoir. La resposta correcta és una qüestió : si els romanistes sempre faran sociolingüística sense adonar-se'n. ¿ No valdria més que se n'adonessin -- no massa d'hora -- i que comencessin finalment a fer cas i a traure partit de l'enfocament sociolingüístic i de les teories sociolingüístiques, en interès de llur pròpia disciplina ? Com he començat a dir, crec que puc assenyalar almenys tres pertinències fonamentals.

En primer lloc, hi ha la pertinència prèvia -- que podríem anomenar PP, per abreujar. Evidentment, té a veure amb l'obtenció mateixa de les dades verbals, que són la documentació en què es basen igualment la lingüística general i la filologia romànica. Ací hi ha dos aspectes. El més familiar és l'aspecte crític : la necessitat de saber destriar i escatir, en comptes de confondre. Sé prou bé que la " crítica " en aquest sentit fou un gran acompliment intel·lectual de la Il·lustració, gràcies al qual la filologia romànica va poder constituir-se en una disciplina sòlida, amb unes exigències que contrastaven amb les llicències fantàstiques d'alguns precursors. Ara : noteu que aquella " crítica " fou precisament una aportació de la " filosofia " a la " filolo -

gia ". Si no hi hagués hagut una exigència " filosòfica " de rigor i uns criteris inspiradors generals, ningú s'hauria preocupat gaire d'inventar ni de refinar les tècniques de selecció de les dades. Doncs bé : la sociolingüística, que és ací inqüestionablement una mena de " filosofia ", pot naturalment inspirar un refinament considerable de la crítica. Dic "refinament", perquè no es tracta pas solament de criteris selectius per obtenir dades autèntiques tot descartant dades espúries. L'esquema dicotòmic és, sens dubte, el més simple. Noteu, però, que és ja un rudiment de classificació, i que res no ens prohibeix de fer subdivisions . Breument : saber classificar les dades (sociolingüísticament és el primer aspecte de la pertinència prèvia, Això vol dir una atenció molt desperta i molt àgil , una sensibilitat molt fina i també una sagacitat detectivesca. No em parreu pas ací dels enormes progressos que la filologia romànica ha fet fins ara en aquest aspecte. Estic parlant-vos dels progressos que pot fer a partir d'ara. ¿ Em direu que és incapaç de fer-ne cap, o que no cal fer-ne cap més ? El segon aspecte és més subtil : allò que Bachelard anomenava phénoménoteknik, i que consisteix en trucs per a produir fenòmens que serveixin de dades. És ací que caldria parlar de l'etnometodologia, per exemple. És clar que, en aquest punt, hi ha moltes més possibilitats en l'estudi del present que no pas en el del passat -- sobretot perquè en el present no hi ha cap corpus compilat, sinó que hi ha l'experiència directa mateixa, que admet perfectament l'experimentació. No em digueu pas tampoc ací que la filologia romànica del segle XX ha produït moltíssimes enquestes. Ho sé prou bé -- com a part d'aquella indagació de precursors i precedents. El que us vull dir és que hi ha moltíssim a fer. També podria dir que les enquestes que conec fetes en aquesta part del món em semblen, com a sociolingüista, terriblement ingènues, tosques, elementals i " primitives " -- i, a més, terriblement estretes i superficials. A tall d'exemple, podria dir-vos que tinc la modesta satisfacció d'haver contribuït a instigar un primer canemàs d'un pla d'enquestes d'actituds interdialectals en català -- el mèrit del qual pertany evidentment al seu autor : Miquel Pueyo. Potser aquest petit exemple no és gaire excitant. Ara : és consternant que la filologia romànica establerta en aquest racó del món no hagi concebut aquesta direcció de recerca fa deu, trenta o setanta anys.

La segona pertinència és ben greu -- i m'agrada molt que hagi estat ja esmentada. És allò de fer truites sense ous. De fet, és més fonamental perquè és el problema de produir els productors : el problema de la preparació i la (in)formació dels especialistes en aquest camp particular que és la romanística. A propòsit : sóc un dels pocs sociolingüistes que donen una gran importància a aquest tema dins la sociolingüística mateixa -- de fet sóc un dels poquíssims que aprofiten les reunions internacionals per parlar-ne, encara que no ^{hi} hagin pensat gens els organitzadors. És clar que, en tota formació professional, hi ha un aspecte personalíssim, del qual no diré res -- perquè tots sabem massa bé que, en definitiva, el bon professional és el que té la vocació i la iniciativa, el coratge i l'enginy de l'autodidacte. La qüestió sociològica pertinent ací és com un ordre institucional -- ací un ordre acadèmic, que és una varietat de la burocràcia -- ha previst o ignorat, organitzat o desorganitzat, facilitat o complicat la formació dels professionals, que hem d'admetre que és una qüestió d'interès públic si admetem que aquelles institucions són d'interès públic. És una certa qüestió ! Em sembla que puc parlar ja de la meua pròpia experiència docent en una de les Universitats més importants d'aquest racó del món, i justament en una gran transició històrica (ençà de 1976) que alguns volien que fos la gran renovació i regeneració política i intel·lectual d'aquest part de la Humanitat, i especialment dels catalans, etcètera. El tema és ben gros, i n'hauré de parlar molt delicadament, com a sociòleg teòretic i sense entrar en detalls. I bé : els meus millors estudiants -- precisament els millors -- han percebut el fet que la institució ha estat estudiada de tal manera que és pràcticament impossible que un estudiant de la nostra Facultat de Filologia pugui fer un curs vàlid d'estadística com a part integrant i normal dels seus estudis oficials. És una Facultat , de fet, produïda abans de la transició política, per pura segregació -- amb tanta fortuna, que és pràcticament impossible també de fer cursos d'història, de geografia o de ciències socials. Allò és realment l'exemple més meravellós que conec de galàxia autàrquica -- tallada exactament a la mida de la filologia romànica i algunes de secundàries. I aquest gran somni d'autosuficiència ha estat finalment realitzat durant

els anys 70 -- no pas els 40. I tota l'efervescència de la gran tran -
sició no ha produït allí cap crítica, cap projecte ni cap iniciativa
de reforma digna de menció -- exactament zero, sense decimals.
Potser pitjor encara : hi ha gran excitació al voltant d'un nou
currículum que consisteix a remenar i trastejar els mateixos con -
tinguts. Tot plegat és un fenomen social : el resultat d'uns
mecanismes impersonals i inconscients -- una pura chose, que diria
Durkheim. Detall a afegir : un estudiant de Català en aquella
Facultat tampoc no pot fer ni tan sols un curs d'introducció gene -
ral a l'occità. Esmento això perquè les remarques que ha fet Her -
man són directíssimament pertinents per a l'estudi dels famosos
" Orígens " del meu idioma. Sembla, però, que la Providència Ins -
titucional Omniscient i Infal·lible ha decidit que el català té
moltíssim més a veure amb les Illes Afortunades que no pas amb
la Narbonense. I és exactament així que aquella Providència diri -
meix la vella qüestió de la posició del català entre els altres
idiomes romànics. Molta atenció : és un mètode.

Diria doncs que la segona pertinència és la (re)productiva,
que és evidentment crucial perquè condiciona enormement tot el fu -
tur de la filologia romànica. I què té a dir ací la sociolingüís -
tica ? No ha de descobrir -- com si fos misteriosa -- la impor -
tància del tema. Sens dubte, en tota tradició intel·lectual hi
ha una certa consciència d'això -- almenys una intuïció més o menys
lúcida i una consciència moral més o menys exigent. Ara : una de
les grans potencialitats -- i també grans responsabilitats -- de
la sociolingüística dins alguns camps particulars és la seva funció
d'obertura i connexió. M'explico. És un fet que durant el segle
XX -- i excepcions a part --, la lingüística general s'ha allunyat
molt de les ciències socials. D'aquí penja una altra multi-història
molt interessant. Com a coneixedor de la història de les ciències
socials de la Belle Époque , podria assenyalar algunes connexions
i filiacions molt importants. i que no són gens misterioses. Puc
dir amb aplom que exactament tota la lingüística moderna en allò
que té de ciència -- o de " filosofia ", si us agrada més el terme
antic -- prové de les ciències socials de la Belle Époque, moltís -
sim més que no pas de les estrofolarietats fantàstiques i les minú -
cies tècniques dels indoeuropeistes. La referència bibliogràfica
és breu : bibliografia pertinent de l'època -- consell : val la pena

de llegir molts d'aquells texts. Aleshores ? Encara cal afegir que la separació ha estat més greu en el cas de certes filologies -- i sobretot als països més obscurs i infortunats. I bé : (re)coneixent diferències considerables entre diversos contextos locals i acadèmics, crec que, en general, la sociolingüística, com a matèria o disciplina regular dins un currículum de filologia romànica, pot ésser una connexió molt fecunda entre la filologia en qüestió i les ciències socials en general. Evidentment, no desitjo de cap manera que sigui la sola connexió -- al contrari ! El que dic és que té unes potencialitats i unes responsabilitats molt importants. Per dues raons almenys. D'un costat, perquè pot, més que altres matèries, inculcar la noció de les relacions entre les disciplines com a entrellaçament i desenvolupament -- no pas com a mera juxtaposició i acumulació. Pot fer molt bé una funció integrativa -- no sols connectiva. D'altra banda, pot inculcar, també millor que altres matèries, la noció bàsica del parlar com a manera de dir, de fer i de viure. Insisteixo : noció bàsica, com a impuls actiu i font d'inspiració -- especialment important en racons acadèmics en què s'ha acumulat massa pols. Des d'aquest punt de vista, veig la sociolingüística com a element indispensable de qualsevol currículum decent de filologia romànica. No : no és cap preconcepció. És més aviat una descoberta -- m'ha sorprès de veure que molts estudiants em deien allò espontàniament. En tot cas, qui dubtarà que la sociolingüística és un ferment renovador més actiu que ...? -- no faré cap comparació. La gran trava ací és aquella arrogant auto-reclusió que, al límit, fa plantar més oms per obtenir peres.

La qualitat d'ensenyament
La tercera gran pertinència és la consciència sociològica -- i social -- del filòleg i del lingüista. Aquesta té molt a veure amb l'anterior. La filologia de qui ? La lingüística per a qui ? Qüestions d'aquesta mena potser us sorprendran. En tot cas, us informo discretament que no són gens noves per al sociòleg. Fins i tot als Estats Units, alguns col·legues meus han començat a demanar-se " la sociologia de qui ? " i " la sociologia per a qui ? ". Potser aquest aspecte ha estat évacuó i escamoté en bona part del discurs romanístic -- No pas en aquesta taula rodona, feliçment. Ara : la sociolingüística pot impulsar i ajudar decisivament el filòleg a situar-se ell mateix en relació a la societat i a la gent -- i no pas, evidentment, com a Druida, oracle revelador

d'essències perennes i recòndites. Tornaré a dir-vos que he descobert coses molt interessants de la història pel simple truc de llegir i pensar en una perspectiva sociològica. N'hi ha de molt ben conegudes -- que no han estat ben apreciades. El pròleg de la Gramàtica castellana de Nebrija (publicada precisament el 1492) és tota una franca i fresca declaració d'una funció social del filòleg com a agent d'una empresa imperial -- noció més desenvolupada un segle després per un conterrani de Nebrija : el gran Aldrete. Què us diré jo de les erudites dissertacions ^{de} Pierre N. Bonamy a l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de París sobre els idiomes dels gals i dels romans i dels francs dins un context creat per la polèmica entre la doctrina del comte Henri de Boulainvilliers i la de l'abbé Jean B. Dubos sobre el gran tema de la Conquesta ? Jean P. Faye (Langages totalitaires, 1972) ha apreciat bé la significació profunda d'una filologia èpica que havia de culminar en el mite de la " raça ària ", no pas solament a través del notori comte Arthur de Gobineau. Hauré de recordar-vos que Léon Poliakov ha dedicat un llibre (Le mythe aryen, 1972) a aquella gran gesta ? En fi : l'exemple més pur i formidable de filologia èpica centrada en la monoidea de la dominació no l'heu pas de cercar en cap altre idioma que el castellà -- ni en cap altre segle que el XX. Això forma part integrant de la tradició filològica -- i la veritat històrica és sagrada. No demanaré pas perdó. A propòsit : tots hem sentit a dir que potser hi ha alguna connexió entre els idiomes romànics i l'Imperi Romà. El tema de l'imperialisme no sembla pas fora de lloc en una reunió de romanistes.

Com que tot allò és també un fet social, no n'acuso ningú en particular. Després de tot, aquella consciència sociològica i social, que es la tercera pertinència, ha de preocupar-nos perquè té a veure amb el present i amb el futur. I el fet és que, llegendes a part, els qui estudiem la llengua d'una manera o altra ens ocupem d'una estructura sociocultural molt fonamental que té a veure enormement amb aquell sentit social de la realitat que ha interessat i interessa molts col·legues meus, sobretot a partir d'Alfred Schutz. És tot un gran tema en què sembla que han començat a convergir la sociologia fenomenològica (Peter L. Berger, Thomas Luckmann) i l'antropologia estructural (Mary Douglas, Edwin W.

Ardener), a les qual cal afegir encara l'etnometodologia (Harold Garfinkel, Erving Goffman). Encara que suposem que, com que la lingüística moderna es proclama descriptiva, la filologia romànica hagi renunciat a ésser correctiva, hi ha qüestions més profundes i de més envergadura, que són claríssimament qüestions socials. Entre elles n'hi ha de tan " elementals " com la noció mateixa de " llengua " (en el sentit d'idioma) -- sobre la qual ha dit coses aclaridores Heinz Kloss. Què direm de la noció de " dialecte ", intel·ligentment tractada per Einar Haugen ? Puc informar-vos (redundament, suposo) que ara mateix i en aquest país mateix hi ha una impressionant batussa sobre si el " valencià " és o no és pas " català ". En comptes de (som)riure, podríeu fer una cosa més instructiva : observar la fraseologia d'aquesta problemàtica i indagar quin gènere de discurs és. La qüestió és realment : de quoi est-il question ? Us invito a pensar-hi : és molt interessant. No us escapeu pas per la tangent tot sentenciant que és una lluita entre la " veritat científica " i la " ignorància ". Els meus benvolguts col·legues Kloss i Haugen rebutjarien enèrgicament un enunciat tan frívol. No us enganyeu pas : hi ha una qüestió ben real -- justament la qüestió d'una realitat. Finalment, com que he parlat de la noció de " dialecte ", recordaré en veu alta un punt d'una sessió sobre el meu país en una reunió internacional que vaig organitzar a Bangor (Gales) l'estiu passat. El filòleg hebreu Chaim Rabin va saber condensar en una frase una cosa que jo assajava de descriure. El tema era com és enfocada i estudiada el català. La brevíssima i agudíssima recapitulació que Rabin va fer fou aquesta : " So Catalan is not a language, but a set of differences ". El fet és que, per alguna raó (quasi) tots els qui han estudiat acadèmicament el català -- també els filòlegs nadius més distingits -- han pressuposat categòricament això : que el català, més que no pas un idioma, és una llista de diferències. Rabin va afegir encara una remarca : " which is the very definition of ' dialect ' " -- i tenia raó : aquella preconcepció és la definició mateixa de " dialecte ". Si tot això encara no us ha dit res, us informaré que diu moltíssim al sociòleg. Sembla clar que un " dialecte " és la mena típica de realitat marginal i subalterna que té el seu centre de referència i el seu ancoratge ontològic fora d'ella mateixa. Més breument : la quintaessència social de la noció de " dialecte " consisteix en l'heteronomia.

Podria inserir ací un pomell de remarques incidentals. Com que som bons amics, us declararé un perill. Un sociòleg sociolinguïsta voltat de filòlegs romanistes caurà tard o d'hora en la temptació d'observar i analitzar subreptíciament certes fraseologies predilectes d'alguns filòlegs, que potser són un aspecte essencial de llur discurs filològic. El sociòleg sempre fa trucs d'aquesta mena amb la gent. Una altra peça d'informació, que espero que serà redundant : l'anomenada " Nova Geografia ", que treballa amb models matemàtics, pot enllaçar molt bé amb la sociolingüística -- com ja suggereix la Géographie des langues (1979) de Roland J. L. Breton, que encara és un mer rudiment. Encara una confiança probablement ociosa : el new framework de Charles J. N. Bailey (Variation in linguistic theory, 1973) reprèn una noció que el " neolingüista " Matteo G. Bàrtoli no va saber aprofitar bé. Bailey afirma emfàticament que el seu enfocament permet i exigeix de combinar la lingüística històrica amb la dialectologia -- i és innegable que té raó quan impugna la noció d'una diacronia sense dialectes i la d'uns dialectes sense diacronia. Ara : sense tanta èmfasi, Uriel Weinreich va veure més que això. En ell s'inspira explícitament el meu canemàs de la distribució sociocultural de la diferenciació lingüística en tres formes entrelaçades : la diversitat (entre conjunts de gent), la variació (o alternança dins la vida de la mateixa gent) i el canvi (macrohistòric). És un esquema mínim, capaç de desenvolupament en diverses direccions -- naturalment en forma de diagrames de matemàtica " moderna ". Crec que em limito a prosequir la inspiració de Weinreich -- en comptes d'explotar aquest o aquell truc. El detall que potser semblarà més original és fraseològic, i és negatiu : no m'he preocupat absolutament gens d'encunyar dotzenes de rètols amb els monemes " dia- " i/o " -strat ". Tampoc no m'esforço gens a dir " bilingüisme " i/o " di(s)glòssia " amb la mateixa freqüència que els monosíl.labs àtons " el ", " de " o " i ". Oi que és curiós ?

De l'original
 Bé : he realçat alguns punts importants dins aquest context, que sembla imposar una perspectiva unilateral. Podria semblar que faig propaganda de la sociolingüística! Voldria doncs poder parlar també de les pertinències recíproques : de totes aquelles

coses de valor que la filologia romànica pot aportar a la socio - lingüística -- que són moltes. Potser caldria esmentar en primer lloc aquells precursors i precedents a què només he al·ludit de passada. Ara : per a aclarir aquest altre costat de la història, cal retornar a la qüestió de les relacions entre un camp particular d'estudis (ací la romanística) i una empresa científica (ací la sociolingüística). La idea més justa és la d'intersecció. Els interessos científics tallen naturalment a través de les fronteres entre camps especials -- i també viceversa. Un aspecte d'això és l'obertura d'un camp particular a direccions de recerca " transversals ", que transcendeixen els seus confins i el lliguen a d'altres camps. L'aspecte correlatiu és l'heterogeneïtat interna d'un camp particular -- la riquesa de la romanística, per exemple, és formidable. És molt bo que la gamma sigui ben ampla. Vull creure que no hi ha gaires malentesos sobre aquest aspecte. Qui voldrà reduir la filologia romànica , per exemple, a la fonètica articuladòria o a l'estilística poètica ? Encara que algú ho pretengués, el bon sentit de la majoria impediria la mutilació. Després de tot i en interès de tots, val més que la romanística sigui una mena d'arca de Noè. El primer aspecte, però, sembla més espinós. Tots trobaríem estrafolària la noció d'una fonètica, una semàntica o una sintaxi ad hoc, estrictament peculiar als idiomes romànics, i feta tota per romanistes i per a romanistes. Al límit, algú inventaria una onto-cosmo-biologia " romànica ", amb neurones " romàniques " i aritmètica " romànica " -- monstruós engendro de la barbàrie més delirant i repugnant. Ara : encara que això sigui una paròdia fantàstica, la tendència és ben real. Les pretensions de singularitat absoluta són meres expressions d'aquella autosuficència a què m'he referit ja. Claude Lévi-Strauss ens recorda (Race et histoire, 1952) que hi ha una manera molt " innocent " i " natural " de caure-hi : suposar que la nostra tribu és la humanitat i que el nostre dialecte local és simplement idèntic a la llengua humana en general. La història confirma que l'etnocentrisme (àlies xovinisme) és el pecat predilecte de les filologies. Felicitment, però, la filologia romànica té una llarga i àmplia tradició supratribal, en què han estat importantíssims els erudits no-natius.

Com que les empreses científiques i els camps particulars s'entrecreuen, és molt corrent que innovacions científiques

importants sorgeixin dins aquest o aquell camp particular -- n'hi ha exemples de tots els calibres i de tota mena : enfocaments, teories, metodologies, tècniques, etc. Jo mateix crec -- potser erròniament -- que és possible de produir una sociolingüística d'avantguarda dins un context particular com el català. En tot cas, és innegable que hi ha hagut grans troballes i invencions dins filologies com ara la germànica i la romànica. També cal dir que és sempre gràcies a una orientació científica que les innovacions esdevenen aportacions efectives. Estic segur també doncs que moltes innovacions fetes dins el camp romànic s'han perdut simplement perquè no hi havia a la vora ningú capaç de copsar-ne la significació ni de generalitzar-ne l'aplicació. Diguem la veritat : per què podem ara exhumar i exhibir tants precursors i precedents insignes (de la sociolingüística per exemple) dins la filologia romànica ? Clarament : perquè ningú no en va fer cap cas i foren menyspreats i oblidats. La història real de la romanística no és pas solament aquella sèrie de retards en relació als progressos exteriors : ha estat també una sèrie de rebuigs i repressions, de truncaments i frustracions d'iniciatives internes. Delicada qüestió de justícia pòstuma : a qui farem aleshores homenatges ? Als obscurs peoners malaguanyats, o als gloriosos repressors triomfants ? Aspecte prospectiu : quin d'aquests dos exemples ètics transmetrem a la joventut estudiosa ? Precisament perquè conec la història de la filologia romànica, em refuso a ficar tots els romanistes al mateix sac. De tota manera, estigueu ben segurs que una sociolingüística fidel a la seva pròpia vocació científica posarà en valor moltes aportacions de romanistes antics, moderns i futurs.

M'he referit ja a l'altre aspecte de l'entrecreuament : l'heterogeneïtat interna d'un camp particular, que és una parcel·la del món concret i un lloc d'encontre de distintes empreses científiques. Un camp particular, com ara els idiomes romànics, és una cruïlla en què entren en contacte disciplines i paradigmes dissemblants i distants. No sols han de coexistir per exigències pràctiques, sinó que tenen grans oportunitats de comunicar-se, cooperar i aprendre els uns dels altres. La potencialitat (i la responsabilitat) més gran de la filologia romànica és aquesta funció integrativa, que pot segurament engendrar revisions radicals i síntesis de gran abast. Un sol exemple redundant : abordar la qüestió de coordinar

la recerca sociolingüística amb la geogràfica dins l'espai català, és abordar en un cas concret i pràctic la qüestió epistemològica d'enllaçar disciplines científiques. Si l'esforç és intel·ligent, competent i seriós, pot provar que una qüestió especulativa soluitur ambulando -- vull dir que la tasca concreta pot trobar una fórmula vàlida aplicable en general. És clar -- (afegeix el sociòleg) -- que tot plegat dependrà molt de les formes de relació entre els investigadors -- i d'aquell "clima" o "ambient", que dependrà molt al seu torn dels marcs institucionals acadèmics. Aquells retards i aquelles repressions que han abundat dins la història de la filologia romànica són segurament l'anvers i el revers d'un mateix fenomen, que em sembla un símptoma sociològic preocupant. Si són de mala qualitat les relacions entre els investigadors dins el camp romànic, l'efecte global a la llarga serà l'esterilitat, l'endarreriment i el descrèdit de la filologia romànica -- en definitiva, la desintegració.

Acabaré insistint que la idea més correcta i més fecunda és la d'intersecció, interacció i interdependència -- que, com hem vist ja, té dos aspectes inseparables: la diferència i la complementarietat, la divisió del treball i la cooperació, l'especialització i l'intercanvi, la divergència i la convergència. El pare fundador de la sociologia, Auguste Comte, va expressar això abans i millor que els seus deixebles Herbert Spencer i Émile Durkheim:

D'une part, sans la séparation des offices, il n'existerait point, entre les diverses familles, une véritable association, mais une simple agglomération ... Mais, d'une autre part, cette noble destination ne serait point réalisable si la séparation des travaux n'était pas complétée par le concours des efforts ...

(Système de politique positive, vol. II, 1852)

bé
Conciliar la "séparation des offices" amb el "concours des efforts" és un problema que tots tenim. Cridem-nos doncs a l'ordre els uns als altres, i mostrem-nos tots dignes de "cette noble destination".

Moltes gràcies per la vostra atenció !

Quan, durant els darrers anys 60, publicava comentaris de llibres a la Revista de Estudios Políticos de Madrid, vaig tenir prou llibertat per triar i presentar texts en funció d'alguns temes que m'interessaven. Sospito que, gràcies a això, el terme sociolingüística va aparèixer imprès per primera vegada en castellà (en aquest costat de l'Atlàntic) dins el meu comentari d'un llibre important de ciència política (David Easton, A systems analysis of political life, 1965), que em va furnir una oportunitat i un pretext perfectes. En tot cas, la ressenya del llibre d'Einar Haugen Language conflict and language planning : The case of modern Norwegian (1966) em va permetre d'introduir el rudiment bàsic d'un enfocament i d'un discurs que potser ni tan sols a hores d'ara no han penetrat plenament al Sudoest d'Europa -- tot i que el comentari de Transculturación e interferencia lingüística en el Puerto Rico contemporáneo (1968), de Germán de Granda, em va permetre de reblar i d'il·lustrar la pertinència de la meva disciplina a propòsit d'una història local que ha preocupat i preocupa particularment certs intel·lectuals de llengua castellana. Aprofitant també aquella llibertat de triar, vaig fer també una ressenya de la primera edició de Language and Mind (1968), de Noam A. Chomsky, en un moment en què algunes autoritats acadèmiques locals a penes coneixien de segona mà aquella estrofolària moda " americana ". Naturalment, vaig realçar la importància de dos grans precursors que van escriure en castellà a la fi del segle XVI (Francisco Sánchez de la Brozas i Juan Huarte de San Juan) i que formaven part d'un cercle prou més ample que jo havia estudiat des d'un altre punt de vista -- com a precursors brillants de la sociolingüística moderna.

És clar que, en una revista de ciència política, aquelles llibertats que em podia permetre eren digressions ocasionals i marginals, que calia justificar d'alguna manera. Per contra, no podia semblar fora de lloc -- ni calia justificar -- les ressenyes sobre un tema eminentment polític. Era un tema que jo havia identificat i que m'apassionava -- com apassionava al mateix temps, potser en un altre sentit, alguns estructuralistes francesos (Claude Lévi-Strauss, Michel Foucault e tutti quanti). Excepte, per dir-ho tot, que ningú no semblava haver-lo tematitzat clarament. Vaig haver doncs de posar-li un nom acceptable : racionalisme oligàrquic. I també vaig prosequir les pistes històriques que descobria. Semblava més i més evident que hi havia tres etapes. Etcètera.

En tot cas, el contrast entre la meua indagació i el discurs de Lévi-Strauss era prou curiosa. Si havia de citar-lo, hauria de dir simplement " Obres completes, passim ". De fet, encara no sé ben bé si aquell autor s'ha ocupat realment de cap altre tema . Trobareu tot l'essencial que n'ha dit dins La pensée sauvage (1962) i, encara més condensat, dins Race et histoire (1952), que és el seu text més recomanable. De tota manera, la clau del seu discurs resta sempre subentesa. No declara enlloc que la seva obra és justament la palinòdia de l'etnologia de la Belle Époque -- precisament una retractació o repentir, més que no pas una contestació o impugnació. Per alguna raó, Lévi-Strauss polemitzava contínuament amb els seus antecessors -- i tot plegat és un discurs retrospectiu, sense resposta. En realitat, remunta més enrere per reprendre els arguments de Jean J. Rousseau contra la ideologia dominant de la Il·lustració. Aquí hi ha un altre subentès, que tampoc no declara enlloc. La ideologia dominant de la Belle Époque i la de la Il·lustració semblen efectivament avatars successius d'un mateix esquema. Potser ell ho veu tan clarament, que no sent mai la necessitat de dir-ho. El fet és que tot el seu discurs és, per manllevar l'expressió anglesa, clear only if known -- molt clar per als qui ho saben ja. Segurament això és ben típic de tot un estil francès de discurs que sembla una conversa en família -- i potser és també la clau del seu charme. El secret mateix crea un clima molt confortable i afalagador. No hi ha cap esoterisme sense privilegi. I els fans hi participen tot prenent que també hi entenen i n'estan al corrent. Un observador sagaç percebrà els petits " signes d'intel·ligència " típics d'aquesta causerie confidencial que és realment una mena de communion mystique. Sembla que Lévi-Strauss s'hi troba en el seu element.

.

Què és el racionalisme oligàrquic ? El rètol ja diu molt. La noció bàsica és que la raó és el privilegi i monopoli d'una oligarquia -- i no pas un patrimoni comú a la Humanitat. En tot cas, l'oligarquia invoca la raó i se l'arroga per autojustificar-se i exaltar-se contra la gent. Simone de Beauvoir (La pensée de droite aujourd'hui, 195) hi va veure prou més que narcissisme. El filòsof Alfred N. Whitehead no s'hi va embullar gens : " Un racionalisme autosatisfet és realment una forma d'anti-racionalisme ". Aquesta paradoxa és una ironia de la lògica -- no sols del destí.

3

Ara : n'hi ha molt més. El racionalisme oligàrquic no és pas una simple abstracció, que podríem enunciar brevíssimament. És una configuració molt específica, inconfusible, que podem esbrinar i descriure prou detalladament. La prova de la seva coherència és que es regenera i reapareix de toutes pièces a intervals prou considerables. Els seus avatars successius no revelen cap continuïtat oculta, em sembla. Tampoc no és pas qüestió d' "influències", com voldria una historiografia trivial, que " explica " així tot el que és incapaç d'entendre -- i que a penes és capaç d'entendre res. La noció d'"influència" és vaga i amorfa. En comptes de descriure una estructura històrica real, expressa la confusió de l'observador. El que cal fer en tot cas és descobrir les analogies essencials abans d'imaginar connexions històriques. En primer lloc, cal doncs copsar i realçar l'entrellat de cada forma successiva de racionalisme oligàrquic, sense suposar que la més recent " copia " les anteriors. Potser és una (re)invenció independent, tan original en aquest sentit com la forma més antiga.

Podem començar amb el gran ideòleg Plató, aparentment famós en la història de la filosofia. Encara que potser en definitiva no va inventar res, Plató va tramair un sistema molt coherent, que és la forma més antiga coneguda -- i ja completa -- del racionalisme oligàrquic. Notareu que és més que una ideologia social. Un dels seus aspectes integrants és psicològic : el famós esquema de " les parts de l'ànima ". Un altre aspecte, rigorosament isomòrfic, és el de les classes de la seva ciutat ideal. També fa en els mateixos termes una distinció entre les formes fonamentals de comunicació. Etcètera. N. R. Murphy va constatar prou bé la trama de correspondències subjacent a la filosofia de Plató (The interpretation of Plato's Republic, 1951).

Com que tots els aspectes s'assemblen essencialment, podem començar per qualsevol. Per exemple : Plató pren del sentit comú l'oposició fonamental veritat/aparença, que els eleàtics havien explotat i exagerat. Sense aportar-hi potser res d'original, hi basa i ajusta perfectament una oposició epistemològica en termes de gnòsis (= coneixement cert) i dóxa (= opinió dependent de les aparences). La primera és segura i profunda; la segona és superficial i precària. Això tampoc no és gaire original.

Ara : Plató estableix també una correspondència entre aquelles

4

dues menes de coneixement i dues formes fonamentals de comunicació : la dialèctica i la retòrica. La primera, essencialment bilateral, és una cooperació en la recerca de la veritat, i implica doncs igualtat i solidaritat entre els participants. La segona, per contra, és essencialment unilateral : és la persuasió, que utilitza les aparences per inculcar una opinió preconcebuda. La dialèctica és doncs heurística -- mentre que la retòrica és dogmàtica i implica una desigualtat essencial entre el persuasor i els persuadits. El persuasor controla la situació i guia els persuadits. La relació entre ells és complementària i desigual. La credibilitat del persuasor pot consistir en definitiva en la credulitat dels persuadits. I, en tot cas, la retòrica és sempre qüestió d'opinions i aparences, en un nivell superficial, lluny de qualsevol veritat profunda. Més encara : la dialèctica -- que és el gènere de discurs a què pertanyen les obres de Plató mateix -- és una mena de conversa oberta que funciona entre iguals en un clima de confiança. Funciona entre pocs. Per contra, la retòrica funciona ~~mentre~~ com un espectacle en què l'artista s'adreça a un públic que pot ser molt nombrós. En definitiva, la dialèctica és la comunicació dins el petit cercle d'una élite, i la retòrica és la comunicació desigual entre l'élite i la gent. Més clar encara : la dialèctica és esotèrica, i la retòrica és exotèrica -- que vol dir que la primera és confidencial i franca, mentre que la segona implica una duplicitat. Això és el cèlebre tema de la "doble veritat", que oposa a la veritat vertadera una veritat falsa.

Potser l'aportació més original de Plató, coherent amb la resta, és la doctrina de les "parts de l'ànima". A primera vista, és una tripartició : hi ha la raó (= tò logistikón), la passió (= tò thymoeidés) i la concupiscència (= tò epithymètikón). Ara : és una jerarquia en què la raó preval absolutament i s'oposa a les dues parts subordinades, que, d'altra banda, tenen molt en comú. En definitiva, hi ha una oposició dual raó/emoció, amb una subdivisió ulterior del segon terme.

Finalment, Plató traça en els mateixos termes l'estructura, igualment jeràrquica, de la seva societat ideal. El punt interessant ací és la correspondència rigorosa entre aquelles parts de l'ànima i els sectors socials. L'esquema psicològic de la variació dins la vida de cadascú és idèntic a l'esquema de la diversitat social. La qüestió és si Plató va "personificar" les parts de

l'ànima, o bé va "despersonificar " els nivells jeràrquics de la ciutat. La hipòtesi més ingènua i trivial és que va produir una mena de sociologia antropomòrfica. La sospita més sàgaç i interessant és que segurament va fer, al contrari, una psicologia sociomòrfica.

La segona i la tercera forma històrica del racionalisme oligàrquic són molt més pròximes (entre elles i a nosaltres). Ací és possible que hi hagi una continuïtat històrica més o menys (in)visible. En tot cas, hi ha també un interval cronològic considerable entre la ideologia dominant de la Il·lustració (especialment el Despotisme il·lustrat, a la fi del segle XVIII) i la de la Belle Époque (a cavall dels segles XIX i XX). És clar, d'altra banda, que una distància de cent anys no és immensa.

Les dues formes modernes del racionalisme oligàrquic no són pas doctrines acadèmiques ni teories de cap pensador en particular. Són menes de sentit comú -- o, més exactament, són aquella mena d' "idees dominants " que prevalen i són acceptades sense gaire reflexió ni discussió. Com que són subenteses ordinàriament, són expressades tan sols incidentalment, més sovint en forma d'allusions casuals que no pas emfàticament. Donar ací cap bibliografia fóra tan estúpid i pedantesc com compilar una bibliografia de la taula de multiplicar. En realitat, cap lectura d'aquest o aquell autor insigne no pot produir la impressió de conjunt, molt més realista, que traïem d'una infinitat de lectures de tots els formats i calibres. Dins la Il·lustració, però, és innegable que es destaca François M. Arouet, àlies Voltaire (1694-1778), que és el principal preceptor del Despotisme il·lustrat. També és remarcable el seu amic anglès Philip D. Stanhope, comte de Chesterfield (1694-1773). Renuncio a parlar de més gent.

La noció mateixa de Lumières implica un clarobscur. De fet, hi ha tot un joc d'oposicions correlatives, com ara civilitzat/salvatge, modern/primitiu, raó/desraó. La bête noire constant és la ignorància, la superstició i el fanatisme, als quals s'oposa la filosofia, identificada amb la intel·ligència i el saber. És clar que l'esquema s'aplica en diverses escales i direccions. A més de l'oposició europeu/exòtic, lligada a l'imperialisme colonial i a l'expansió ultramarina d'Europa, hi ha a casa l'oposició entre ~~els~~ les classes il·lustrades i el vulgus, i entre el món urbà i el

rural. La suposició dogmàtica, presentada com a conclusió pràctica, és que els racionals tenen el dret i el deure de domesticar els irracionals, per llur propi bé. Si redimir-los es revela impossible, cal almenys reprimir-los -- i, en definitiva, edificar un ordre, necessàriament jeràrquic. Michel Foucault ha estudiat això en un context molt revelador : la psiquiatria de l'època. Les troballes de Michèle Duchet (Anthropologie et histoire au siècle des lumières, 1971) són prou més abundants i interessants. Voltaire, que usa constantment el mot " bàrbar ", declara també insistentment que el seu racionalisme és oligàrquic. Dos passatges, entre molts, són prou eloqüents : " tout est perdu quand la populace se mêle de raisonner " i " on n'a jamais prétendu éclairer les cordonniers et les ~~xxx~~ servantes ". La seva predilecció pel salvatgisme dels negres no és pas exclusiva. És dels celtes que diu que " no mereixen les nostres recerques més que els porcs i els ases que han habitat amb ells ". La idea que les races humanes són espècies distintes té aleshores una voga que enllaça amb el racisme dels segles XIX i XX. El problema era més delicat, però, a l'interior d'Europa. Els pagesos, per exemple, ¿ eren una raça ? És clar que les dones ho són en un cert sentit. I els infants ¿ són una espècie o una raça que es transforma en una altra quan es fan adults ? Aquest és el punt feble més típic del racionalisme oligàrquic. La desigualtat més natural, que és la que hi ha entre els infants i els adults, no és pas immutable.

En tot cas, el racionalisme oligàrquic de la Il·lustració té una fascinació irresistible per allò que vol reprimir. L'ocultisme pul·lula i prospera al mateix temps que progressa la ciència, i celebra més i més supersticions descobertes o inventades (Antoine Favre, L'ésotérisme au siècle XVIII, 1973). Els agnòstics mateixos es concentren de vegades amb passió en l'estudi de les religions (Frank E. Manuel, The eighteenth century confronts the gods, 1959). Sabem perfectament que les visions que Goya, per exemple, va pintar a estones lliures no són pas meres dèries personals. Més : sospitem que el racionalisme oligàrquic de la Il·lustració necessitava " demonitzar " tot allò que amenaçava de subvertir l'ordre jeràrquic i que, prou paradoxalment, ell mateix prolongava la superstició i el fanatisme que atribuïa a l'Edat Mitjana (Norman Cohn, Europe's inner demons, 1975).

Almenys sembla que la noció de Natura va esdevenir aleshores més ambivalent que mai, especialment en relació a la raó que els

privilegiats s'arrogaven tot desposseint-ne la resta de l'espècie. El racionalisme artificialista i el naturalisme irracionalista, ben representats, mostren com era de controvertible la identificació ingènua de la Natura amb la raó. Jean J. Rousseau (1712-1778) sembla en un cert sentit el Nietzsche de la Il·lustració.

L'erupció romàntica mostra amb quina facilitat el racionalisme oligàrquic es transforma en irracionalisme declarat. De tota la im - mensa bibliografia sobre aquella commoció, recordo especialment L'âme romantique et le rêve (1939), d'Albert Béguin. Els romàntics posen al primer pla aquell " costat obscur " que el racionalisme oli - gàrquic anterior havia denigrat. Això és cert en (quasi) tots els camps. La vindicació dels infants, dels pagesos i dels exòtics n'és un aspecte inequívoc, molt coherent amb un altre : l'exaltació de l'edat Mitjana. No sé ben bé fins a quin punt es desintegra així completament l'esquema. El que sé és que una nova versió del ra - cionalisme oligàrquic preval a darreries del segle passat i prime - ries del nostre.

El racionalisme oligàrquic de la Belle Époque presenta una forma prou peculiar, que he anomenat pseudo-positivisme -- destaco i sub - ratllo el prefix perquè sé que Auguste Comte fou completament inno - cent d'aquell episodi. Més : el pseudopositivisme és de fet un exemple perfecte de métaphysique des del punt de vista comteà. -- i la metafísica fou justament la bèstia negra predilecta del pare de la sociologia. Cal prendre bona nota del malentès perquè el discurs pseudopositivista es pretèn científic, i justifica aquesta pretensió amb una confusió. Breument : explota retòricament una terminologia tot reduint-la a una fraseologia. La ciència, aleshores triomfant, havia esdevingut una font de legitimitat -- i el trucatge pseudo - positivista era al capdavant el típic homenatge que el vici ret a la virtut. Ficcions i pretensions a part, l'esquema era el mateix de Voltaire i de Plató, potser més elaborat en alguns punts. Deixeu-me abans presentar-vos un cert pomell d'eminències : el metge italià Cesare Lombroso (1836-1909), amb la seva noció del boig-criminal; el polígraf francès Gustave Le Bon (1841-1931), amb la seva obses - sió per les foules i que s'enorgulliria d'haver inspirat Mussolini ; l'assagista francès Georges Sorel (1847-1922), propagandista de l'eficàcia política dels mites ; el sociòleg italià Vilfredo Pareto (1848-1923), teòric de l'oligarquia i menyspreador de tota demo -

cràcia; el psicòleg vienès Sigmund Freud (1856-1939), el més notori de la colla ; l'etnògraf francès Lucien Lévy-Bruhl (1857-1939), amb la seva fallera per la " mentalitat primitiva " ; el psicòleg anglo-ianqui William McDougall (1871-1938), fascinat pel gregarisme i altres instints ; etcètera. És entre els vulgaritzadors més tardans i menys originals que hi ha dues eminències espanyoles : José Ortega i Salvador de Madariaga. En realitat, però, allò que els uneix i caracteritza en bloc no és cap invenció original de ningú.

El pseudopositivisme de la Belle Époque cobreix amb una rica fraseologia els mateixos esquemes de Plató. Es tracta sempre de correspondències, d'un nombre indefinit d'oposicions suposadament correlatives que es reflecteixen i reforcen mútuament i que produeixen un discurs que, a través de permutacions, retorna sempre com un engranatge a qualsevol posició anterior. Com que no hi ha començament ni fi, l'ordre de la descripció és accessori. D'un costat, hi ha una partició de la ment que posa dalt la intel·ligència, la lògica, la raó, la ciència, etc, i els subordina l'instint, l'afectivitat, la demència, el mite, la mística, etc., promíscuament barrejats. Hi ha també l'oposició modern/primitiu, que coincideix amb civilitzat /salvatge i amb europeu/exòtic. És clar que també coincideix, dins Europa mateix, amb élite/foule, que admet moltes versions. Finalment, hi ha les tradicionals oposicions adult/infant i mascle/femella. Encara hi podríem afegir normal/anormal i vigília/somni.

Noteu que tot això implica dues menes semblants de divisió jeràrquica : una de la ment individual, i una de la gent que formen la societat. El pseudopositivisme hi afegeix la reducció de la història a una dicotomia similar, que la paralitza. Algú -- el racista francès Georges V. de Lapouge (L'Aryen, son rôle social, 1899) -- establirà correlacions sistemàtiques entre l'índex cefàlic i la riquesa, l'altitud geogràfica, la urbanització, el rang social, la intel·ligència i la cronologia -- tota una xarxa de regles de tres. És clar que aquell sistema no lligava ben bé tots els caps -- i perdoneu l'ambigüitat del terme en aquest context. No hi ha diferències perceptibles, per exemple, entre els índexs cefàlics diürns i els nocturns. Bé : encara que totes aquelles biparticions socials semblin paral·leles, hi ha un sentit important en què no ho són pas : el nombre^{de} gent. Noteu que, per a estar plenament qualificat, calia ser mascle, adult, modern, europeu, benestant, mentalment normal i en

estat de vigília -- mentre que qualsevol deficiència desqualificava. El sociòleg ianqui Lester F. Ward ho va assenyalar clarament el 1906. Segons ell, el pseudopositivisme era " el més complet exemple de la noció oligocèntrica que comença a prevaler en les classes socials superiors, i que voldria centrar tota l'atenció del món sencer damunt una fracció quasi infinitesimal de l'espècie humana, i ignorar la resta ". Ward era un comteà.

D'altra banda, aquella perfecta correspondència entre la jerarquia dels nivells psíquics i la social -- tan evident en la doctrina de Freud, per exemple -- va cridar l'atenció d'algué. El gran controvertidor Friedrich W. Nietzsche (1844-1900) va sospitar que tot plegat era realment una psicologia sociomòrfica, més que no pas una sociologia antropomòrfica. Alguns durkheimians reprendrien aquesta intuïció i en traurien molt bon partit. ¿ Caldrà dir que el sociomorfisme de la doctrina freudiana és prou explícit ? La gran voga de Freud no és deguda a cap originalitat. Al contrari : era segur que els racionalistes oligàrquics d'aleshores i posteriors aplaudirien una sistematització de llur pròpia ideologia que, en definitiva, els afalagava i reconfortava perquè els donava raó. Un bell exemple de retòrica en el sentit platònic ! Nietzsche té el mèrit d'haver intuït i assenyalat més clarament que ningú allò que el pseudopositivisme es va refusar sempre a reconèixer : que, en tota relació de poder, el qui mana sempre té raó -- i no mana pas perquè tingui raó. El geni de Nietzsche va assenyalar el punt crític en la transició, tan natural, del racionalisme oligàrquic liberal a l'oligarquisme irracional feixista. Una de les seves remarques esparses diu que el qui vulgui menar un ramat s'ha de fer bèstia ell mateix. Plató havia fet un raonament ben similar dins la República, i Benjamin Farrington ha mostrat com les oligarquies de l'Antiguitat Clàssica van reconèixer ara i adés que la raó no servia gens per a persuadir el poble. Sabem massa bé que la violència i la demagògia són els dos recursos alternatius i complementaris del feixisme. Ara : un punt essencial és que la demagògia feixista és precisament una retòrica de la violència (Lutz Winckler, Studie zur gesellschaftlichen Funktion faschistischer Sprache, 1970), perfecta - ment coherent amb una llegenda que fa de la conquesta i la dominació l'argument central de la història (Jean P. Faye, Langages totalitaires, 1972).

El racionalisme oligàrquic és precari perquè consisteix en anta -
 gonismes, ambivalències i duplicitats. Les crisis que el posen a prova
 revelen que l'oligarquia decideix que la raó és sacrificable, i s'im -
 posa per altres mitjans. No hi ha dubte que això és una lliçó molt
 valuosa de la història. L'altra lliçó, també valuosa, és epistemo -
 lògica. No és exagerat de dir que l'embrió de tot l'estructuralisme
 francobritànic -- dins el qual Lévi-Strauss és tan sols un episodi --
 és un estudi d'Émile Durkheim i el seu nebot Marcel Mauss : De quelques
formes primitives de classification : Contribution à l'étude des
représentations collectives (1903). El racionalisme oligàrquic és
 un bell exemple de classificació dual -- que és la mena més simple i
 universal. El fet que divideixi la ment i la societat en els ma -
teixos termes ens mostra la importància decisiva de les correspon -
 dències en un sistema de classificació que és internament coherent
 gràcies a elles. Em sembla que això (que Comte havia copsat molt bé)
 és el tema cardinal de tot l'estructuralisme del nostre segle, des
 de l'etnologia (Mary Douglas, Victor Turner, Rodney Needham, Edmund
 Leach, ^{Edwin Ardener,} etc., entre els de llengua anglesa més actuals) fins a l'epis -
 temologia mateixa (Jean Piaget, Gaston Bachelard) -- a les quals
 podeu afegir tota la lingüística moderna, més la gent que han encetat
 una nova poètica no-preceptiva (Greimas, Todorov, Kristeva i companyia).
 La mostra, prou particular, compilada per M. Douglas (Rules and
meanings : The anthropology of everyday knowledge, 1973) encaixa
 bé dins l'immens panorama presentat per Jean Piaget (Le structura -
lisme, 1968) -- que vaig ressenyar puntualment dins la Revista de
Estudios Políticos. En fi : la coherència (tauto)lògica del raciona -
 lisme oligàrquic, trivial en un cert sentit, és interessantíssima en
 un altre sentit. Lévi-Strauss s'hi va engrescar a propòsit del tote -
 mismo primitiu, inventat dins la mateixa Belle Époque que va inventar
 també la histèria femenina -- llegiu o recordeu The story of San Michele
 (1929) d'Axel M. F. Munthe. No negaré pas que Lévi-Strauss té espo -
 ràdicament el do de la concisió lapidària : " El bàrbar és, primer que
 res, un home que creu en la barbàrie ". Plató i Voltaire, Freud i
 Madariaga hi van creure apassionadament. I això, com he insinuat
 abans, és segurament una ironia de la lògica -- no sols del destí.

M'he limitat a recapitular ací unes curioses indagacions detec -
 tivesques a partir d'unues pistes que vaig detectar intuïtivament fa
 anys i que potser proseguiré. Identificar una configuració típica,

copsar-ne l'entrellat i traçar alguns dels seus avatars té prou més importància que aquest o aquell terme que adoptem per designar-la i entendre'ns. " Racionalisme oligàrquic " em sembla almenys acceptable. No em digueu pas que aquesta caracterització és supèrflua perquè totes les ideologies oligàrquiques són iguals al capdavall. Sens dubte, són prou equivalents en un cert nivell. En un nivell més visible, però, hi ha fortes diferències. De fet, no em sembla pas que la "raó" sigui la pretensió legitimadora més corrent -- més aviat al contrari. Noteu bé que el racionalisme oligàrquic és secular o terrenal -- els qui veuen només això, el prenen fins i tot per liberal i progressista. D'altra banda, es guarda molt d'exalçar i d'invocar la força "bruta" i "cega". Si recorre a la mistificació i/o a la coacció, se'n disculpa tot al·legant la irracionalitat deks altres. Hi ha doncs un nivell molt evident, enquè el racionalisme oligàrquic és una configuració molt peculiar i inconfusible. La prova de la seva coherència és que, si n'agafeu el truc, podeu endevinar molt correctament (quasi) tot l'argument de moltíssims texts, sense preocupar-vos de llegir-los. Una prova complementària és que moltes lectures ens produeixen una sensació de déjà vu.

Un detall d'interès : l'etnografia pseudopositivista de la Belle Époque va produir, a través de Lévi-Strauss, la seva palinòdia pòstuma precisament a mitjan segle XX -- moment de l'esclat anticolonialista en què es van distingir Albert Memmi (L'homme dominé : Le noir, le colonisé, le prolétaire, le juif, la femme, le domestique ..., 1968) i Frantz Fanon. És també aleshores que pren forma la noció de " colonialisme interior ", de la qual hom ha descobert a hores d'ara una certa abundància de precedents. I això lliga amb el tema multiforme de les " minories " europees. A propòsit de colonialisme interior : hi ha una trama històrica fascinant que el ianqui Michael Hechter (Internal colonialism : The Celtic fringe in British national development, 1975) ni tan sols ha sospitat remotament. Recordeu l'opinió de Voltaire sobre els celtes. L'escocès dels Lowlands John Pinkerton (1758-1826), dins la seva History of Scotland (1797), els va proclamar tan " incapaços de tot progrés en la societat " com els hotentots, que d'altra banda eren aleshores associats amb els orangutans. Això explica per què el primer llibre britànic de filologia comparativa (The eastern origin of the Celtic nations, 1831, dedicat a Jakob Grimm) fou produït pel metge galès James C. Pritchard, precisament com a suplement a les seves Researches into the physical

history of mankind (1813). Pritchard mateix desxifra l'enigma tot declarant el seu propòsit : " to illustrate the relation of the Celtic people to the rest of mankind ". El celtòfob Pinkerton va nèixer justament a l'època i al racó d'Europa en què James MacPherson (1736-1796) inventava els poemes d'Ossian, que tingueren una vasta i persistent voga internacional. Aquella invenció ocorria quan Adam Ferguson (1723-1816), gaèlic anglicitzat, dissertava sobre el passatge de la barbàrie a la civilització en un llibre (Essay on the history of civil society, 1765) considerat un precedent il.lustre de la sociologia científica. Tot plegat ocorria, però, a l'endemà de la batalla de Culloden, fi de la revolta jacobita i ruïna de la societat gaèlica dels Highlands. L'ossianisme fou doncs una idealització pòstuma dels salvatges vençuts i destruïts. És clar que aquella història és més llarga. El novel·lista John Prebble n'ha reconstruït les etapes més dramàtiques en una sèrie de llibres prou populars (Glencoe, 1966; Culloden, 1961; The Highland clearances, 1963; Mutiny, 1975). Fou, però, en un altre context i un altre to que William C. MacLeod, historiador de la gran epopeia ianqui (The American Indian frontier, 1928), va dedicar un capítol a esbossar un paral·lelisme : "Celt and Indian : Britain's Old World frontier in relation to the New" -- potser sota la inspiració d'una interessant memòria comparativa de l'etnògraf ianqui M. E. Strieby (Scotch Highlanders and American Indians : The process of civilizing them compared, 1895). Aquell etnògraf segurament no havia fet gaire cas d'un esdeveniment important a Europa : l'International Folk-Lore Congress (Londres, octubre 1891), naturalment centrat en el tema dels savage survivals i en què es va discutir especialment la teoria de la vanished race presentada pel folklorista escocès MacRitchie. Caldrà indicar-ne els antecedents. El folklorista escocès John F. Campbell havia aventurat que les fades i els elfs serien el record d'una raça aborígen conquerida i eliminada (Popular tales of the West Highlands, 1860-62). El seu compatriota l'historiador William F. Skene va prendre seriosament la idea (Celtic Scotland, 1876), la qual va fer algun impacte a Escandinàvia (Nilsson, Primitive inhabitants of Scandinavia). David MacRitchie va desenvolupar i argumentar la tesi (The testimony of tradition, 1890; Fians, Fairies and Picts, 1893). Els lapons serien els supervivents de la raça aborígen conquerida (i esborrada en diversos llocs). Tot plegat va inspirar J. Kollmann a escriure Pygmäen in Europa (1894). El president de la British Folk-Lore Society, George L. Gomme, va dedicar un capítol del seu llibre Ethno -

logy in folklore (1892) a "The mythic influence of a conquered race". Gomme connectava la bruixeria amb la creença en les fades, i traçava un arbre genealògic hipotètic del "survival of aboriginal beliefs". El seu enfocament era sociològic : " Una altra influència que els conquerits exerceixen damunt els conqueridors és més subtil. ... És la creació d'una influència enterament nova, basada en la por que els conquerits han reeixit a crear dins les ments dels conqueridors. ¿ Ha assajat ningú de veure els efectes de la residència permanent d'un poble civilitzat enmig d'una civilització inferior, els membres de la qual són cruels, astuts i sense escrúpols ? "

En fi : aquesta intricada trama és interessant precisament perquè mostra una fascinant complexitat al voltant i a través d'una petita història particular que no és pas mecànica ni unilineal, com voldria fer-nos creure una certa historiografia. La ruïna de la societat gaèlica dels Highlands d'Escòcia té certament a veure amb l'arrancada moderna dels Lowlands al segle XVIII -- sobre la qual ha fet remarques molt penetrants Tom Nairn ("Scotland and Europe" i "Old and new Scottish nationalism", dins The break-up of Britain : Crisis and neo-nationalism, 1977). També té a veure, però, amb l'imperialisme colonial a ultramar -- la connexió entre el colonialisme exterior i l'"interior" és real. A més, hi ha tota una dimensió llegendària, que és un aspecte integrant de la realitat històrica. ¿ Voldreu fer-me creure que la teoria de la " raça desapareguda " -- segurament anàloga a la del " substrat " en filologia -- es va formar precisament a Escòcia per atzar ? Les meves raons i ocasions personals per embarcar-me en aquesta indagació tampoc no són fortuïtes. La voga europea de l'ossianisme va atènyer el Sudoest d'Europa (cf. Isidoro Montiel, Ossian en España, 1974) i fornir inspiració als romàntics catalans i gallecs. Tot plegat és, sens dubte, un gran episodi europeu. Els seus ressons simbòlics no són pas purament arbitraris i il·lusoris. Tampoc no ha estat gaire local ni superficial aquella transformació anomenada en bloc " modernització " i que ha produït ací i allà " minories ", més o menys semblants en algun sentit als gaèlics d'Escòcia. Centrar l'atenció en la història d'aquell racó particular no és pas doncs limitar-la -- al contrari : és obrir moltes direccions de recerca entrelligades per una cohesió real. ¿ Caldrà insistir que és així que cal integrar decididament la història sociolingüística dins la història general ? ¿ No heu sospitat mai que l'oposició entre " llengua " (pròpiament

24
dita) i " dialecte " -- per no dir res de patois i jargon --
s'assembla molt a l'oposició entre " cultura " (pròpiament dita)
i folklore ? Oi que, a més, totes dues s'assemblen a aquelles cor -
respondències típiques del racionalisme oligàrquic ?

Tinc doncs algunes raons per recomanar un estudi de gran valor:
The Gaelic vision in Scottish culture (1978), de Malcolm Chapman.
És clar : no hi trobareu pas tota la trama interna i externa a què
m'he referit adés. El centre d'interès del llibre, però, és justa -
ment aquella història particular : la de la societat gaèlica dels
Highlands, reduïda a un somni d'altri i " demonitzada " i idealitzada
pel racionalisme oligàrquic de la Il.lustració i de la Belle Époque.
L'autor, antropòleg estructuralista, té coses interessants a dir
sobre els folkloristes i sobre la ideologia dominant de la Belle É -
poque. És excel.lent, per exemple, el capítol sobre les actituds
del francès Ernest Renan (1823-1890) i l'anglès Matthew Arnold (1822-
1888) envers els celtas -- el primer va decidir "que la race celtique
est une race essentiellement féminine", i el segon no en va discrepar
gens. Chapman enumera una certa colla d'oposicions correlatives :
intel.lectual/emocional, racional/intuïtiu, ciència/religió, ciència/
art, extern/intern, instrumentalitat/creativitat, practicitat/senti -
mentalitat, cultura/natura, materialisme/idealisme, objectivitat/
subjectivitat, artificial/espontani, societat/família, modern/antic,
mascle/ femella -- i anglosaxó/celta. Conclou, però, que " Enso -
peguem amb una estructura intel.lectual amb unes capacitats convin -
centment totals per reunir i ordenar la realitat i generar una cohe -
rència interna. Hem d'evitar el parany d'imaginar que hem aportat
un comentari objectiu i savi sobre aquest sistema si merament traiem
de la cistella un grapat de metàfores, les alineem les unes davant
les altres tot posant aquelles com a dades i aquestes com a anàlisi,
i anunciem aleshores la nostra rectitud tot constatant una congru -
ència. "

Aquesta greu admonició assenyala el parany en què precisament
consisteix tota la deplorable retòrica local sobre la "di(s)glòssia",
que sembla que algú que havia sentit campanes remotes va muntar
damunt un petit diagrama de la més simple descripció que jo havia
trobat al capítol cinquè del llibre de Pierre Bourdieu i Abdelmalek
Sayad Le déracinement (1964) -- llibre que marca la convergència
entre la sociologia estructuralista i la crítica anticolonialista
de mitjan segle XX. Aquell diagrama mostra el joc ambivalent de

les actituds envers la pagesia dins l'Algèria colonial -- aproxima -
dament el mateix joc de les actituds envers la pagesia europea, és
clar. L'esquema de les dues polaritats " compensades " (la denigra -
tòria i la idealitzadora) serveix molt bé per a il·lustrar aquells
engranatges closos que Bertrand Russell havia aclarit admirablement
dins el seu Unpopular essay sobre "The superior virtue of the op -
pressed". De fet, la conclusió de Russell era que tota aquella fara -
malla retòrica desapareix quan les relacions entre els grups esde -
venen igualitàries. -- mentrestant, la retòrica gira i gira indefini -
dament.

El cras malentès d'aquell autor local -- potser efecte d'una
irresistible rutina recitativa -- va consistir a confondre la
mera descripció de la " gramàtica " subjacent que genera el discurs
del racionalisme oligàrquic amb una explicació sociològica satis -
factòria. Russell i Chapman, però, ens avisen que no trobarem pas
aqueixa explicació al nivell de la gramàtica -- de la mateixa manera
que no podem trobar la gramàtica al nivell de la imatgeria i la fra -
seologia del discurs racionalista oligàrquic. El sociòleg ha de
transcendir la gramàtica per la mateixa raó i en la mateixa direcció
que aquesta transcendeix el discurs. La idea és ben simple, després
de tot. Si copsem solament el truc de la gramàtica (o les regles
del joc), la fórmula que haurem descobert ens servirà tan sols per
a fer allò mateix que la gramàtica fa : produir més i més mostres
de la mateixa mena de discurs dins l'àmbit circumscrit per la condi -
ció de " gramaticalitat " -- breument : demostrarem que sabem fer
aquelles jugades que les regles permeten. Això és perfectament ade -
quat si, com els qui fan gramàtica generativa, volem " simular "
(= imitar fidelment) el llenguatge a què pertany un corpus de texts.
Ara : el truc és precisament reproductiu, i permet solament de parti -
cipar al joc tot continuant-lo. Clarament : aquell recitadíssim
quadre hipnòtic -- em permeto a posta el malapropisme -- de la
"di(s)glòssia" serveix perfectament i solament per a reproduir i
eternitzar mecànicament la mena de joc que el sociòleg hauria de saber
explicar i transcendir. És doncs un cas ben trivial d'obtusitat
simplista i superficial amb pretensions de revelació esotèrica.
Ara : si juguem sempre el mateix joc, mai no n'eixirem -- i farem
retòrica, com diria Plató, en comptes de dialèctica. Haurem sucum -
bit nosaltres també a la capciosa fascinació d'un ordre explicatiu
inexplicat -- o, com diu Chapman, autoexplicat. Haurem caigut

al parany assenyalat per Chapman -- i ens estirarem les orelles per eixir-ne. Richard Hofstadter, especialista en pensament reaccionari, va estudiar una parcel.la ben representativa del pseudopositivisme de la Belle Époque (Social Darwinism in American thought, 1944 i 1955), i va recapitular així el tema : " Aquell esquema de pensa - ment era estàtic. En comptes d'estimular la recerca, invitava a l'especulació deductiva. " La doctrina "di(s)glòssica" és una petita peça del mateix material.

Espero doncs que us guardareu molt bé de malprendre per una explicació sociològica la meva caracterització del racionalisme oligàrquic. El sociòleg ha de passar per aquesta descripció que dóna accés al nivell de les relacions socials subjecents al discurs i a la gramàtica del racionalisme oligàrquic. Com Russell va percebre, és això que cal enfocar. Una bona font d'inspiració és el concepte d'esquismogènesi o especialització complementària esbossat per Gregory Bateson (Culture contact and schismogenesis, 1935). L'esquismogènesi és una de les direccions alternatives que pot prendre el procés històric en una situació de contacte. Bateson va veure també que aquella especialització complementària no és pas merament simbòlica. La qüestió completa, sense restric - cions arbitràries, és com es tracten i coexisteixen aquesta i aquella gent. Dins el camp de la sociolingüística, mutilaríem i trivialitza - ríem la recerca si la limitàvem a les " actituds ". -- al límit, par - laríem de coses reals com si fossin il.lusòries, i el nostre propi discurs "di(s)glòssic" reproduiria i prorogaria el del racionalisme oligàrquic. Breument : és al nivell de les relacions socials que hi ha les qüestions i les accions crucials.

.

He fet algunes al.lusions a la nostra època, sense cap pretensió global. Puc, però, fer encara una remarca general per donar cohesió a aquelles al.lusions. A mitjan segle XX es perfila una interessant bipolarització. D'un costat, hi ha la doctrina del Development, amb tota un corrent prou ample, centrat als Estats Units. D'altra banda, hi ha la crítica antiimperialista, que segurament té el seu centre a França. La doctrina del Development, explícitament tecnocràtica, s'assembla prou al Despotisme il.lustrat -- de fet, sembla una recapitulació actualitzada de tot el racionalisme oligàrquic. Com el pseudopositivisme de la Belle Époque, explota un esquema

històric tot invocant-lo emfàticament i paralitzant-lo subreptícia -
ment. Noteu també que el rètol engloba més i més coses -- i serveix
més i més exclusivament per a legitimar. La crítica antiimperialis -
ta ha posat mentrestant en relleu els aspectes negatius i destruc -
tius de què l'altre discurs feia sistemàticament abstracció. Han
sorgit així temes com l'"etnocidi" o "descivilització" (Robert Jaulin,
ed., La décivilisation : Théorie et pratique de l'ⁿetnocide, 1974)
i el "lingüicidi" o "glotofàgia" (Louis J. Calvet, Linguistique et
colonialisme : Petit traité de glottophagie, 1974). Hom diria
que l'escena s'assembla a la darrera etapa de la Il.lustració --
i no cal forçar gaire la vista per a percebre símptomes d'un roman -
ticisme. Després de prendre nota d'això, però, insisteixo que la
meva caracterització del racionalisme oligàrquic no basta per a
explicar ni vaticinar res. Ara : potser serveix per a desvetllar
la sagacitat detectivesca, sense la qual la sociologia fóra una
professió ben poc interessant.

LES DIMENSIONS DE L'UNIVERSALITÉ DE LA LANGUE FRANÇAISE
==== ===== == ===== == == ===== =====

TRES VIDES PERPENDICULARS : RIVAROLI, CLOOTZ, GRÉGOIRE
===== ===== = ===== =====

À Pierre Achard,
parlant d'un dialecte très septentrional
d'une langue dont je parle un dialecte
très méridional.

La " universalitat de la llengua francesa " esdevé un lloc comú a l'època del Despotisme Il.lustrat, que és la vetlla de la Revolució. La voga mateixa del clixé suggereix ja un equívoc. Què entenem per " universalitat de la llengua francesa " els qui la invoquen ? Quès - tió crucial, perquè els distints discursos tenen els seus propis " universos ", que no coincideixen pas exactament. Sens dubte, hi ha una imbricació : un terreny comú -- altrament, ni tan sols hi hauria contacte. Ara : la coincidència mínima, innegable, és un punt de què els discursos poden partir en direccions divergents.

El primer aspecte equívoc és l'abast o camp d'aplicació : de què parlen, a què es refereixen ? L'equívoc és ací massa evident. Un cert idioma particular, anomenat " llengua francesa ", no sembla pas exactament idèntic a la llengua universal. I això és un punt de prin - cipi, que els arguments corrents salten -- com si donar-lo per resolt (o per resoluble) fos haver-lo resolt.

El salt subreptici -- que és ja un quid pro quo -- permet de fer una connexió històrica : en forma de procés d'" universalització ". El problema aleshores és que tota difusió és el començament d'una " universalització " -- o bé no hi ha cap problema, perquè tota " universalitat " és relativa.

Els discursos juguen entre dos límits : una absurditat impossible (que el francès sigui idèntic a la llengua universal) i una veritat trivial (que el francès és usat sempre que algú usa el francès). L'interval és ben ample -- i hi ha joc, no pas simplement perquè hi ha espai, sinó perquè hi ha tendències i tensions. L'aporia del particular i l'universal té una atracció fascinant -- com qualsevol

proesa prodigiosa. També és molt atractiva la seguretat del fet palpable i incontrovertible que " parla per ell mateix ".

En efecte : el tema de la " universalitat de la llengua francesa " és multiforme. Entre els seus avatars, hi ha ideals visionaris i constatacions plates i trivials, empreses pràctiques ben tramades i legitimacions retòriques d'un ordre establert que hom vol(dria) definitiu. Hi ha doncs també la qüestió de la modalitat (o l'aspecte perlocutori) : què es proposen en definitiva els qui parlen del tema, i com cal prendre el que diuen ? Instiguen ? Observen ? Maquinen ? Justifiquen ?

No entreveurem pas tantes coses si ens concentrem en el rètol mateix -- i fem l'arbitrarietat més infundada, que és suposar-lo inequívoc. Això és el que fa sistemàticament -- et pour cause ! -- l'apologètica actual de la Francophonie, que vol desesperadament guanyar i tenir raó de totes les maneres. No és pas, però, que hagi inventat el mètode de fer confusions on cal fer distincions. Tampoc no és pas segurament qüestió de " mala fe " o de " bona fe ". Sembla qüestió de pura fe. Per alguna raó, necessita recórrer a aquell mètode -- i la necessitat no té llei.

Imagem que podem fer abstracció dels discursos recents al voltant d'aquell tema. Això reclama un cert esforç perquè els texts recents ofereixen l'accés més fàcil a la història passada -- i aquest accés mateix és sovint deformat. És massa clar que, per exemple, Renée Balibar i Dominique Laporte (Le français national : Politique et pratique de la langue nationale sous la Révolution, 1974) no contenen ben bé la mateixa història que Michel de Certeau, Dominique Julia i Jacques Revel (Une politique de la langue : La Révolution française et les patois : L'enquête de Grégoire, 1975). També hi havia ja diferències d'inspiració ben significatives entre Franck L. Schoell (La langue française dans le monde, 1936) i Louis Réau (L'Europe française au siècle des lumières, 1951).

En justícia a la veritat, diré que, feliçment, no cal pas descobrir el tema . Per començar, hi ha una font clàssica d'informació : el volums pertinents de la gran Histoire de la langue française de Ferdinand Brunot (VIII : Le français hors de France au XVIIIe siècle, 1934 ; IX : La Révolution et l'Empire, 1937). A més, com ja he notat, les aportacions i interpretacions més recents i monogràfiques no són pas recitacions d'un estereotip acceptat

per tothom. En contrast absolut amb la desolació hispànica, hi ha en francès i sobre el francès una exuberància engrescadora, que cal tenir en compte -- encara que la història real ens interessi molt més que els comentaris.

Quina és la història real ? Com que és inesgotable, farem ja molt si comencem a entendre-la. La pista inicial serà aquell lloc comú flotant. En comptes d'encercar què significa ~~què significa~~ el rètol, indagarem com és viscuda aquella noció de la " universa - litat de la llengua francesa " -- perquè sempre és algú qui signi - fica. Curiosament, sembla que ningú no ha pensat encara en aquest desllorigador, que no és cap esquema preconcebut. Naturalment, també és curiós que alguns facin ara interpretacions marxistes com Bossuet en feia de providencialistes. ¿ És el marxisme una parà - frasi del providencialisme ? Això no és pas el meu problema -- i em reservo l'opinió.

Bé : el fet és que hi ha almenys tres vides reals molt diferents que tenim grans raons per a associar amb aquell lloc comú. Més : s'aclareixen mútuament, com si formessin un conjunt " rodó ". Fins i tot semblen un tríptic al·legòric.. No sabria dir, però, quan les vaig relligar per primera vegada. Segurament ha estat un d'aquells processos de cristal·lització com el de l'hexàgon de Kekule en quí - mica orgànica. Sembla que és així que païm l'experiència tot concebant estructures que no fórem capaços de " veure " si no érem capaços de concebre-les. Aquesta estructura que presento m'ha sem - blat més i més evident a mesura que m'he documentat.

Un altre fet : els tres personatges són de la mateixa generació (nascuts a mitjan segle XVIII) i van acudir i florir a París. Tots tres semblen peculiars i méconnus, però. A primera vista, l'ale - many Clootz sembla solitari i estrafolari -- potser perquè, a més del martiri, ha tingut la dissort pòstuma d'ésser oblidat pels qui han fet els catàlegs d'utopistes. Els altres dos, Rivaroli i Grégoire, són associats usualment cada un amb un episodi -- el primer, amb l'exaltació més clàssica del francès, i el segon, amb la croada con - tra els patois. Aquests han tingut la dissort pòstuma d'ésser (re)ci - tats, en comptes de llegits.

Clootz fou el primer que em va encuriosir quan el vaig trobar esmentat en un llibre català (Jordi Ventura, Les cultures minori - tàries europees, 1963). Grégoire va començar a interessar-me des -

prés perquè m'hi portaven dos fils : el del racionalisme oligàrquic i el de la Doctrina Andalus. Vaig arribar més tard a Rivaroli tot explorant la història de les " llengües internacionals " -- el seu Discours sobre el francès és un text de rigor a incloure en una antologia del pensament sociolingüístic europeu.

Després de reunir i comparar notes, crec que puc embastar una certa mena de trilogia que en tot cas és dramàtica.

.

Ambine Rivaroli (1753-1801) és un llenguadocià (de Bagnols, prop de Nimes) d'ascendència italiana que s'estableix cap al 1780 a París, i es destaca als salons com a belles-lletrista àgil i càustic. Les seves pretensions aristocràtiques (es diu comte de Rivaroli) són acceptades, potser cum grano salis.

Sembla que tota la seva producció és trivial -- excepte un text, que l'immortalitza. El 1782, la Règia Acadèmia de Ciències de Berlín -- fundada el 1700 per Frederic I de Prússia, a la iniciativa de Leibniz, que la va organitzar -- ofereix un premi al millor estudi sobre " les causes de la universalitat de la llengua francesa ". El tema era especialment car al rei Frederic II el Gran, patró de Voltaire, Maupertuis, Diderot i D'Alembert, i frondós escriptor francès ell mateix (30 volums).

És l'època dels dèspotes il·lustrats, en què resplendeixen els tres que el 1772 havien començat a repartir-se Polònia : Frederic II el Gran de Prússia, Caterina II la Gran de Rússia i Josep II d'Àustria (fill de Maria Teresa). Tots tres són d'extracció alemanya, i prefereixen el francès en llurs entourages immediats. A més, fa temps que el francès ha esdevingut l'idioma intercortèsà i diplomàtic europeu -- i també més i més el vehicle de comunicació entre els erudits i els filòsofs que formen la Respublica litterarum supranacional. Aquella situació sociolingüística té una història, que és -- i encara és -- un gran camp a investigar.

El premi és atorgat a dos autors : Rivaroli, i Johann C. Schwab (1743-1821) de Stuttgart. El treball de Schwab, en alemany, és publicat el 1785 -- i no es fa gaire famós. Quan apareixerà més tard (1803) en francès, el seu títol (Dissertation sur les causes de l'universalité de la langue française et sur les chances de durée de cette vogue) es revelarà molt lúcida. És un estudi sobri, que

assenyala la importància de la posició de França enmig de l'Europa occidental i es demana quina durada tindrà la voga del francès entre les élites cosmopolites de la nostra part del món.

L'assaig de Rivaroli (Discours sur l'universalité de la langue française, publicat el 1784) és molt més ambiciós. Algú ha volgut veure-hi tota una recapitulació del pensament de la Il·lustració sobre la llengua i els idiomes. La veritat és que Rivaroli fa referència als grans corrents filològics i filosòfics per despatxar-los i anar al gra. Les indagacions filològiques sobre els " orígens " dels mots i dels idiomes li semblen globalment prou gratuïtes i poc interessants. Es preocupa solament de demostrar que en té alguna idea. Quant a la noció (i l'ambició) filosòfica d'una llengua mundial, diu que la difusió efectiva del francès talla pràcticament el nus gordià especulatiu :

Leibniz cherchait une langue universelle, et nous l'établissons autour de lui.

Qui és aqueix " nous " ? La divisa llatina del Discours calca el locus classicus que atribuïa als romans la missió de dominar els pobles. Rivaroli l'aplica a França. Era molt previsible. Els llatinistes andalusos Nebrija i Aldrete havien invocat molt abans l'Imperi Romà i comparat la difusió del castellà a la del llatí. Rivaroli fa més que ells. Dins el seu text, al·ludeix al " monde romain " del passat per anunciar :

Le temps semble être venu de dire le monde français ...
De tota manera, aclareix que la difusió del francès és afable i crea un
uniforme et paisible empire ...

Rivaroli potser creu que aquella exaltació és una constatació. Comprèn, però, que no és cap explicació, i recorda que cal parlar de les causes. D'un costat, reconeix (com Schwab) la posició de França, i assenyala que el francès ha estat el vehicle de la difusió de les coses angleses al nivell europeu. Té raó : és en francès que es promou i propaga l'anglomanie. També associa la difusió del francès amb fets històrics -- les emigracions de protestants francesos a la fi del XVII, per exemple.

De tota manera, coincideix amb Schwab en la hipòtesi principal :

la de la voga. Es complau a associar la difusió del francès amb la de les modes de París, ràpidament renovellades. És clar que l'àmbit de les modes és la xarxa de les corts i els salons, que són el nivell jeràrquic més alt : el grand monde, que és el que més compta. En efecte : també li agrada de dir que la difusió del francès va unida a ^{les} finesses d'un goût peculiar a aquella gent :

si c'est la partie laborieuse d'une nation qui crée, c'est la partie oisive qui choisit et qui règne. Le travail et le repos sont pour l'une ; le repos et le plaisir pour l'autre. C'est au goût dédaigneux, c'est à l'ennui d'un peuple d'oisifs que l'art a dû ses progrès et ses finesses.

Això dit, l'argument suplementari té tota la coherència d'una tautologia. La llengua de l'élite té, per definició, totes les perfeccions i excel·lències que l'élite aprecia. Una d'elles és aleshores la clarté -- i la classe ^{que} regna pot arrogar-se l'idioma i dir, com Rivaroli,

ce qui n'est pas clair, n'est pas français.

Cal reconèixer que Rivaroli no és pas el creador de les ambigüitats d'algun mot clau, com ara monde. Tampoc no és l'inventor del racionalisme oligàrquic, que redueix tendenciosament la humanitat a l'élite. Ell simplement segueix el camí fressat, que li permet de concloure amb aplom :

Sûre, sociale, raisonnable, ce n'est plus la langue française, c'est la langue humaine ...

De tota manera, és curiós que la " langue humaine " consisteixi ^{en} la " langue française ". És aquí que un cosmopolitisme que es proclama universalista enllaça massa íntimament amb un xovinisme particular. Previsiblement, algú reconduirà l'aigua universalista del Discours de Rivaroli al molí parroquial. En efecte : Jean B. Viennois glossarà ben aviat L'esprit de la langue française et la cause de l'universalité de cette langue (1787). Un altre mot clau : esprit. La glossa de Viennois és ja el començament de la monòtona fama pòstuma de Rivaroli i del seu opus maximum.

¿ Caldrà afegir que, en contrast amb Schwab, Rivaroli no escruta pas les chances ? Un ordre tan coherent i tan satisfactori sembla

"naturalment" definitiu. La " universalitat " del francès sembla un fet acomplert perquè ateny un límit -- el límit d'aquell monde que és l'univers del discurs de Rivaroli. Tot el text anuncia i celebra una feliç culminació -- diu de mil maneres " ja ", " a la fi ". L'autor no es demana gens de què serà un començament aquella fi.

A París mateix i el mateix 1784, hi ha una novetat inquietant. Pierre A. C. de Beaumarchais presenta la comèdia en cinc actes La folle journée ou Le mariage de Figaro -- que la censura ha optat per tolerar perquè, encara que audaç, és una peça frívola. Un públic populós i calorós acudeix a aplaudir i comentar el monòleg en què el protagonista diu a propòsit d'un rival aristocràtic :

Qu'avez-vous fait pour tant de biens ? Vous vous êtes donné la peine de naître.

Això és observar aquells pròspers ociosos de Rivaroli des d'un altre punt de vista. La comèdia fa un gran impacte a París -- que és efectivament el gran centre de les vogues. A Viena, Wolfgang A. Mozart presenta aviat l'òpera Le nozze di Figaro (1786).

A París, comencen a acabar-se mentrestant el repòs, el plaer i el tedi. El segment més agitat i cèlebre de la història de França comença quan el rei, que té grans dificultats financeres, convoca (1787 i 88) dues Assemblees de Notables, que no són gaire efectives ni dècils. El ministre Jacques Necker, que no sap fer miracles, suggereix de convocar els Estats Generals (1789), en què és representada una burgesia que té massa protestes i reclamacions a fer, i s'amotina. Com que alguns aristòcrates i eclesiàstics s'hi adhereixen, el rei hi cedeix, i es forma una Assemblea Nacional, que aboleix els privilegis aristocràtics i eclesiàstics, fa presoner el rei i li imposa una Constitució (setembre del 1791).

Més i més aristòcrates i eclesiàstics s'enfugen -- amb més i més raó. Els monarques de Berlín i de Viena s'han aliat (agost del 91) en socors de llur col·lega de París -- primera prefiguració de la Santa Aliança del 1815. La guerra esclata -- i la canalla exaltada comença a dominar els carrers de París i a atacar. L'ame - naça és tan palpable el 1792, que Rivaroli també opta prudentment per emigrar. A Brussel·les escriu una Lettre à la noblesse française , els destinataris de la qual tenen preocupacions més urgents. Ell mateix s'enfuig de seguida a Londres perquè l'exèrcit de la Revolu - ció ha començat a envair Bèlgica. Els texts que escriu al llarg del

del seu exili (de Brusel·les a Londres, de Londres a Hamburg i d'Hamburg a Berlín) mostren que s'aclimata prou malament lluny dels salons parisencs -- potser perquè aquell monde no és ben bé francès i no dóna tampoc als émigrés la millor acollença.

Ironia especial del destí : l'exalçador de la llengua francesa com a idèntica a la llengua humana és refugia finalment a l'Ale - manya en què el prussià Johann G. von Herder ha vindicat enèrgica - ment els idiomes de la Humanitat contra el racionalisme oligàrquic (Briefen zur Beförderung der Humanität, 1793-97). Més cruel encara : Rivaroli acaba al Berlín en què el seu Discours fou pre - miat -- que és ara el Berlín en què Johann G. Fichte pronunciarà arengues xovinistes alemanyes (Reden an die deutsche Nation, 1807-8).

Qui negarà que la trajectòria d'Antoine Rivaroli és un fil molt interessant de la història ? La seva lògica i les seves ironies internes són, a més, realçades pel contrast amb les altres dues trajectòries. El París tempestuós d'on Rivaroli va fugir produeix dues versions -- molt diferents de la seva -- del tema de la " universalitat de la llengua francesa ". La Revolució, tan tèrbola a primera vista, és aclaridora perquè exposa i extrema els contrastos.

.

En un petit racó dels Països Baixos (la ciutat de Kleve) incorporat al patrimoni del rei de Prússia, naix sota el regnat de Frederic II Jean B. du Val-de-Grâce (1755-1794). És possible que el seu nom original sigui Johann B. von Gnadenthal. En tot cas, és un aristòcrata alemany (baró de Cloutz) que vol absolutament ésser francès i que s'estableix a París el 1776, ansiós de descobrir moltes coses en aquell centre del món. Aviat té alguna cosa a dir.

Cloutz és un lliure-pensador militant, enemic fervorós de tota mena de supersticions i d'opressions, que publica sota pseudònim una paròdia de l'apologètica cristiana (La certitude des preuves du mahométisme, 1780). La intenció aconsella la clandestinitat. En tot això, té un exemple ben immediat en què inspirar-se : un altre baró alemany, el de Holbach, establert a París el 1749, que ha col·laborat a l'Encyclopédie, ha estat malvist per Frederic II i ha produït clandestinament molts texts, alguns dels quals

han estat cremats ritualment pels guardians de l'ortodòxia.

Paul H. Dietrich (1723-1789), baró de Holbach, pot passar per un philosophe eclèctic i superficial. La seva mansió (rue Royale Saint-Roch) és tanmateix el centre acollidor i difusor del pensament més radical de l'època. La seva preocupació absorbent és la superstició, que veu pertot unida a la ignorància i la violència, la por i el dolor. Molt ben connectat, dinàmic i industriós, aquest aristòcrata alemany és una mica massa original i audaç en un sentit. En contrast amb els racionalistes oligàrquics, rebutja absolutament les ambivalències, duplicitats i inconseqüències. No és cap agnòstic cínic. És un home de profundes conviccions, que ha escandalitzat Voltaire i Frederic II perquè manté que la superstició no és bona per a ningú, i considera injustificable un ordre social que necessita mantenir-se així.

Voltaire ha recapitulat l'argument dels racionalistes oligàrquics : Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer

-- com a salvaguarda celestial de l'ordre públic terrenal, això és. Per contra, el baró de Holbach ha gosat escriure un pamflet (Le christianisme dévoilé, ou examen des principes et des effets de la religion chrétienne, 1767) en què denuncia els

princes dépourvus de lumières et de vertus, qui se croient obligés de régner sur des esclaves et qui, pour les tyranniser impunément, se liguèrent avec le sacerdoce dont la fonction fut toujours de les tromper au nom du ciel.

Això és una descripció poc afalagadora de l'aliança de l'altar i el tron, que els racionalistes oligàrquics de la Il·lustració han donat per segura -- i que, havent-la vista trontollar, el gran reaccionari Joseph M. de Maistre predicarà incansablement a l'època de la Santa Aliança. L'argument més fort del racionalisme oligàrquic -- i de la seva versió reforçada, l'oligarquisme irracional -- és que aquella aliança és necessària perquè és el sol ordre possible. El contra-argument del baró de Holbach nega precisament això :

On nous dira, sans doute, que la religion, loin de contredire la morale, lui fera d'appui, et rend ses obligations plus sacrées, en leur donnant la sanction de la Divinité. Je réponds que la religion chrétienne, loin d'appuyer la morale, la rend chancelante et incertaine.

(...) Je dis qu'il est impossible de suivre les préceptes d'une morale raisonnable, sous l'empire d'une religion qui fait un mérite du zèle, de l'enthousiasme, du fanatisme le plus destructeur.

Decididament, l'exemple en qui Clootz s'inspira és la mena més extraordinària de philosophe : en comptes de divertir, vol subvertir, i s'hi ha consagrat assíduament contra

une ligue formée par quelques imposteurs contre la liberté, le bonheur et les repos du genre humain (La contagion sacrée ou histoire naturelle de la superstition, 1768).

El seu gran missatge és que

Dès que l'homme ose penser, l'empire du prêtre est détruit (La contagion);

i que

La liberté de penser en matière de religion ne peut être ravie aux hommes que par une injustice aussi absurde qu'inutile (Système de la nature ou des lois du monde physique et du monde moral, 1770).

Noteu bé que és el baró de Holbach qui ha explicat els fonaments d'aquell ordre que els privilegiats -- Rivaroli entre ells -- han donat per satisfactori i a tota prova. Retingueu que el " monde " de què ha parlat és el " genre humain " -- prou més ample que el de Rivaroli. És doncs ací que Clootz troba un altre punt de vista, prou més sòlidament articulat que el monòleg del Mariage de Figaro.

Caldrà dir-ho ? Clootz no fuig pas de la Revolució. Al contrari : hi veu la culminació de la Història Universal, i s'hi engresca i consagra amb un sentiment íntim de vocació que és visió nari i messiànic. Inevitablement, serà un exemple ben típic de jove revolucionari eliminat en el curs d'una (contra)revolució /NOTA/.

/ NOTA / Durant la major part de la durada de la Revolució francesa, el corrent dominant és ja clarament contra-revolucionari. En tot cas, veig que un fil molt important del procés és la sèrie de purgues -- que comença realment abans (i continua després) de la temporada anomenada " Terror ". La Convenció (setembre del

1792 - octubre del 95) és l'etapa crucial del procés depuratiu. La data mitjana de naixença dels revolucionaris eliminats aleshores és prou exactament la de Cloutz -- i l'edat mitjana a què cauen (poc menys de 40 anys) confirma que Cloutz és, en efecte, ben representatiu en aquest sentit estadístic. He detectat també una interessant correlació negativa entre les edats dels morts i les dates de les morts. Els revolucionaris eliminats en tongades successives (Girondins, Cordeliers, Jacobins, etc.) són més i més joves. Si suposem que els qui guanyen correlativament són el subconjunt complementari, això vol dir una cosa ben simple : que els velis s'imposen més i més. Aquesta hipòtesi és coherent amb la formació d'una Cambra Alta (Conseil des Anciens, 1795-99 ; Sénat Conservateur, 1799-1814). D'altra banda, és evident que la sèrie de purgues és una sèrie de cops d'Estat dictatorials, de què emergeix un poder executiu que Bonaparte assumirà a la llarga -- Robespierre és un Bonaparte prematur. L'important és que és així que el nou Estat francès es forma dins la Revolució.

Moltes afinitats porten Cloutz al club dels Cordeliers (1790-94). Parlant d'afinitats : és ben significativa la seva relació amb la coratjosa, dinàmica i infortunada " Amazona de la Llibertat ", Anne J. Terwagne (1762-1817) / NOTA / .

/ NOTA / Alias Théroigne de Méricourt. Filla d'un pagès luxemburguès, ha viscut a Londres, i s'ha posat des dels primers moments a l'avantguarda de l'acció popular. Els austríacs la tenen presonera (febrer-novembre del 1791). Atacada el maig del 93 al local de la Convenció (les Tuileries) per dones jacobines, serà internada al gran hospici femení de la Salpêtrière, on passarà la resta de la seva vida i serà pacient dels psiquiatres llenguadocians Pinel i Esquirol. Lamartine, Baudelaire i els Goncourt contribuiran a la fama pòstuma d'aquesta vigorosa precursora del feminisme.

Cal dir alguna cosa dels Cordeliers. Són gent (Marat, Ronsin, Hébert, Chaumette, Danton, Desmoulins, etc.) de la mateixa edat aproximadament que Cloutz, que formen una colla més popular (en tot

cas més oberta) que els Jacobins, amb els quals contrasten en molts sentits. Essencialment, són prou més radicals i idealistes -- i menys disciplinats i eficients. Això és particularment cert del sector més avançat, el del menestral autodidacte Jacques R. Hébert (àlias Père Duchesne), al qual s'incorpora Cloutz. Els Cordeliers, -- sovint anomenats " tribuns del poble " i " demagogs " -- són en tot cas els arengadors i pamfletistes més audaços i infatigables. Són l'avantguarda de la Revolució, : els primers a urgir la proclamació de la República, i els qui porten la iniciativa a dos nivells : la Comuna de París i la Convenció Nacional, en les quals rivalitzen amb els Jacobins. En col.laboració amb els Jacobins, formen la Muntanya a la Convenció, i eliminen els Girondins -- que són els menxevics. En contrast amb els Jacobins, però, creuen en la democràcia directa, són sensibles a les afliccions i aspiracions de la " base ", i promouen insistentment la insurrecció popular fins a primeries de març del 94 -- clarament : són els trotskistes. Mentre ells escampen l'agitació, els Jacobins, que es malficien sempre de la sans-culotterie, decideixen que llur pròpia colla és la " société-mère " i estenen una xarxa centralitzada que disciplina l'opinió pública i refrena qualsevol acció espontània o original. A partir de la caiguda mateixa dels Girondins (maig-octubre del 1793), els Jacobins, ben dirigits per Robespierre, decidiran que els temeraris Cordeliers són sacrificables -- i els eliminaran físicament, com abans (tardor del 93) hauran il.legalitzat els clubs femenins. Nosaltres sabem tot això, perquè ara pertany ja al passat. La història mateixa mostra, però, que els Cordeliers no ho han pas previst.

Esdevingut ciutadà francès, Cloutz és elegit diputat pel departament de l'Oise (Beauvais), i l'obertura de la Convenció marca el començament del moment més alt de la seva vida. Ha pres ja un nom que simbolitza bé la seva missió : Anacharsis / NOTA /.

/ NOTA / Anacarsis és un personatge semi-històric de la segona meitat del segle VI abans de Crist : un príncep escita que va acudir a Atenes, fou amic del savi legislador Soló, i va ésser assassinat en retornar al seu país i voler reformar-lo. Sens dubte, la suggestió immediata del nom ve d'una famosa novel.la de l'erudit Jean J. Barthélemy : Voyage du jeune Anacharsis en Grèce (1788), ree -

(setembre del 92)

ditada sovint i traduïda a diversos idiomes.

Més colpidor és el sobrenom amb què es presenta : " Orateur du genre humain " .

En quin context ? Ha començat la invasió pel nord-est, i les forces prussianes, que han avançat fins a Valmy, & han de recular davant l'exèrcit revolucionari, que ocuparà gradualment tota Bèlgica. La Convenció fa una crida a tots els pobles (novembre del 92) per la llibertat i contra els dèspotes. L'expressió més viva del sentit d'aquell moment és un Chant de guerre pour l'Armée du Rhin (anome - nat després la Marseillaise), que l'oficial Claude J. Rouget de Lisle compon una nit a Estrasburg -- i que sabem que esdevindrà l'himne revolucionari difós per tot Europa. Aquest gran context és el més important per a Cloutz. Si els invasors avancen, no hi ha -- rà cap Revolució de què parlar -- i, si l'exèrcit revolucionari avança, no tindrà cap raó per a aturar-se al límit d'un Regne de França, que ja no existeix enlloc. On és doncs la " frontera " ?

/ NOTA /

/ NOTA /

No sé si ningú ha remarcat que la novetat epistemològica més típica i significativa del temps de la Revolució és la crisi de la noció de límit -- tema central de la gran poesia de l'època (Johann W. von Goethe, William Blake, William Wordsworth). Això és decisiu per a la biologia científica, que emergeix justament aleshores.

Més : a la Convenció mateixa, hi ha diputats que són gent que han vingut de lluny a posta -- com l'anglès Thomas Paine, veterà de la guerra de la Independència dels Estats Units. Decididament, el sentit de la Revolució amenaçant i amenaçada no és gens local.

Tampoc no està decidit que l'abast de la Revolució sigui es - trictament " polític ". Voltaire i Frederic II van veure tan cla - rament com el baró de Holbach -- i tan clarament com ho veurà aviat Joseph de Maistre -- que la fe religiosa era part essencial de l'ordre terrenal establert. La Constitution civile du clergé (juliol del 90), després de la confiscació dels béns eclesiàstics,

24

ha integrat els clergues dins un ordre legal secular que, d'altra banda, proclama i garanteix la llibertat d'opinions religioses. Alguns clergues en trauen la conclusió, i es déprérisent -- ho farà el bisbe mateix de París, Gabel. La " descristianització " sembla a molts revolucionaris una démarche perfectament lògica. Amb Hébert, Chabot i Chaumette, Clootz contribueix activament a instituir el culte de la Raó (tardor del 93) -- entre ells, hi ha el poeta Sylvain Maréchal, que dirà en el seu auto-epitafi :

L'ami de la vertu fut l'ennemi des Dieux.

Hi ha hebertistes fogosos que emprenen la desafectació del temples de la religió ancestral -- sense el rigor, però, amb què els presbiterians escocesos van desolar monestirs i esglésies. De tota manera, els Jacobins veuran un sabotatge en aquells excessos -- que algú designarà amb un terme nou i elàstic : " vandalisme ". En primer lloc, però, els alarma el desbordament incontrolable de l'agitació subversiva -- una revolució dins la Revolució. Tampoc no volen pas una ruptura tan profunda amb el passat. Robespierre ho dirà ben clarament :

Non, la Convention n'a point fait cette démarche téméraire.
La Convention ne la fera jamais.

I al·legarà que " l'athéisme est aristocratique " -- oblidant que els aristòcrates es van guardar bé de predicar-lo, en contra de llurs propis interessos.

Bé : això és un dels fronts en què lluita Clootz, amb una convicció que és la mateixa (en direcció contrària) amb què Josep de Maistre unirà inseparablement el Tron i l'Altar, -- més : el patíbul i l'altar, i el botxí i el sacerdot. Joseph de Maistre serà, a molta distància, l'ideòleg més formidable de la reacció europea. Tot indica que Clootz és correlativament el gran utopista de la Revolució. Hi veu l'arrancada d'una gran empenta contra les fronteres en general -- també, per consegüent, contra tota mena de dèspotes i supersticions. El poble francès, que l'ha posada en marxa, deu passar endavant i alliberar el gènere humà.

L'utopista presenta un projecte (République universelle, 1793) en què argumenta allò que ha concebut i proposa. Cal començar a construir una nova societat que englobarà tots els pobles, i els membres de la qual s'anomenaran Germaines i tindran el fracès com

a llengua comuna. París en serà la capital. Tot plegat té una lògica que copsarem si, en comptes de ridiculitzar-ho, mirem una mica d'entendre-ho. En primer lloc, no és cap projecte d'un idioma mundial, sinó el projecte d'una societat mundial -- una República del Gènere Humà, de la qual la llengua comuna és naturalment un aspecte integrant. D'altra banda, si París ha estat el centre difusor de tantes vogues frívoles, segurament també podrà difondre una gran idea. La mateixa llengua francesa, que ha estat el vehicle transmissor de tantes finesses, podrà difondre ara l'espurna revolucionària, i, en definitiva, unir profundament el món sencer, en comptes de connectar superficialment el grand monde. Tot plegat té alguna lògica. Sens dubte, París és ara més que mai el centre de l'atenció general. Les monarquies veïnes, però, extremen les mesures de vigilància, censura i repressió -- que afecten palpablement la vida de William Blake, si en voleu un exemple concret. El pitjor de tot és que els receptors més directes i més importants del missatge seran precisament aquell cercle descrit per Rivaroli -- i no simpatitzaran gaire amb la idea.

La visió de Cloutz xoca frontalment amb totes les limitacions -- externes i internes, imposades i volgudes -- que frenen la Revolució. Els Jacobins, que odien el desordre perquè volen controlar-la -- o potser viceversa -- poden ja imposar un ordre coercitiu. És així que, després d'ilegalitzar les associacions polítiques femenines, repudien el culte de la Raó, i s'arroguen més i més la iniciativa i la decisió en tots els camps. Els Cordeliers urgeixen a primeries de març del 94 una " sainte insurrection " -- i els Jacobins decideixen d'eliminar-los. La primera tongada que cau, molt explicablement, és la dels extremistes (Ronsin, Cloutz, Hébert, Chaumette, etc.), guillotinat el 24 de març. Quant a Cloutz, Robespierre declara tenir una raó especial per a malfiar-se d'un sans-culotte amb 100 000 lliures de renda. El 5 d'abril cauen els acusats de recular (Chabot, Danton, Héroult, Desmoulins, etc.) -- Marat no hi cau pas perquè ha estat assassinat l'estiu anterior en privat de manera novel·lesca.

Robespierre i els seus confreres no sobreviuran gaire temps als Cordeliers. La pròxima purga estabilitzadora serà la termidoriana (fi de juliol del 1794), que eliminarà els eficaços eliminadors quan hauran acabat la besogne. Ençà de la caiguda dels

Cordeliers, però, no hi ha cap entusiasme ni cap Revolució de què parlar. Les purgues posteriors són ja rutina repressiva. Potser cal afegir que la colla que cau amb François É. Babeuf sota el Directori (1797) sembla una revifada dels Cordeliers.

Clootz no veurà pas l'ocupació i l'annexió (1794-1814) de la seva comarca de Kleve. Evidentment, tampoc no és a la Convenció el 5 de juny del 94, quan Henri Grégoire presenta el seu Rapport sobre els patois. Mai no sabrem com hauria respost als nous esdeveniments si l'haguessin deixat viure almenys uns pocs mesos més. El que sabem és que, per alguna raó, no inspira cap llegenda pòstuma -- ni tan sols l'esmenten els catalogadors escolars d'utopies. I els apologetes actuals de la Francophonie no en saben res ni volen saber-ne.

.

Us invito a veure que aquesta vida agitada i tràgica sembla l'antítesi de la de Rivaroli. El llenguadocià mor exiliat a Berlín, on ha arribat empès, més que no pas atret. L'alemany mor al París on ha volgut viure i lluitar. Podeu notar també un contrast interessant entre aquell soi-disant aristòcrata, conservador i fívol, i aquest aristòcrata, revolucionari i visionari.

Tot això ens ajuda a percebre el contrast profund entre dos sentits de la " universalitat de la llengua francesa ". Clootz vol que el francès -- exalçat per Rivaroli com a llengua distingida, peculiar als privilegiats -- esdevingui llengua comuna universal i eficient al nivell popular. Ell associa íntimament el francès amb un ideal del gènere humà -- i no pas amb les finesses de cap goût. Podeu dir que Rivaroli i Clootz són al capdavant figures marginals, merament simbòliques -- el primer, mer lloador d'un ordre jeràrquic caduc, i el segon, mer profeta d'una utopia igualitària. El simbolisme del contrast és evident. Quina és la seva importància real ?

Simbolismes a part, el fet real és que la mateixa Revolució que derroca la jerarquia exalçada per Rivaroli frustra la utopia somiada per Clootz. Rivaroli i Clootz representen doncs molt bé les dues direccions divergents en què pot vagar la ment humana entre dos móns : l'un incapaç de sobreviure, i l'altre incapaç de nàixer. Dues impossibilitats, segurament. Ara : com que, en aquests casos i en d'altres, són dues opcions realment viscudes, sembla precipitat i arbitrari de descartar-les com a " irreals ". (NB Si decidíem

17

que eren meres fantasmagories, què diríem de la Francophonie dels nostres dies ? Hauríem de dir que s'endinsa molt més lluny en la irrealitat.)

Atenció : la trajectòria de Rivaroli i la de Cloutz formen un sub-conjunt. Cal reconèixer que, en tot cas, hi ha encara una tercera trajectòria que s'allunya igualment de totes dues -- encara que potser hi té certes coses en comú. Hi ha doncs més contrastes a assenyalar -- i és també la Revolució qui els revela.

.

Henri Grégoire (1750-1831) és un personatge prou millor conegut que Rivaroli -- i molt millor que Clootz. Potser és per això que sembla més recent -- tot i que és el més vell de tots tres., encara que també és cert que va viure molts més anys que els altres dos. Hi ha sobre ell diversos llibres (de la Belle Époque i recents) més o menys biogràfics. També hi ha un cert volum de coses que ell mateix va publicar. En primer lloc, però, hi ha la seva fama de clergue gal·licà éclairé, liberal, humanitari, fins i tot redemptor (sense martiri). El problema és que aqueixa " imatge " omet, per alguna raó, l'aspecte de la seva vida que ací ens interessa. D'altra banda, els qui han parlat del Grégoire que es proposava d'anéantir els patois han fet generalment abstracció de la resta de la seva vida. Encara que no cal pas començar per descobrir aquest personatge, sembla que cal entendre'l -- i també sembla que val la pena. El sentit de la " universalitat de la llengua francesa " dins la seva vida és una clau molt important per a entendre la França actual, que ell va contribuir a formar.

Comencem pel principi. Henri Grégoire naix a Vého i, quan els Estats Generals són convocats, és curé d'Embermesnil -- dos vilatges de la comarca de Lunéville, al sud-est de Nancy. Passa doncs la primera part de la seva vida en una comarca de llengua francesa a la vora mateix d'una regió de llengua alemanya. La comarca forma part de l'Alta Lorena, i ha pertangut immemorialment a l'arxidiòcesi de Trier (ciutat alemanya) i a l'Imperi. El darrer duc de l'Alta Lorena és el polonès Stanisław Leszczyński -- a la mort del qual (1766) el ducat és annexat a França. És doncs a setze anys (i vint-i-tres anys abans de la Revolució) que Grégoire esdevé subjecte francès. La seva extracció geogràfica és aclaridora. El contacte de la gent de llengua francesa amb l'alemanya, dels catòlics amb els protestants i, a més, dels cristians amb els jueus li forneix sens dubte moltes experiències

La seva extracció social també és important. No és gens aristocràtica -- ni tan sols passa mai per distingida. És el fill de pagès que té talent i emprèn la sola carrera accessible : l'eclésiàstica -- la qual li dóna tota una formació, un cert rang i, sobretot, possibilitats de promoció. El 1789, és elegit diputat pel braç eclésiàstic de Lorena perquè s'ha guanyat una reputació de capellà ina-

molt lletrat, seriós, obert i emprenedor. Ha produït tot recentment un Essai sur la régénération physique, morale et politique des juifs (1789), que pot tenir a veure amb els arguments del jueu alemany Moses Mendelssohn en favor de la tolerància religiosa sense restriccions (Jerusalem oder über Religiöse Macht und Judentum, 1783). De tota manera, l'emancipació dels jueus és encara una noció massa avançada -- el famós edicte de tolerància (1781) de Josep II d'Àustria no els és pas aplicable. L'Essai sobre els jueus és important sobretot perquè expressa les conviccions bàsiques de Grégoire i la seva dedicació personal a la causa d'una " regeneració " paternalista. En efecte : segurament és aleshores que Grégoire es fa membre de la Société des Amis des Noirs, fundada per Brissot (1788). És clar que l'objecte més directe de la seva sollicitud són els pagesos -- comparteix aquesta preocupació, per exemple, amb Friedrich/Frédéric Oberlin, de qui sabem que " civilisa sa paroisse , l'une des plus incultes de la Lorraine, et fut le bien - faiteur de la contrée " .

Més : aquell Essai expressa ja una una idea que sembla molt ben madurada :

En Europe et nulle part que je sache sur le globe, aucune langue nationale n'est universellement usitée par la nation. La France a dans son sein peut-être huit millions de sujets dont les uns peuvent à peine balbutier quelques mots estropiés ou quelques phrases disloquées en notre idiome ; les autres l'ignorent complètement. (...) Les gouvernements ignorent ou ne sentent pas assez combien l'anéantissement des patois importe à l'expansion des lumières, à la connaissance épurée de la religion, à l'exécution facile des lois, au bonheur national et à la tranquillité politique.

Trobem ja aquí un discurs organitzat de toutes pièces. Per començar, la paradoxa -- (que Grégoire troba escandalosament deplorable, més que no pas irònica) -- que sembla que no hi ha enlloc cap " langue nationale " que sigui efectivament usada -- ni tan sols entesa ! -- per tota la " nation ". El fet és que hi ha una no-coincidència (i un écart) entre l'extensió del terme " nation " i la de " langue nationale " . Grégoire hi veu clarament el problema de Mahoma i la muntanya -- i ha decidit ja una vegada per totes

qui és la muntanya. Noteu que esmenta immediatament els " gouvernements " i que, a més, fa precisament la mena d'argumentació que li sembla vàlida des del punt de vista dels governants. Això del punt de vista és absolutament decisiu -- és el centre de referència de tot el discurs : allò que és intrínsecament i plenament real, i en relació al qual cal jutjar la realitat i el valor de les altres coses. És una pressuposició categòrica -- crec que podem dir-ne un dogma. Evidentment, és des d'aquell punt de vista que hi ha un cas de consciència i una obligació moral -- la lògica, això és, de la " regeneració " paternalista, que és exactament la del Despotisme Il·lustrat. Això és el context en què podem comprendre aquella dedicació de Grégoire, el qual té sens dubte un sentiment de missió benèfica -- molt diferent, però, del sentiment de vocació de Clotz. Podem dir-ne caritat o filantropia -- més aviat filantropia, perquè és un sentiment éclairé i intel·ligent.

No saltem pas, però, una altra pressuposició decisiva : l'univers del discurs. Grégoire no parla pas de " llengua universal " -- segurament ni tan sols hi pensa gens. El seu horitzó és el de la " nation ", definit per referència al " gouvernement ". Això és també categòric -- i ho serà al llarg de tota la vida pública de l'autor. Cal notar ací una coherència. Grégoire és també -- potser sobretot -- un convençut del gal·licanisme, que sent la necessitat de separar l'església de França de l'Església i unir-la a l'Estat local. La seva dedicació a aquesta causa li farà prou mal al capdavall. De tota manera, cal insistir que aquest és un punt importantíssim. -- al límit, el gal·licanisme nega precisament el principi més fonamental de l'Església : la seva universalitat. Penseu-hi un instant. Els qui han descrit Grégoire com a " l'ami des hommes de toutes les couleurs " han dit una mitja veritat. És molt cert que, com a bon liberal, Grégoire participarà assenyalamment en la dissolució i abolició dels privilegis de l'antic règim. De tota manera, també com a bon liberal, el seu objectiu és la igualtat política i jurídica, que alguns anomenen " formal " -- breument : la " igualtat davant la llei ". I el marc d'aquesta llibertat és, per definició, l'Estat. Tot plegat és doncs un afer d'Estat -- França en aquest cas. Les altres gentes del món tenen llurs propis maîtres que en són responsables i ja se n'ocuparan.

Segurament heu començat ja a sospitar que Grégoire és una mena de persona profundament diferent de Rivaroli i de Cloutz. La Revolució ho confirma plenament. No és pas un royaliste émigré, ni tampoc un revolucionari màrtir. Tampoc no és un inclassificable. Al contrari: representa molt bé tot un tipus -- precisament la mena de personatge que fa carrera a través de la Revolució i que, en primer lloc, hi sobreviu. Entre els altres exemplars d'aquest tipus, n'hi ha almenys dos de ben remarcables que tenen algunes coses en comú amb ell.: el provençal Emmanuel J. Sieyès (1748-1836) i el nantès Joseph Fouché (1759-1820), que són també homes de formació eclesiàstica. Fouché és un personatge notori. Sieyès ha estat considerat el millor polític francès de l'època. Cal recordar que el 1789 produeix el pamflet Qu'est-ce que le Tiers état ?, que és tot un manifest de la burgesia i l'enunciat més clar d'allò que la Revolució serà al capdavant.

Com Sieyès i Fouché, Grégoire pertany clarament a la categoria dels hommes d'État (governants i administradors), i no pas a la dels politiciens (agitadors). I és clar que els homes d'État fan policies (= programes de govern) -- en contrast amb els polítics que fan politiques (= polèmiques). Aquesta distinció elemental és ací fonamental. Com els seus frères et semblables, Grégoire no és cap tribú visionari ni prendrà mai iniciatives temeràries. Es concentrarà en treballs més obscurs i més segurs, per als quals està ben preparat -- els treballs que són eficaços a la llarga. És un dels homes sagaços i hàbils, previsors i industrioses que obtindran aquelles reformes crucials que metamorfosaran França irreversiblement tot desmuntant l'ancien régime i construint l'Estat francès que ha arribat fins als nostres dies. Són també els homes que estabilitzaran més i més la nova situació tot establint un poder executiu més i més fort (Directoire, Consulat) i una Cambra Alta (Conseil des Anciens, Sénat Conservateur) més i més moderada i moderadora.

Em permeto de parlar d'un futur que per a nosaltres és ja passat -- i em demano si és ja previsible l'any 1789. Curiosament, sembla que els personatges de la mena de Grégoire l'han previst. Em permetré d'afegir que aquests personatges poc brillants i molt eficients faran moltes maniobres a través de la tempesta, de tal manera que, amb rares excepcions, els trobarem sempre al costat més

segur. L'important és que, fluctuacions oportunistes a part, treballaran prou sistemàticament dins el marc fixat una vegada per totes per l'Assemblea Nacional (1789-91). Les turbulències de la Convenció no els impediran pas d'articular-lo i instrumentarlo perquè sigui viable. Al contrari : els daltabaixos els ajudaran a instaurar-lo tot eliminant implacablement les opcions dissidents. Serà un fet acomplert precisament quan hauran estat eliminades les alternatives. En suma : aquests homes sabran endegar sordament allò que l'empenta revolucionària ha engegat sorollosament. Tota la sèrie de purgues i de colps d'Estat servirà efectivament per a " metre fin à l'anarchie " i establir un ordre jeràrquic i coercitiu en què els notables s'arrogaran la representació plenària i exclusiva de la " nation " -- sempre per al poble i sense el poble. Encara afegiré que aquesta línia acomplirà a França el Despotisme Il.lustrat i enllaçarà amb la Belle Époque -- i amb la nostra. Té tota la importància d'haver fet la França moderna -- i França no és ben bé el racó menys important d'Europa.

No cal insistir gaire que Grégoire participa intensament a l'Assemblea Nacional, i especialment en aquelles reformes que aboleixen els privilegis aristocràtics i eclesiàstics, estableixen la llibertat religiosa i d'opinió en general, etc. Es distingeix sobretot en el procés de la Constitution Civile du Clergé (1790) -- que legitima la seva pròpia posició. Una promoció -- és elegit bisbe constitucional de Blois -- corona els seus esforços.

És aleshores (agost del 1790) que pren una iniciativa extraoficial (o potser semioficial). Redacta un qüestionari sobre coses " relatives au patois et aux moeurs des gens de la campagne ", que consta de 43 punts. Aquest és justament el tema del llibre de Michel de Certeau i els seus col.lagues (Une politique de la langue, 1975). Un aspecte molt remarcable del qüestionari és la fraseologia -- a començar per una norma inflexible. D'un costat, hi ha " la langue française ... l'idiome national ... l'idioma français ... le français ". L'altre terme de la relació és anomenat solament i sistemàticament " patois ". Evidentment, és un discurs dualista -- i una excel.lent il.lustració de la lògica del racionalisme oligàrquic. Retingueu, per començar, una pressuposició categòrica : qualsevol idioma altre que el francès no té cap nom propi -- i el rètol global que els designa indiscriminadament és tan oprobios com

el mot jargon. En definitiva, els termes d'aquesta oposició són ordre/caos i claredat/confusió -- per exemple :

16.- Ce patois varie-t-il beaucoup de village à village ?

La qüestió següent parteix també d'una certa suposició :

17.- Le parle-t-on dans les villes ?

Evidentment, perquè el sistema dualista sigui perfecte, cal absolutament que els patois siguin parlats als vilatges i el francès a les ciutats. Hi ha un altre bon exemple de la mateixa tendència a corregir la realitat per posar-la d'acord amb una preconcepció :

D'un costat :

9.- A-t-il beaucoup de mots pour exprimer les nuances des idées et les objets intellectuels ?

D'altra banda :

10.- A-t-il beaucoup de termes contraires à la pudeur. Ce que l'on doit en inférer relativement à la pureté ou à la corruption des mœurs ?

11.- A-t-il beaucoup de jurements et d'expressions particulières aux grands mouvements de colère ?

També cal absolutament doncs que el patois sigui pobre en expressions intel.lectuals i exuberant en indecències i imprecacions. D'altra banda, Grégoire demana modestament informació sobre l'ús escrit i la literatura en patois (qüestions 21-25). ¿ Espera que algú li contis en un full de resposta la història de la llengua i la literatura alemanyes, per exemple ? Compreneu que sembla una mica desproporcionat ! Ah ! No faré cap comentari sobre una discreta qüestió que és, en aquest context, l'exemple d'ironia més perfecte :

38.- Ont-ils beaucoup de préjugés, et dans quel genre ?

A través de contactes personals i de xarxes associatives -- sobretot les Sociétés des Amis de la Constitution (n'hi ha una a Perpinyà) --, el qüestionari arriba a gent considerada de confiança. Les respostes arriben a poc a poc fins al gener de l'any 92. Sens dubte, val la pena d'escorcollar les respostes i traure'n conclusions. La gamma de reaccions és prou ampla. De tota manera, l'enunciat mateix del qüestionari prejudicava tot en funció d'un objectiu preestablert :

29.- Quelle serait l'importance religieuse et politique de détruire entièrement ce patois ?

30.- Quels^{en}/seraient les moyens ?

Clarament : Grégoire fa un interrogatori, més que no pas una consultació. Demana col.laboració informativa per sondar el terreny -- no farà cap cas de les opinions, per la simple raó que parteix ja d'una conclusió.

De tota manera, cal dir que aquest notori qüestionari és potser la primera enquesta sociolingüística dins la història de la nostra Civilització -- i feta precisament a l'època en què apareixen els grans mostraris d'idiomes inspirats més o més directament en una iniciativa de Leibniz, el qual apreciava molt seriosament el valor dels idiomes i de la cultura humana en general. El contrast entre la idea de Grégoire i la de Leibniz és dolorós.

Grégoire continua la seva carrera. Elegit diputat a la Convenció, entra al Comité de l'Instrucció pública -- creat l'octubre del 92 i que, com els altres comités, ^{és} una comissió ad hoc de l'assemblea que assumeix funcions més o menys ministerials. Sieyès i Fouché, per exemple, passen per aquest Comité, que sembla un lloc prou segur i on hi ha molt a fer. Evidentment, Grégoire evitarà sistemàticament de comprometre's en aquesta tràgica etapa -- i trobarà una bona manera de no assistir pas a la crítica sessió de la Convenció en què el rei serà condemnat a mort. És un home ocupat i discret. És clar que sí que participarà destacadament el 1794 en l'abolició de l'esclavatge -- reforma que tindrà repercussions a Haití (recordeu la història de Toussaint L'Ouverture). També expressarà gran preocupació davant les devastacions i altres excessos -- sembla que és l'encunyador del mot " vandalisme ". Es mostra doncs a l'altura dels seus ideals filantròpics i de les seves responsabilitats com a encarregat de la cultura.

La seva intervenció sobre els patois -- potser més cèlebre que el seu qüestionari anterior -- té un pròleg molt oportú. A la fi de gener del 94, el diputat gascó Bertrand Barère de Vieuzac (1755-1841), membre del Comité de Salvació pública i celebrat amb el sobriquet de "l'Anacreont de la guillotina", presenta a l'assemblea un Rapport sur les idiomes. El text conté un passatge que sembla una al.lusió a Clootz, segurament present en aquella sessió :

Nos ennemis avaient fait de la langue française la langue des cours ; ils l'avaient avilie. C'est à nous d'en faire la langue des peuples, et elle sera honorée.

Il n'appartient qu'à une langue qui a prêté ses accents à la liberté et à l'égalité ; à une langue qui a une tribune législative et deux mille tribunes populaires, qui a de grandes enceintes pour agiter les vastes assemblées, et des théâtres pour célébrer le patriotisme ; il n'appartient qu'à la langue française qui depuis quatre ans se fait lire par tous les peuples, qui décrit à toute Europe la valeur de quatorze armées ... ; il n'appartient qu'à elle de devenir la langue universelle.

Tot això és un bell compliment. Barère despatxa així, el marc supra-local, i va directe al gra local :

Mais cette ambition est celle du génie de la liberté ; il la remplira. Pour nous, nous devons à nos concitoyens, nous devons à l'affermissement de la République de faire parler sur tout son territoire la langue dans laquelle est écrite la Déclaration des Droits de l'Homme.

Barère parla, però, solament dels idiomes " massa " diferents del francès : el basc, l'alemany, el bretó, l'italià -- que són " perifèrics " en relació a França. I el seu projecte (que és acceptat) tan sols proposa d'establir en aquelles parts un ensenyament públic de ^{la} llengua francesa. D'altra banda, però, la seva fraseologia és remarcable. Em limitaré a presentar-ne l'esquema, perquè és típic. Noteu que nous i vous són al mateix costat perquè un diputat s'adreça als altres i proposa que l'assemblea (que formen tots junts) prengui una decisió. Els legisladors (que Barère pressuposa que són la " nació ") són el centre de referència. La pressuposició categòrica és que cal redimir, instruir, etc. des de dalt -- perquè la iniciativa i la responsabilitat pertanyen als qui manen. El text enuncia de bon començament el problema de Mahoma i la muntanya tot parlant dels

peuples mal instruits ou ... ceux qui parlent un idiome différent de celui de l'instruction publique.

Tota l'argumentació apel·la a aquell deure moral que he assenyalat ja a propòsit de Grégoire. Ara : els destinataris de l'acció ge -

nerosa són anomenats "(con)citoyens " -- i és clar que es tracta del poble pròpiament dit, que són els governats. El que impressiona és que la trama mateixa de relacions fa que aquell rètol vulgui dir en realitat subjectes, súbdits. L'esquema és aquest :

VOUS
NOUS
LÉGISLATEUR

(CON)CITOYENS

nous devons
donnons

lois
éducation première
instrument de la
pensée publique

obéir
connaître pour obéir
entendre
exécuter et obéir

Cal dir que aquesta trama bàsica de relacions és exactament la mateixa del passatge del pròleg de la Gramática de la lengua castellana (1492) de Nebrija en què trobem el primer enunciat de la Doctrina Andalus. Retrobar exactament el mateix esquema tres-cents anys després és prou xocant. La paràfrasi és ben simple. El législateur ocupa ací la posició de vuestra Alteza -- i, correlativament, els (con)citoyens ocupen la posició dels pueblos bárbaros. Més : la relació en els dos casos conté les lleis i la llengua -- amb el delicat detall diferencial que Nebrija va dir també " iugo " i " vencimiento ". Reconeixereu que aquesta paràfrasi és una metamorfosi molt interessant -- i que potser ens diu més que una enciclopèdia sobre el curs que està prenent (o ha pres ja) el procés revolucionari francès. Sense el menor dubte, ha començat ja -- i de valent -- la contrarevolució.

Cal dir en aquest punt que això que Barère expressa amb tant aplom no és cap originalitat personal. Grégoire ho ha expressat abans -- potser més insistentment que ningú -- , i tampoc no és cap invenció seva. Potser valdria la pena de recollir un bon pomell de texts similars produïts per diversos personatges i en ocasions distintes al llarg de la Revolució. En rigor, però, la informació que en trauríem fóra redundant. Veiem ací que, en aquesta matèria, Grégoire és un portaveu d'un consensus -- que, sens dubte, no és pas unànime. Ara : el cercle de gent que estan d'acord en aquest punt és el millor situat i el més influent -- ells són la " nació ", com ha dit un altre portaveu : Sieyès.

És quan els Jacobins han passat per la guillotina els Cordeliers

que Grégoire presenta (juny del 94) a la Convenció el seu famós Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française. Aquesta presentació, en nom del Comité ~~de~~ Instrucció Pública, recapitula idees, sentiments i treballs ben personals d'Henri Grégoire. És una etapa crucial d'una empresa en què s'ha embarcat fa anys i que ha portat endavant amb gran convicció i tenacitat. Bé : havíem trobat una possible al·lusió a Cloutz dins el Rapport de Barère. Molt curiosament, aquest altre comença amb una al·lusió directa i inequívoca a Rivaroli, (que ara és un royaliste émigré) :

La langue française a conquis l'estime de l'Europe, et depuis un siècle elle y est classique : mon but n'est pas d'assigner les causes qui lui ont assuré cette prérogative. Il y a dix ans qu'au fond de l'Allemagne, à Berlin, on discuta savamment cette question qui, suivant l'expression d'un écrivain, eût flatté l'orgueil de Rome, empressée à la consacrer dans son histoire comme une de ses belles époques.

La transició amb què entra en matèria és aquesta :

Mais cet idiome, ... par quelle fatalité est-il encore ignoré d'une très-grande partie des Français ?

La paradoxa que l'escandalitza és que, segons els càlculs que ha fet a la llum dels resultats de la seva enquesta, quasi la meitat dels citoyens no saben gens de francès, o a penes en saben una miqueta. Sembla, però, que, si de cas, Grégoire exagera la proporció (2/5) de citoyens que ^{50%} ~~eran~~ parlants nadius del francès -- és clar que, si ~~va~~ errar, ho fés en favor del francès.

El text del Rapport de Grégoire és digne d'ésser llegit. Un passatge a assenyalar és aquest :

Quelques sociétés populaires du Midi discutent en provençal : la nécessité d'universaliser notre idiome leur fournit une nouvelle occasion de bien mériter de la patrie. Eh ! pourquoi la Convention nationale ne ferait-elle pas aux citoyens l'invitation civique de renoncer à ces dialectes et de s'énoncer constamment en français ?

Enl'efecte : Grégoire obté aquest resultat :

La Convention décrète que le rapport sera envoyé aux

27

autorités constituées, aux Sociétés populaires et à toutes les communes de la République.

I això és un decret de l'òrgan sobirà de la República Francesa. És doncs la " nació " qui aprova i difon la doctrina de Grégoire -- sens dubte, perquè aquest és un portaveu molt competent d'un consens. ¿ Caldrà insinuar que practica molt bé el mètode retòric d'atacar l'indefensable i de defensar l'inatacable ? Li donen raó aquells a qui ell dóna raó. El seu prestigi creix -- i la seva carrera continua. Sota el Directori, és membre del Consell dels Cinc-cents (1795-99), i després, sota el Consulat, ho és del Senat Conservador (1801).

Ès aleshores, però, que cau en desgràcia. Bonaparte, proseguint la línia de Robespierre, farà les paus amb l'Església (Concordat del 1801) i liquidarà així l'aventura gal·licana, de la qual Grégoire ha estat un paladí molt assenyalat. És una etapa més, molt previsible, del procés de " mettre fin à l'anarchie ". Bonaparte argumentarà (en privat) la reconciliació amb l'Església pròpiament dita -- moltíssim més populosa, potent i prestigiosa que la parròquia gal·licana. La raó decisiva és aquell argument del Voltaire que ja prefigurava ^{el de} Joseph de Maistre, i del Joseph de Maistre que recapitularà el de Voltaire -- precisament el mateix que el Baró de Holbach va esforçar-se tant a denunciar i impugnar, a saber :

qu'il n'y a pas que la religion qui donne à l'État un appui ferme et durable

perquè

Une société ne peut exister sans l'inégalité des fortunes, et l'inégalité des fortunes ne peut exister sans religion.

Grégoire és tan sols un dels ex-revolucionaris que l'ingrat Bonaparte decidirà que són sacrificables. I aquells qui viuran prou anys seran encara més dissortats sota la Restauració, perquè la família Borbó és (comprensiblement) rancuniosa. Retornat a l'obscuritat, Grégoire produirà una sèrie de texts sobre els seus temes predilectes (Histoire des sectes religieuses, 1810 ; Essai sur les libertés de l'église gallicane, 1818 ; De l'influence du christianisme sur la condition des femmes, 1821 ; Histoire du mariage des prêtres, 1826). Quan morirà, l'arquebisbe de París li

refusarà els sagraments i la sepultura catòlica. Tindrà, però, un enterrament populós (més de 20 000 persones).

Crec que les coherències dins la vida de Grégoire són tan patents com flagrants les ironies -- i aquestes són ben fortes. La seva constant preocupació pels prejudicis dels altres no requereix cap comentari. Cal remarcar i apreciar en tot cas la curiosa coincidència que l'introductor del mot " vandalisme " sigui la mateixa persona que concep i impulsa l'empresa de " détruire complètement " i " anéantir " uns idiomes de la Humanitat -- repetiré que el contrast amb la concepció de Leibniz és consternant. D'altra banda, però, tot plegat fa sentit. És des de dalt que cal " regenerar " els " degenerats " -- i també és clar que la premissa de la desigualtat no consent pas el raonament bilateral, ni la discussió, ni, per consegüent, cap democràcia. Això és molt coherent amb la formació professional del mateix Henri Grégoire i amb la forma típica de les relacions entre la burgesia ex-revolucionària i el poble -- relacions que tenen molts aspectes, com ara la beneficència i el didacticisme.

Haureu notat que les tres vides acaben tristament -- de maneres molt diferents, però. En el cas de Rivaroli, és un exili agitat i amarg. En el cas de Clootz, és la revoltant absurditat d'un procés kafkaesc -- i la guillotina, que talla brutalment una vida. En el cas de Grégoire, és l'amargor d'una carrera truncada, i del retorn a l'obscuritat, perquè Bonaparte és ingrati i els Borbó i l'Església són rancorosos. Encara, però, que cap dels tres no sigui ben bé un triomfador, hi ha diferències ben grosses.

Hi ha afinitats innegables entre Rivaroli i Grégoire. L'un i l'altre són personatges que puguen -- i baixen. El primer, dins una aristocràcia ; el segon, dins una burgesia -- hi ha diferències considerables d'ambient i d'estil, que afecten molt profundament l'abast i el sentit de la " universalitat de la llengua francesa ". Una diferència sociològica essencial és que l'aristocràcia no emprendre ni concebrà cap croada per popularitzar el seu parlar. Rivaroli insisteix que el francès s'ha difós pacíficament i ha estat acceptat lliurement, justament com les vogues. Grégoire, per contra, pensa immediatament en mitjans legals i coercitius " d'universaliser l'usage de la langue française ". Ençà del baró de Montesquiou i el seu De l'esprit des lois (1748), sabem distingir almenys entre " les lois, les mœurs et les manières " i

segurament entenem la seva remarca :

c'est une très mauvaise politique de changer par les lois ce qui doit être changé par les manières. (XIX, 14 : 'Quels sont les moyens naturels de changer les moeurs et les manières d'une nation').

Ara : ací hi ha un contrast coherent. Noteu també que Rivaroli par - la d'un fet (quasi) acomplert, i és per això que cerca les " causes " i que, encara que no sigui potser gaire bon historiador, ha de par - lar del passat. Grégoire, per contra, cerca els " moyens " perquè fa un projecte, necessàriament cap al futur. -- i sembla que la seva manera de jutjar si un mitjà és " natural " o menys, difereix molt de la de Montesquiu. Sempre pot argüir (amb prou raó) que el savi Montesquiu no va pas viure ni conèixer cap situació com la del seu propi país més de quaranta anys després de la redacció del seu llibre. No perdem mai de vista que, en primer lloc, l'univers del discurs de Grégoire no és pas el mateix que el de Rivaroli. Tot el context immediat del Discours de Rivaroli és el cercle aristocràtic i cosmopolita de les corts i dels salons -- que (a excepció potser del petit racó de París, Versalles i rodalies) no eren pas exactament unilingües francesos. No hi ha dubte que, després d'haver produït el seu Discours, Rivaroli va fer una important constatació empírica, gràcies a l'exili -- a saber : la gran dificultat de fer una vida quotidiana normal en francès a la Gran Bretanya i a Alemanya. L'univers del discurs de Grégoire és sistemàticament la " nació " -- la resta del món és mera escenografia. I la difusió del francès dins la República Francesa ha d'assemblar-se al miracle de Mahoma i la muntanya. Hi ha realment moltes diferències profundes entre Grégoire i Rivaroli a propòsit de la " universalitat de la llengua francesa ".

L'afinitat amb Cloodtz és que tots dos són més o menys revolucionaris -- i que també tenen els dos un sentiment de missió més o menys messiànica. La diferència, però és abismal. Per començar, el centre d'interès de Cloodtz és la Revolució mateixa, que ocorre a França (més concretament, a París) en primer lloc. L'entusiasme (que sembla gran, i molt sincer) de Cloodtz pel francès i per París té sentit en un context supra-local, en què aquell idioma particular i aquell racó concret apareixen lligats a un sentit universal. Inversament, el centre d'interès de Grégoire

és França mateixa, que ha de prendre la forma correcta, gràcies a una revolució que ell ha contribuït a engegar, i que contribuirà molt aviat a frenar. La noció mateixa de " pobles " (en plural) és molt compatible amb la del gènere humà -- i, aparentment, incompatible amb la de França, sobretot ençà de la purga dels Girondins (i d'altres), acusats del crim de " fédéralisme ". Recordem també que Barère marca bé la distància entre el discurs universalista utòpic i el discurs localista pragmàtic. Que el francès esdevingui la llengua universal, li sembla una ambició del geni de la llibertat, el qual ja se'n preocuparà -- interes - sant fraseologia ! -- La tasca i la responsabilitat palpables i immediates dels governants consisteixen en tot cas a consolidar la República tot fent que el francès sigui parlat per tot el seu territori.

Si ara volem comparar Rivaroli, Clootz i Grégoire en termes d'eficàcia, veurem que cal jutjar cada cas en els seus propis termes -- i començar per aclarir els propòsits respectius. Riva - roli no sembla proposar-se mai de promoure el francès ni de contri - buir personalment a la seva difusió. Sembla prou clar que celebra la " universalitat " del francès, i que predica als convertits -- recordeu que el seu assaig guanya el premi. És cert que en aquest cas hi ha una certa ironia pòstuma. El Discours sur l'universalité de la langue française serà a la llarga universalment inconegut -- serà conegut i celebrat precisament i solament dins els cercles més incondicionalment entusiastes de la Francophonie. Diguem que aquesta fama parroquial és un epíleg poc gloriós. Ara: guardem-nos de su - posar que el Discours de Rivaroli és el sermó de l'apòstol d'una causa -- ni tan sols sembla ben bé l'eslògan d'un propagandista. Apòstols i propagandistes treballen per un futur -- i la veritat és que Rivaroli no s'orienta pas en aqueixa direcció. L'eficàcia pertinent del seu Discours és el fet que guanya el premi i és publicat, celebrat, discutit, citat, etc. Més : serà la sola pro - ducció de Rivaroli que passarà a la posteritat. -- a una posteritat nostàlgica i celebradora de grandeurs passades, això és. En quins termes jutjar l'eficàcia de Clootz ? Anacharsis volia prosequir i estendre la Revolució fins construir una " República universal " que adoptaria previsiblement el francès com a llengua comuna. El greu ací no és pas que el francès no va esdevenir aleshores --

37

ni, probablement, esdevindrà mai -- una llengua mundial al nivell popular. El greu i trist és la frustració d'un projecte d'organització de la Humanitat que avui encara sembla utòpic -- ¿ caldrà recordar ací The end of utopia, de Herbert Marcuse ? Enmig dels desastres i horrors de la nostra època -- prou més terrorífics que la temporada anomenada " Terror " --, quin direm que és el mal més gran ? Certament, no pensarem pas en la difusió gran o petita de la llengua francesa. ¿ Direm aleshores que Cloutz va fallir ? Per què Cloutz precisament ? Ell mateix ha estat una de les víctimes de la contra-revolució que estroncarà tot aquell impuls i reforçarà, potser més que mai, les fronteres. A propòsit d'idiomes internacionals : també sembla haver fallit a hores d'ara l'esperantisme -- per no dir res de projectes menys populars. Quant als " socialismes utòpics ", el rètol mateix és un epitafi. Són tantes les coses que naufraguen, que caldrà pensar-hi molt seriosament abans de decidir que Cloutz va marrar i fracassar. En tot cas, cal notar que, en contrast amb el discurs de Rivaroli, el de Cloutz i el de Grégoire són propostes raonades. Fóra injustificat de dir que la de Cloutz és una mera vue de l'esprit, mentre que la de Grégoire és un pla d'acció pràctica immediata. En parlaré una mica.

El Rapport de Grégoire no és pas un text burocràtic prosaic i obscur. És realment una ambiciosa declaració programàtica que es proposa d'establir una vegada per totes l'orientació general d'una política de longue haleine, sense entrar en detalls -- i que s'assembla en això a un text constitucional, més que no pas a un decret de circumstància. Si es tractava tan sols de fer que el Comité d'Instrucció Pública presentés a la Convenció " une nouvelle grammaire et un vocabulaire nouveau de la langue française " amb alguns " changements qui en facilitaron l'étude ", el preàmbul històrico-filosòfic fóra desproporcionadament solemne, i l'enquesta mateixa semblaria una oficiositat poc pertinent. Grégoire, però, sap molt bé què vol, i procedeix amb ordre. Reconeix que l'objectiu d'eliminar completament els patois no és pas directament accessible -- per dues raons : (a) la inèrcia social, i (b) l'escassa envergadura de les mesures immediates que la Convenció pot prendre. És per això que el text es concentra en les premisses doctrinals, i ajorna prudentment els corol·laris pràctics. Grégoire presenta a la Convenció el Rapport del Comité d'Instrucció Pública perquè creu que pot acomplir ja dues coses decisives : (a) expressar formalment un consens, i

(b) obtenir l'aprovació, també formal, de l'òrgan sobirà de l'Estat. Grégoire es proposa doncs d'enunciar i de legitimar unes directives generals. No hi ha dubte que hi reïx molt bé -- tan bé, que els successius governants francesos acceptaran les premisses establertes per ell, i l'Estat ja no haurà de reconsiderar mai la matèria globalment. Per consegüent, Grégoire és prou eficaç en el sentit que el seu Rapport és un esdeveniment que fa època. El seu passatge més seriós i més lúcid és segurament aquest :

Je crois avoir établi que l'unité de l'idiome est une partie intégrante de la révolution, et, dès lors, plus on m'opposera de difficultés, plus on me prouvera la nécessité d'opposer des moyens pour les combattre. Dût-on n'obtenir qu'un demi-succès, mieux vaudrait encore faire un peu de bien que de n'en point faire. Mais répondre par des faits, c'est répondre péremptoirement, et tous ceux qui ont médité sur la manière dont les langues naissent, vieillissent et meurent, regarderont la réussite comme infaillible.

La darrera frase recorda prou directament Nebrija. L'important és, però, l'aplom d'un discurs que usa mots tan forts com "nécessité" i "infaillible". També és essencial la primera clàusula mateixa. Veiem que el propòsit de Grégoire és, en efecte, d'establir un axioma. Si l'axioma és acceptat, caldrà certament passar als corol·laris, i resoldre els problemes concrets tot fent més i més força com més forts seran els obstacles. La proposta de Grégoire difereix doncs qualitativament de la de Cloodt -- i no pas perquè sigui una iniciativa de molt curta volada. La seva singularitat i la seva eficàcia tenen a veure amb un altre aspecte.

.

Quin és l'objectiu, tan inflexible i categòric, de Grégoire ? En què es basa el seu formidable aplom ? Com que no podem permetre'ns grans anacronismes, no respondrem pas que Henri Grégoire ha llegit De la démocratie en Amérique (1835 i 1840), el llibre més famós d'Alexis C. de Tocqueville (1805-1859) / NOTA /.

/ NOTA / Algú trobarà potser excessiu aquest escurçol cronològic. No ens informen la Gran Enciclopèdia Catalana i el Curial Enciclopèdic que Cloodt (1755-1794) és condeixoble de Montesquiu

(b) obtenir l'aprovació, també formal, de l'òrgan sobirà de l'Estat. Grégoire es proposa doncs d'enunciar i de legitimar unes directives generals. No hi ha dubte que hi reïx molt bé -- tan bé, que els successius governants francesos acceptaran les premisses establertes per ell, i l'Estat ja no haurà de reconsiderar mai la matèria global - ment. Per consegüent, Grégoire és prou eficaç en el sentit que el seu Rapport és un esdeveniment que fa època. El seu passatge més seriós i més lúcid és segurament aquest :

Je crois avoir établi que l'unité de l'idiome est une partie intégrante de la révolution, et, dès lors, plus on m'opposera de difficultés, plus on me prouvera la nécessité d'opposer des moyens pour les combattre. Dût-on n'obtenir qu'un demi-succès, mieux vaudrait encore faire un peu de bien que de n'en point faire. Mais répondre par des faits, c'est répondre péremptoirement, et tous ceux qui ont médité sur la manière dont les langues naissent, vieillissent et meurent, regarderont la réussite comme infaillible.

La darrera frase recorda prou directament Nebrija. L'important és, però, l'aplom d'un discurs que usa mots tan forts com "nécessité" i "infaillible". També és essencial la primera clàusula mateixa. Veiem que el propòsit de Grégoire és, en efecte, d'establir un axioma. Si l'axioma és acceptat, caldrà certament passar als corol·laris, i resoldre els problemes concrets tot fent més i més força com més forts seran els obstacles. La proposta de Grégoire difereix doncs qualitativament de la de Cloutz -- i no pas perquè sigui una iniciativa de molt curta volada. La seva singularitat i la seva eficàcia tenen a veure amb un altre aspecte.

.

Quin és l'objectiu, tan inflexible i categòric, de Grégoire ? En què es basa el seu formidable aplom ? Com que no podem permetre'ns grans anacronismes, no respondrem pas que Henri Grégoire ha llegit De la démocratie en Amérique (1835 i 1840), el llibre més famós d'Alexis C. de Tocqueville (1805-1859) / NOTA /.

/ NOTA / Algú trobarà potser excessiu aquest esdrúpol cronològic. ¿ No ens informen la Gran Enciclopèdia Catalana i el Curial Enciclopèdic que Cloutz (1755-1794) és condeixeble de Montesquiu

(1689-1755) ? El mateix truc permetria de fer de tots dos deixebles de Tocqueville. La part biogràfica dels monuments enciclopèdics catalans abunda en llicències d'aquesta i d'altres menes. Deixem-ho córrer ! Oblidem els llibres estrangers -- estem parlant d'una història molt domèstica.

Feliçment, no cal pas " rectificar " la cronologia per a detectar ací una connexió històrica molt important.

Henri Grégoire serà més eficaç que Anacharsis Clootz perquè és més realista i lúcid en primer lloc. No he dit pas, però, que sigui més original. Al contrari : tot el seu avantatge consisteix a ésser un portaveu del consensus que preval dins el Tercer estat i que en definitiva endega el procés revolucionari-contrarevolucionari. Cal dir en justícia a Grégoire que, sense homes de la seva mena, la mena de França que coneixem no hauria pogut existir. Parlo genèricament d'una mena d'homes -- i dic també que Grégoire n'és un bon exemplar. El fet és que, entre la França de l'antic règim (encara la de Rivaroli) i la dels nostres dies, hi ha tot un procés de des-integració i re-integració de l'ordre social -- que és el gran tema que Tocqueville abordarà dins una perspectiva molt àmplia i profunda. És ben curiós que la millor descripció (fins a nova ordre) de la societat dels Estats Units sigui De la démocratie en Amérique, obra d'un aristòcrata francès post-revolucionari que s'hi basarà després per a encetar una anàlisi històrica similar del seu propi país (L'Ancien régime et la Révolution, 1856). El fet que Tocqueville copsi tan bé l'entrellat sociològic dels Estats Units i el sentit de la història francesa és un interessant exemple de zig-zag transatlàntic. De tota manera, el seu enfocament és el de Montesquiu, en el qual també es basarà Comte (cf. Louis Althusser, Montesquieu : La politique et l'histoire, 1959 ; Pierre Birnbaum, Sociologie de Tocqueville, 1970). Montesquiu ha fornint almenys un rudiment de teoria adequat per a copsar aquella immensa transició històrica que alguns anomenarien després " modernització ".

Una característica segurament essencial del nou ordre que es forma en el curs de la " modernització " -- i que contrasta profundament amb l'antic règim -- és la integració de tota la població d'una societat política dins una comunitat lingüística. (NB Les rares excepcions -- com ara Suïssa -- no afecten gens la regla

general.) Immediatament abans de la Revolució, Grégoire mateix ha assenyalat que

aucune langue nationale n'est universellement usitée par la nation.

Hi ha doncs un écart entre la noció de " nació " i la de " llengua nacional ". En el cas de França, Grégoire sospita ja --i després constatarà -- que quasi la meitat de la gent que són " francesos " (com a membres d'una societat política) no són gens " francesos " en un altre sentit (com a membres d'una comunitat lingüística). Aqueix marge de no-coincidència és precisament la mena de situació que una part de la sociologia del segle XX anomenarà " marginalitat " (cf., per exemple, Gino Germani, El concepto de marginalidad : Significado, raíces históricas y cuestiones teóricas, 1973). Hom assenyalarà, amb raó, que aquesta situació implica una referència normativa. És perquè hom suposa que dues coses " deuen " coincidir que la discrepància sembla un " desajustament ". Els dos termes de la relació són sempre una pertanyença suposada i una participació efectiva -- si voleu, una titularitat de iure i un exercici de facto. És clar, però, que la no-coincidència no és pas nova quan Grégoire produeix el seu Essai sobre els jueus. Al contrari : és una veritat trivial que la mentalitat dominant de l'antic règim ha acceptat (generalment) com a " natural". Grégoire, per contra, se n'escandalitza i la denuncia perquè hi veu una anormalitat ^{delictuosa} ~~escandalosa~~ que cal corregir a totes passades. La novetat és doncs la suposició en què es basa aquest nou discurs. La invocació insistent de la nécessité i la persistent recerca dels moyens provenen que es tracta d'una convicció molt ferma. També hem vist que Grégoire suposà sense vacil·lacions que el reajustament ha d'ésser uni-lateral -- clarament : la langue nationale és Mahoma, i la nation és la muntanya. Una qüestió molt interessant és per què Grégoire és tan exigent i expeditiu en aquest camp. Sabem que és un paladí de les reformes que instauren la igualtat " formal " tot dissolent i abolint els privilegis de l'antic règim. En tots els altres camps, però, les traves i les reformes són legals -- i Grégoire i els seus frères et semblables es guarden d'anar més lluny. La indignència d'una proporció molt considerable (potser la cinquena part) dels citoyens declarats égaux no els mourà mai, per exemple, a establir una igualació dràstica de les fortunes -- al contrari : reprimiran violentament el babouisme.

La qüestió interessant que resta oberta és : per què és justament en el sol camp de la llengua que Grégoire sent la nécessité i cerca els moyens d'endegar una pràctica que realitzi plenament els principis ? No és pas perquè les demandes populars siguin ací més peremptòries que en cap altre camp. La veritat és que Grégoire i Barère, lluny d'adduir les demandes populars, insisteixen que l'Estat ha de prendre ací la iniciativa i imposar-se contra les previsibles resistències dels beneficiaris. Per què aquests homes d'Estat són tan sensibles a aquesta mena de " marginalitat ", i tan insensibles a les altres ? ¿ Imputarem aquesta inconseqüència a monomanies personals ? Hem vist que, almenys en el cas de Grégoire, l'eliminació dels patois és una idée fixe. També hem vist, però, que l'òrgan sobirà de l'Estat l'aprova i la fa seva.

La veritat és que Grégoire s'aventura moltíssim més lluny en aquesta direcció que en cap altra. La tercera ironia -- potser la més cruel -- de la seva vida passa generalment inapercebuda. Grégoire parla insistentment de la necessitat de destruir i d'eliminar completament els patois. Dubto que els hebertistes prediquin la " descristianització " en termes tan radicals i violents. Com és, però, que Grégoire no parla mai de " bilingüisme ", que sembla el modus uiuendi més raonable i més viable ? Evidentment, parla de la necessitat d'eliminar perquè pressuposa la impossibilitat de cap coexistència entre el francès i els altres idiomes. Com és que no cerca ni concep cap compromís conciliador ? Per què posa sempre, obsessivament, la qüestió en termes d'incompatibilitat absoluta i d'exclusió total ? Quina és la nécessité d'una disjuntiva tan brutalment sumària i extrema ? Com és que el famós apòstol de la tolerància és, en aquesta matèria, tan intransigent i exclusivista ? Com és també que un home tan moderat és ací un extremista implacable ? El fet és que la seva pressuposició de la necessitat de destruir completament els patois descarta qualsevol bilingüisme tot prejulant-lo impossible. Sembla inevitable de concloure, amb tristesa, que Grégoire és realment en aquest camp un totalitari -- a més d'un bàrbar. També sembla clar, però, que aquest és un camp en què pot permetre's d'ésser un extremista fanàtic, no sols amb impunitat, sinó amb l'aprovació solemne de l'òrgan sobirà de l'Estat. La dèria, potser imputable a traumes biogràfics, no explica pas el consens de què Grégoire és portaveu.

Barère exclama :

Nous avons révolutionné le gouvernement, les lois, les usages, les moeurs, les costumes, le commerce et la pensée même ; révolutionnons donc aussi la langue, qui est leur instrument journalier. (...) Citoyens, la langue d'un peuple libre doit être une et la même pour tous.

Hipèrboles a part, és tota una perspectiva. Més sobriament, Grégoire associa el canvi sociolingüístic amb les reformes, com ara

La suppression ... du droit coutumier, l'établissement du nouveau système des poids et mesures ...

També remarca especialment tres coses que li semblen importants :

[1] la nouvelle distribution du territoire [la divisió departamental, obra sobretot de Sieyès] a établi de nouveaux rapports qui contribuent à propager la langue nationale.

[2] En général, dans nos bataillons on parle français, et cette masse de républicains qui en aura contracté l'usage le répandra dans ses foyers.

[3] on ouvrira des canaux et des routes...

Comencem ara a entendre l'aplom de les seves assercions :

L'action combinée de ces opérations diverses doit tourner au profit de la langue française.

Grégoire al·ludeix també a un canvi sociolingüístic que sembla un aspecte integrant de la " modernització " : la generalització de la literacy -- fins a tal punt que el fet, abans " natural ", de no saber de lletra esdevindrà remarcable, anòmal i, al límit, un estigma mortificant i una exclusió frustrant. És justament aleshores que l'"analfabetisme" comença a esdevenir una forma ben notòria de " marginalitat " (cf. Carlo M. Cipolla, Literacy and development in the West, 1969). A mitjan segle XX, el britànic Morris M. Lewis realçarà la importància dels aspectes sociolingüístics de la " modernització " -- " the growth of physical communication ... vast changes in the functions of language for mankind ... the development of linguistic communication ... the increasing intervention of language in group life " -- en un llibre (Language in society : The linguistic revolution and social change, 1947) anterior al, prou més famós, de Karl W. Deutsch (Nationalism and social communication : An inquiry into the foundations of nationality, 1953). Encara que Grégoire i els seus confrères no preveuen pas tot això, sembla que ho entreveuen.

És clar que la integració de tota la societat política dins una comunitat lingüística posa de manera molt aguda i peremptòria aquella qüestió de la no-coincidència o écart -- en definitiva, la qüestió de les imbricacions entre les societats polítiques (que són comunitats parlants o de comunicació : speech communities en anglès) i les comunitats lingüístiques (language communities) preexistents. És aquell problema de Mahoma i la muntanya -- i en vaig parlar el 1965 dins Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle, on parlava (com Maurice Duverger) de les dues cares de Janus. ~~Enrixaument~~ El fet que algú (Benjamin Akzin, State and nation, 1964) hagi centrat tot el seu enfocament en la imbricació és significatiu. N'hi ha més, però. L'aparell estatal assumeix funcions més i més àmplies i bàsiques, que afecten més i més gent més i més decisivament. Noteu que aquest nivell sociolingüístic és un en què preval pertot el dirigisme. Generalitzar l'ús de l'escriptura en algun idioma esdevé una de les incumbències constitutives i definitòries de l'Estat modern, comuna a totes les subvarietats tipològiques. La remarca (de Haugen i d'altres) que un " dialecte " és una llengua sense un exèrcit -- i que una " llengua " és un dialecte amb un exèrcit -- assenyala justament la importància d'aquella organització política que, quan ha esdevingut bàsica, tots donem ja per " normal " i sabuda.

Hem vist que Grégoire ~~ha~~ treballa intensament dins la instrucció pública -- i hem començat a sospitar que potser no és ben bé una matèria trivial i fútil. Ara comprenem que és evident -- ment essencial perquè, en definitiva, es tracta d'instaurar un sentit de la realitat tot inculcant un sentit comú que, en la mesura en què s'ordinaritzava, consisteix en rutines i requereix un entrenament formatiu. Un aspecte crucial de tot això és doncs la disciplina mateixa -- matèria en què l'Església té una llarga pràctica. És indispensable que l'escola forneixi una mena de reglamentació primària, base de la indústria i els exèrcits moderns. La reproducció social mateixa (anomenada socialització i/o enculturació) s'industrialitza -- i artificialitza, si voleu. En França almenys -- i torno a dir que França no és cap racó remot i negligible de la nostra Civilització --, tot indica que la reproducció social s'industrialitza abans i més àmpliament que la

30

producció de béns comercials. Amb molta discreció i respecte, podem insinuar que el primer producte fabricat en sèrie és el ciutadà francès. És la (re)producció dels productors. Oi que això s'assembla essencialment a allò que als Estats Units en diuen Americanization ? No negaré pas que, en efecte, els Estats Units semblen una societat considerablement " americanitzada ". Bé : això és el gran tema del gran llibre de Tocqueville. La seva trajectòria intel·lectual transatlàntica és una pista molt interessant. Espero que no caldrà insistir gaire que la Independència dels Estats Units és anterior a la Revolució francesa , i que hi ha alguns personatges (com l'anglès Thomas Paine i el francès M. Joseph du M. de Lafayette) que participen à tour de rôle en ambdós processos.

Afegiré que l'ordinarització és un aspecte importantíssim de tota aquesta gran transició. Ja ho he dit. I ja ho ha dit, molt abans, Barère, que ha anomenat la llengua " l'instrument de la pensée publique " i ha dit que és l' " instrument journalier " de totes aquelles activitats : " le gouvernement, les lois, les usages, les mœurs, les costumes, le commerce et la pensée même ". És clar que una possibilitat de tot aquest procés -- no vull pas creure que sigui una fatalitat -- és el totalitarisme (recordem el 1984 de George Orwell). En tot cas, és un fet que la coordinació i la centralització van pari passu a mesura que creixen les funcions públiques. Dins el seu Essai sur la régénération des juifs , Henri Grégoire s'adreçava ja a l'Estat-Providència. Immediatament després, s'hi va enrolar. En fi : si havíem de jutjar l'eficàcia de l'acció de Grégoire en els seus propis termes, em temo que hauríem de jutjar un procés històric ben gros. L'antic curé lorenès n'ha estat un portaveu molt lúcida i un agent molt eficient. No cal dir-ne res més.

.

El títol d'aquest paper és més que una al·lusió irònica a les Vides paral·leles de Plutarc. Les trajectòries de Rivaroli, Clotz i Grégoire semblen realment perpendiculars -- ortogonals, si voleu dir-ho en grec -- en un sentit seriós. Corresponen prou bé a tres dimensions mútuament independents que cal distingir quan analitzem el tema de la " universalitat de la llengua francesa ". Dic que

43

cal distingir-les perquè l'episodi crucial dins les tres vides és la Revolució, que les afecta de maneres molt diferents, i en què els tres personatges participen també de maneres molt diferents. El conjunt sembla un tríptic al·legòric perquè cada una de les tres trajectòries és prou fidel a un cert sentit de la " universalitat de la llengua francesa ".

Quan Rivaroli, Cloutz i Grégoire pertanyeran al passat, Jules Michelet dirà dins la seva Histoire de la Révolution française que aquesta,

dans sa rapide apparition, où elle réalisa si peu, a vu, aux lueurs de la foudre, des profondeurs inconnues ...

Caldria afegir que aquelles profunditats són multidimensionals -- i, per consegüent, irreductibles a cap seqüència (uni)lineal. Ara : aquell cataclisme, tan confús a primera vista, és molt aclaridor perquè realça i extrema els contrastos. Produeix una mena de refracció que separa irreversiblement, per exemple, les trajectòries de Rivaroli, Cloutz i Grégoire. Sens dubte, els tres personatges diferien ja abans. La Revolució simplement els fa divergir d'una manera total -- teòrica i pràctica -- que, a més de brusca, és ja definitiva. És gràcies a aquella mutació -- més que no pas a llurs pròpies voluntats -- que els tres personatges adquireixen els respectius simbolismes al·legòrics. Deixeu-me dir-ho així : la Revolució és la revelació -- i és justament en aquest sentit que obre ja l'època a què encara pertanyem nosaltres mateixos. D'aleshores ençà, per exemple, és impossible de separar la " història " de la " política ". Més : sembla que ni tan sols podem parlar a part de la " filosofia ". Tot plegat té un aspecte de "trasbals i barreja si ens obstinem a fer distincions arbitràries. D'altra banda, però, manifesta i accentua alguns contrastos fonamentals. Cada una de les tres vides que he esbossat té el seu propi sentit, que la Revolució aclareix decisivament. Per què ? Segurament perquè la crisi és una partió, una opció entre alternatives incompatibles que han de disputar-se el mateix espai. La Revolució és un camp de batalla en què cada una d'aquelles tres alternatives juga amb els mitjans que li són peculiars, en l'estil de què és capaç, potser de la sola manera que sap -- i cada una té així la seva pròpia coherència i la seva pròpia glòria.

És evident que el Discours de Rivaroli pertany a aquell ordre

social caduc que sucumbeix a la Revolució, i que els grans reaccio -
naris de la mateixa generació -- Joseph M. de Maistre (1753-1821)
en primer lloc -- no sabran ni voldran restaurar. Hi ha un abisme
entre la jovial superficialitat del belles-lletrista llenguadocià
i la sinistra profunditat de l'ideòleg savoia. Cloutz profigura
ja, per contra, les utopies que pul.lularan d'aeshores ençà.
Sembla que el saint-simonisme hi té a veure directament -- almenys,
és segur que el comte de Saint-Simon, Claude H. de Rouvroy (1760-
1825), coneix Cloutz a París. Ja hem vist que, entre Rivaroli i
Cloutz, hi ha el contrast típic entre un món que se'n va (perquè
és incapaç de mantenir-se) i un món que no arriba pas (perquè és
incapaç de realitzar-se). I Grégoire ? ¿ Direm que ell represen -
ta el corrent principal de la història que ha començat ja a acomplir-
se ? És innegable que, com Sieyès, flairà i catalitza les profundes
transformacions que Tocqueville esbrinarà després a la llum de
l'exemple nord-americà. Què en direm : precognició extraordinària
o previsió ordinària, pressentiment personal o preconcepció social ?
Com destriar en primer lloc el projecte de la predicció ? Com que,
en tot cas, aquest discurs no és gaire original, fóra excessiu d'a -
tribuir-li un acumen preternatural. El fet que nosaltres, com a
posteritat, poguem profetitzar retrospectivament no prova pas que
Sieyès ni Grégoire siguin endevinadors infal.libles. De tota ma -
nera, és clar que difereixen tant de Rivaroli com de Cloutz.

És temptador de veure en aquestes tres vides una perfecta il -
lustració de la dialèctica de Hegel. L'ordre caduc celebrat per
Rivaroli fóra la tesi ; la visió utòpica de Cloutz fóra l'antítesi ;
i la línia d'acció tramada per Grégoire fóra la síntesi. Excepte
que, en aquesta síntesi, es perd justament aquella " universalitat "
supra-parroquial que és la pedra angular dels dos discursos anteriors.
En contrast radical amb Rivaroli i Cloutz, Grégoire aspira a " uni -
versaliser l'usage de la langue française " com a " langue nationale "
d'una certa " nation " particular. Aquesta mena de síntesi, lluny
d'incorporar la tesi i l'antítesi, les descarta. Cal dir, però,
que la referència a Georg W. F. Hegel (1770-1831.) -- especialment
a Die Phänomenologie des Geistes (1807) -- sembla acf perfecta -
ment justificada. Suposo que algun historiador de la filosofia
haurà sospitat que la formidable experiència pròxima de la Revolu -
ció -- més que no pas les especulacions cosmològiques dels remots

42

presocràtics -- és segurament la principal font d'inspiració del gran idealista alemany, el qual fa, abans que Marx, un gran esforç per racionalitzar la història a partir de l'axioma que " tot el que és racional és real ; i el que és real és racional ". I bé : el nostre tema és justament un grup de tres vides que, tot i ésser ben reals -- i segurament també prou racionals -- , semblen mútuament irreductibles. La història real es pren ací la llibertat de desobeir a Hegel tot produint tres alternatives que no sabríem encabir dins l'esquema triàdic. Encara que Grégoire coneix prou bé els termes del discurs de Rivaroli i els de Cloodtz, no en fa gaire cas -- i, per consegüent, no es preocupa gens de " superar-los " tot recapitulant-los i integrant-los dins el seu propi discurs. Un fet a remarcar és que hi ha gent de la mena de Grégoire en casos -- com ara l'espanyol -- en què no sembla haver ~~hi~~ existit mai cap mena de Rivaroli ni de Cloodtz. La idea de generalitzar un idioma particular dins una certa societat política no es basa pas necessàriament en cap grandiosa noció d' " universalitat ". El context francès de darreries del segle XVIII -- en què la imposició d'una " llengua nacional " als subjectes d'un Estat apareix com una tercera versió de la " universalitat " de l'idioma en qüestió -- és segurament ben singular, i remarcablement complex i interessant. És ací -- i en un breu interval cronològic -- que el tema equívoc de la " universalitat de la llengua francesa " cobreix precàriament disparitats radicals. També és ací i en aquest breu període que la Revolució clarifica aquell multi-discurs i destria les grans alternatives tot imposant una lògica disjuntiva que exclou en primer lloc la conciliació i la síntesi. Més : aquella gran crisi fa enemics Rivaroli, Cloodtz i Grégoire. Noteu i retingueu que, per alguna raó, ningú no proposa de reunir-los dins una institució per què col.laborin tots tres al servei d'una causa comuna.

Breument i clarament : la crisi revolucionària revela que la " universalitat de la llengua francesa " no és pas una causa comuna. Al contrari : és un camp de batalla en què una alternativa preval contra les altres i les sacrifica. Per sort o per dissort, les vides de Rivaroli, Cloodtz ^{i Grégoire} formen una trilogia tràgica. Si el meu canemàs ha mostrat clarament això, no tinc res més a provar. Una cosa important que voldria haver demostrat és que el tema mateix val la pena. Deixo la resta als historiadors professionals, amb una

lleu insinuació confidencial : aquest és, decididament, un dels grans nusos de la història sociolingüística de la nostra Civilització. Un detall curiós és que, entre els personatges significatius que esmento en aquest paper, n'hi ha probablement més d'alemanys que de francesos. I encara una qüestió més privada : què direm, entre nosaltres, dels catalans que han decidit que tot plegat no té res a veure amb ells perquè pertany a l'extranjero? Sembla que n'haurem de dir extraterrestres. Renuncio, però, a aventurar-me tan enfora. Ni tan sols el visionari Cloutz va abordar mai la qüestió de la comunicació interplanetària. El llatí, el francès i l'anglès es revelen ridículament inadequats en aqueix elevat nivell. El castellà és potser l'únic recurs.

Q U I N A S O C I O L I N G Ü Í S T I C A ?
=====

L'experiència m'ha anat ensenyant que hi ha un gros contrast, massiu i profund, entre dues menes de sociolingüística. Això es va revelar -- l'incident sembla memorable -- al Seminari Interna - cional de Perpinyà, el juliol del 1977. Tothom el va percebre cla - ríssimament. Ara : és justament aquella mena de contrast que no sabem com descriure, perquè sembla que caldria dir moltes coses al mateix temps. El contrast crea dificultats de comunicació entre col·legues -- i els malentesos confirmen que és molt real. Enten - guem-nos bé : sembla una qüestió de mentalitats o d'estils, que no coincideixen pas exactament amb edats, sexes ni nacionalitats. Hi ha mascles i femelles, joves i vells, europeus i americans, afri - cans i asiàtics a banda i banda d'un estrany abisme que, a més, sembla prou independent d'afiliacions i militàncies (reals o supo - sades). També sembla prou independent dels antecedents, sociolò - gics o lingüístics, del personal.

Un altre aspecte ben curiós és que la dificultat de comunicació és uni-lateral. Sens dubte, hi ha una mena de vàlvula que funciona en una sola direcció. Per què ? ¿ Serà un misteri indesxifrabable ?

La hipòtesi més convincent és que, en comptes de comparar dues menes de sociolingüística, cal comparar dues situacions socials i històriques molt diferents, dins les quals es produeixen i funcio - nen treballs que, naturalment, també són diferents. Cal remarcar que, encara que això expliqui prou bé el contrast, no explica pas completament les comprensions i les incomprensions. La sociologia del coneixement renuncia a explicar les diferències personals. Hi ha una mica pertot gent que volen i saben comprendre les coses, i gent que rutllen molt bé en la vida sense mirar ni escoltar. Cal constatar això, i passar endavant.

Diguem-ho col·loquialment. Hi ha una situació que és simplement " normal " -- i una altra que no ho és, per sort i per dissort. La situació " normal " és aquella en què hi ha ací i allà uns temes i problemes que la sociolingüística pot abordar separadament . Podríem dir que són llacunes a omplir o detalls a retocar. Atenció : el temari pot ser molt ample i molt ric -- i ho és en les "Grans Societats", com els Estats Units. Hi ha punts de tota mena : pro - blemes socials d'aquest o d'aquell petit sector de la població, problemes tècnics d'aquesta o aquella activitat especialitzada,

tensions en aquesta o aquella mena particular de relacions -- i, evidentment, també hi ha els problemes interns d'aquesta o aquella direcció de la recerca, i els de l'ensenyament i la formació dels professionals. En tot cas, són sempre punts sol^{ts} que no s'afecten massa íntimament els uns als altres. I els qui els estudien són consultats ocasionalment, més o menys com consultem el metge. Noteu que, en aquest cas, no li posem al metge cap qüestió que l'obligui a revisar els fonaments científics ni socials de la seva professió.

La cohesió està aleshores assegurada perquè hi ha un terreny comú que no és pas problemàtic i que tots poden donar per sabut. Com que no cal pensar-hi ni parlar-ne, els investigadors poden concentrar-se en aquest o aquell punt, i reunir-se periòdicament per destriar i reunir els resultats. Els resultats són comparables i acumulables precisament perquè hi ha aquella base comuna, de la qual parteixen i a la qual retornen els investigadors. Podríem doncs dir que hi ha un consens, un sentit comú que és realment comú, suposat i acceptat per tothom. No és cap unanimitat perfecta. És simplement un acord, basat en un ordre establert que serveix com a centre de referència. I això mateix és aquella "normalitat", típica d'aquesta mena de situació. No és cap normalitat "absoluta" ni "ideal", sinó molt relativa i prosaica. És el fet mateix de suposar sense reflexió i d'acceptar sense discussió les estructures més fonamentals i generals d'una societat. Clarament: allò que és més fonamental i general en una societat no és mai el tema de la recerca. L'ordre establert ~~no~~ "té" problemes que preocupen alguna gent -- no és pas ell mateix un problema que afecta tothom.

Bé: l'altra mena de situació és aproximadament la inversa de tot això. En comptes d'un continent amb llacunes, sembla un arxipèlag. La cohesió és problemàtica perquè no hi ha un terreny comú. Com que l'ordre establert és incoherent i precari, ell mateix és el Gran Problema. Per consegüent, no hi ha un repertori llarg ni curt de problemes solts, sinó més aviat un macroproblema que és un multi-problema difús, omnipresent i multiforme, obsessiu i evasiu. Com que no hi ha un centre ferm de referència, no podem copsar ni delimitar els problemes ni concentrar-nos en aquest o aquell detall. En realitat, la diferència entre les dues menes de situació és tan òbvia i flagrant que alguns no la veuen. I no hi ha cap manera de descriure-la detalladament, perquè és global. Els intel·ligents la noten molt bé sense que els la conti ningú. Veuen immediatament que una

societat en què els immigrants, per exemple, tenen certs problemes d'adaptació és una cosa; i una societat en què la llengua mateixa en general és problemàtica és tota una altra cosa.

En una ~~qualsevol~~ situació " normal ", hi ha molts rètols perquè hi ha molts punts problemàtics. I en una situació " anormal " ? Evidentment, podem posar-li un gran rètol ben impressionant i fútil. La voga dels grans rètols és precisament típica de les situacions confuses. I els rètols no aclareixen res -- perquè la dificultat no consisteix en les paraules, sinó en els significats. Mai no sabrem què vol dir un rètol si no entenem gens allò que significa. I, en una situació " anormal ", això equivaldria a entendre-la -- que és el que renunciem a fer els qui usen els grans rètols. El resultat és que aquelles denominacions, en comptes de descriure la realitat, expressen la nostra pròpia confusió. De fet, tenim la sensació que caldria dir " tot " al mateix temps -- sensació desficiant, frustrant i desesperant, perquè precisament això és impossible. Ara : la sensació mateixa és ben típica -- recordeu les llegendes en què apareix un monstre amb molts caps, que cal matar tallant-los tots d'un cop. És realment una escena èpica i tràgica.

El fet és que, patetismes a part, no trobem uns termes segurs de referència. La situació no ens dóna aquell suport que Arquímedes demanava, molt raonablement, per moure el món. També és típic que, en intervals lúcids, algú digui que el problema és que no se sap què és el problema -- sensació també típica, que el talent d'un Bateson i d'un Laing han sabut desxifrar. La ironia és almenys realista, perquè reconeix aquella confusió que els grans rètols camuflen. I reconèixer-la potser és ja començar a entendre-la.

El problema bàsic és que hi ha un problema de base, al nivell d'aquelles estructures més fonamentals i generals, que donaríem per segures en una situació " normal ". Són precisament les més decisives i les menys visibles. I no és pas que no es manifestin prou, sinó que es manifesten pertot, contínuament, de mil maneres. Diríem doncs que els arbres amaguen el bosc. Aquesta metàfora és aclaridora. El bosc, que potser ni tan sols concebem, és prou més gran i complet que els arbres que descobrim a primera vista. El problema no està doncs localitzat en aquest ni aquell detall, sinó en les relacions entre moltíssims ~~detalls~~ detalls que mai no apareixen reunits. Ací no sabríem posar-nos directament a enumerar els problemes. Hauríem de començar a esbrinar connexions -- i aleshores descobriríem un

4

entrellaçament molt embullat. En comptes de compilar una llista, hauríem de traçar una xarxa -- i potser no sabríem per on començar.

Si hi ha una diferència tan grossa entre les dues menes de socio-lingüística, és perquè les situacions mateixes són diferents. Els sociolingüistes no en tenen cap culpa -- ni tenen cap mèrit tampoc. En tot cas, una diferència crucial és epistemològica. Un enfocament relativament simple és perfectament adequat per a abordar separadament els punts problemàtics en una situació " normal " -- en la qual, d'altra banda, els problemes són més interessants que no pas terriblement vitals. Cada problema té aleshores la seva pròpia importància limitada dins un conjunt que no és pas problemàtic. Ara : aqueix mètode, tan relaxat i tan satisfactori, es revela inadequat i absurd en una situació en què cada punt problemàtic està lligat a d'altres que també son problemàtics. Per consegüent, cada punt és en realitat un nus de problemes -- o, si voleu, un costat del problema global. Com agafar aquest bou per les banyes ?

Qualsevol observador decent i despert veu ací immediatament el problema de la complexitat mateixa -- que escapa necessàriament als acúmens més obtusos. La diferència qualitativa que hi ha entre una llista i una xarxa és un bon símil. Ara : hi ha una paradoxa que és també prou típica. En una situació " normal ", la recerca pot concentrar-se en problemes de detall i elaborar i afinar molt els seus conceptes i les seves tècniques. La comoditat mateixa de la feina sembla elegant. Per contra, en una situació " anormal ", que exigeix més elaboració conceptual i tècnica, pullulen i prosperen els típics xarlatans que saben el truc de " resoldre " tot sense abordar ni entendre res en particular. La recerca ha de lluitar aleshores ~~per~~ contra les intrusions ineptes, les simplificacions brutals i les confusions cadètiques dels qui pesquen en aigües tènues. El sociolingüista ha de bregar ací contra una confusió que algú explota. Ara : totes aqueixes aberracions són, després de tot, naturals en una situació " anormal ". La incoherència mateixa té una certa lògica. Podríem dir que una situació és " anormal " precisament perquè hi ha una desproporció i un desfasament enormes entre la complexitat i la profunditat del problema, i la simplicitat i la superficialitat de les nocions i de les rutines.

La posició mateixa del sociolingüista és problemàtica en una situació " anormal " -- mentre que no ho és gens en una situació " normal ". Una posició és sempre relativa -- i no pot ~~ser~~

ser la mateixa en situacions tan diferents. En una situació " normal ", la professió mateixa està establerta -- algú diria instal·lada -- en aquell terreny comú que no és problemàtic. És una d'aquelles coses que són suposades i acceptades com a part integrant d'un ordre establert. És clar que també hi ha desordres ací i allà. En tot cas, són prou limitats i esporàdics perquè l'investigador pugui abordar-los des de fora, que és el costat més segur de la barrera. Per contra, en una situació " anormal ", l'investigador treballa i viu dins el problema -- perquè, com hauria dit Goethe, " no hi ha fora ". El fet és que, per al sociolingüista que vol a totes passades fer el seu propi treball, no hi ha cap escapatòria. La " immersió " se li imposa com una fatalitat.

Si això us sonava massa abstracte, us demostraria ben fàcilment que és molt concret, incòmodament concret. El sociolingüista pot estudiar com parlen aquesta i aquella gent en aquestes i aquelles ocasions. Perfecte ! Ara : com parlarà ell mateix quan presentarà als altres els seus resultats ? Com escriurà ? Confiarà cegament en la telepàtia ? És clar que, si confiava tant en la telepàtia, no s'hauria pas fet sociolingüista en primer lloc. Evidentment, necessita optar. I, si no és absolutament inepte, sap massa bé que això té una importància decisiva. La manera com el seu missatge serà pres -- i com ell mateix serà tractat -- dependrà molt d'una opció lingüística. Per començar, l'opció té molt a veure amb els destinataris. El públic no és mai exactament el mateix. Encara que fos la mateixa gent, variarien l'ambient, l'estil i el to. En fi : la diferència realment decisiva consisteix en els sistemes de pressuposicions i predisposicions que són les regles implícites del joc. Més bàsic encara : parlar, així o aixà és situar-se un mateix i situar el seu missatge. El pitjor és que de vegades hi ha dilemes capciosos i odiosos, absolutament deslleials. Precisament Robert K. Merton va remarcar que les " minories " han d'optar sovint entre Escilla i Caribdis : damned if you do, and damned if you don't -- malament si ho fas, i malament si no ho fas. Evidentment, això és el típic double bind que Gregory Bateson i la seva escola han analitzat tan agudament. Segons ells, és una situació esquizofrenitzant. I el professional una mica despert se n'adona prou més que el col·leccionador de pipes o el gramàtic històric. Sens dubte, tot plegat és un problema social -- que, per consegüent, és també professional i personal. La immersió con -

sisteix en això, després de tot.

En una situació " normal ", per contra, això no és gens problemàtic. El professional sap prou bé a què atènyer-se. De fet, ni tan sols hi ha opció conscient -- i tampoc no hi ha rïscs ni desenganys. Feliçment, no cal pensar-hi ni parlar-ne. L'investigador pot preocupar-se d'altres coses. En una situació " anormal ", però, això mateix és part integrant i important del tema d'estudi i del treball d'un mateix. És tota una experiència viscuda -- no sols un fenomen observat.

Col·legues molt honests i seriosos creuen sincerament que fer sociolingüística enmig d'un problema sociolingüístic és un gran privilegi intel·lectual perquè les exigències, molt més fortes, posen a prova els recursos de l'investigador i l'obliguen a treballar molt més intensament i en profunditat. És veritat que el treball és aleshores una experiència molt més viva i significativa, i que això sempre és bo. Almenys, és cert que, en una situació " anormal ", la recerca no pot ser tan estreta i superficial com és sovint en l'altra situació. Ací l'investigador sap moltes coses, encara que no vulgui. I, com que ha de treballar en molts fronts, té moltes oportunitat de lligar caps -- que és el secret de la creació intel·lectual. Una situació " anormal " estimula segurament una teoria molt més original, rica i dinàmica. Ara : el test sembla de vegades brutal i deslleial.

El professional accepta modestament la dificultat d'entendre les coses -- que ja són prou complicades en una situació " anormal ". En tot cas, indagar i entendre és la part més interessant i engrescadora de la seva aventura. Si no li agradava, no s'hi hauria ficat. De tota manera, ficar-se en un problema és una cosa, i estar ficat en un problema és una altra. El pitjor és segurament la sobrecàrrega : la dificultat de fer entendre -- missió impossible i desmoralitzant quan cal parlar als qui no escolten. La concentració de tantes complicacions damunt el treball professional pot aleshores esclafar-lo i anul·lar-lo. Nietzsche, que no era ^{cap} ~~person~~ sentimental, insistia que tot treballador necessita la convicció que no treballa en va. La ironia més cruel és que, precisament en una situació " anormal ", en què el treball podria ser més útil, és molt probable que sigui inútil -- i aleshores no té cap sentit.

Diferències personals i ambientals a part, el sociolingüista

no és cap oracle omniscient ni cap tità messiànic. Encara que el seu treball sigui indispensable -- i m'agrada de recordar que, segons Fuster, totes les coses indispensables són importants -- l'esforç sobrehumà solitari no és mai suficient. Em sembla evident que, en una situació " anormal " -- que vol dir una situació molt complicada -- la clarificació efectiva exigeix un esforç col·lectiu. És l'atenció, la imaginació i la reflexió de moltes persones -- i la comunicació entre elles, naturalment -- que ha de crear aquell sentit que el treball solitari no pot trobar mai. Penseu que això és en realitat l'únic recurs efectiu que una societat pot mobilitzar per superar la confusió.

La història de la ciència prova que el pensament humà ~~no~~ tenaç i inventiu pot obrir bretxes a través de barreres. Més : ens mostra com avança gràcies als obstacles. Aquest és el costat bonic del treball en una situació " anormal " -- més bonic que en una situació " normal ", vull dir. El costat inquietant -- no vull dir sinistre -- és que, en una situació " anormal ", el sentit mateix de certes realitats bàsiques és problemàtic, I ~~empenyem~~ sospito que no hi ha cap algorítme per a " resoldre " això. ¿ Assajarem fórmules màgiques, per provar fortuna ?

L'ESTANDARDITZACIÓ DEL CATALÀ MODERN
=====

EN JUSTÍCIA A JOSEP CALVERAS

La miscel·lània compilada per Francesc Vallverdú (Pompeu Fabra, La llengua catalana i la seva normalització, 1980) ha confirmat una impressió que les meves pròpies indagacions m'havien produït. L'enunciaré breument. Sembla que, per alguna raó, Pompeu Fabra no va declarar mai enlloc res que puguem prendre (a tort o a dret) per una concepció global del procés de normalització.

Les proves documentals adduïdes per Vallverdú corroboren aquella impressió negativa, que probablement cal donar ja per correcta. Els esforços del compilador, que segurament s'ha concentrat més que jo en la matèria, li han permès d'espigolar i recollir un pomell de petites monografies gramaticals i de texts de circumstància on trobem remarques incidentals -- que, d'altra banda, no semblen pas exactament les pistes més segures de què podríem inferir la inspiració que Fabra mateix va seguir efectivament en la realització de la seva empresa normativa.

Almenys hi ha un text embarassant : precisament el recitatíssim sobre 'La tasca dels escriptors valencians i balears' (1920) que, ~~almenys~~ a primera vista, estultifica el sentit de l'obra de Fabra. Suposo que són atenuants les circumstàncies que el van constrènyer a despatxar la qüestió tan lleugerament i incorrectament.

En justícia a Fabra, cal reconèixer que és dins el seu ouvrage de longue haleine -- i no pas en aquesta ni aquella glossa ocasional -- que podem trobar aquella orientació bàsica que sembla que mai no va enunciar sistemàticament. Potser caldrà concloure que l'obra de Fabra parla per ella mateixa -- i que, per consegüent, cal absoluta - ment llegir-hi entre ratlles per a copsar el seu sentit més profund i general. També cal reconèixer que això és prou coherent amb l'estil d'un personatge que, com algú encara recorda, fou enginyer -- i que, en efecte, es va immortalitzar construint una obra pública.

.

Joan Solà ha emprès una exploració molt vasta, i ha endreçat les seves troballes sota el títol Del català incorrecte al català correcte : Història de les idees de correcció lingüística (1977).

2

Aquell panorama històric, basat en escrupuloses recerques, revela regularitats generals prou interessants. Cal notar en primer lloc la coherència essencial de l'estil de Solà mateix amb el de (quasi) tots els seus antecessors i contemporanis que cita -- coherència cons - tatada per alguns estudiants meus. De fet, no sembla haver-hi raons de pes per a distingir entre les cites i els comentaris.

El fet és que (quasi) tot l'accidentat discurs de la gramàtica normativa catalana -- tan abundant en polèmiques sobre detalls. -- es basa en subentesos maquinals, la clau dels quals és un cert sentit comú que resta implícit. No és pas solament en Fabra, doncs, que trobem a faltar una articulació explícita de les nocions i orientacions més generals. Aquesta evident regularitat general fa pensar, en efecte, que hi ha una clau subentesa, segurament molt òbvia i familiar dins un cert cercle de gent, i que recorda el " Tu ja m'entens " de la Trinca. Això és típic de la conversa en família, molt simple i clara per als íntims -- i críptica i impenetrable per als estranys. Aquesta para - doxa és, en efecte, un aspecte d'allò que Basil Bernstein ha anomenat restricted code. La paradoxa pren una forma previsible dins el llibre de Solà : les idees generals (o pròpiament dites) hi brillen per llur absència. Potser no són mai enunciades perquè són sempre suposades dins aquell cercle.

A més d'aquella regularitat general negativa, n'hi ha una de positiva, quasi omnipresent -- i que no es destaca, per manca de contrast. És una fraseologia insistent, la de la " corrupció ", ben representada al títol mateix del llibre de Solà. Un estudiant meu en va trobar entre 6 i 7 mostres per pàgina en moyenne. De fet, (quasi) tot aquell discurs fa permutacions amb els mots d'un article d'un diccionari analògic o ideològic. És clar que el joc amb un conjunt tan limitat d'elements és molt reiteratiu. Això és digne d'atenció per la mateixa raó que passa inapercebut : perquè és una característica general. No hi ha cap dubte que la pràctica habitual subjacent a (quasi) tot aquell discurs és precisament la del cor - rector, essencialment anàloga a la censura. Tot plegat no sembla gaire remarcable perquè, després de tot, no és gens original. En de - finitiva, enllaça perfectament amb la Gramàtica Didàctica Tradicional, que no és cap innovació recent ni és tampoc gens peculiar al nostre racó del món. Els gramàtics normatius catalans han pecat doncs en populosa companyia. Les rutines prosaiques del corrector i del mestre d'escola han estat coherents amb la Doctrina de la Corrupció, encara

més immemorial i venerable. Si Solà s'hagués aventurat fora del cercle català, hauria constatat que la parcel·la que ha escorcollat intensivament és un petit fragment representatiu d'un panorama molt més ampli.

De tota manera, una qüestió espinosa és fins a quin punt aquelles preconcepcions anònimes i immemorials són conciliables amb l'empresa específica i pràctica de l'estandardització del català. El fet és que aquesta serà " coixa " si és reduïda a les operacions més estrictament selectives -- i repressives. La mera correcció, necessàriament restrictiva, és notòriament inadequada en un context històric en què no hi haurà cap estàndard apte -- és a dir : suficient per a cobrir les necessitats d'expressió -- mentre no serà produït positivament tot enriquint, ampliant i desenvolupant els recursos disponibles. Reduir arbitràriament i maquinament l'estandardització a la fixació és mutilar-la i incapacitar-la. Si no hi ha la contrapartida d'un treball creatiu, la funció restrictiva serà una besogne ben trista. Curiosament, això és un dels aspectes que el discurs explorat per Solà sembla haver esquivat sistemàticament. La nostra experiència més directa i actual ens convenç que Solà no en té cap culpa. Un escorcollador escrupulós i fidel ha de presentar allò que ha trobat. És clar que hi ha sempre una qüestió prèvia : què ha cercat ? Tothom sospita que les troballes depenen molt de les recerques, i que un cert enfocament, adoptat i seguit de la manera més naïve, pot ben bé des-enfocar aspectes essencials de la realitat. Això és justament un dels inconvenients de confiar cegament en un cert sentit comú, que potser no és pas infal·lible -- ni tampoc unànim.

Noteu ací que aquell celebrat text ocasional de Fabra -- tres paràgrafs -- pressuposa sense reserves una " corrupció " prèvia del català, que donaria sentit suficient a una empresa estrictement restauradora. És realment la quintaessència més pura i simple de la Doctrina de la Corrupció. Si hi creiem -- perquè es tracta d'un dogma indemostrat i indemostrable --, convindrem que la " depuració " independent dels distints dialectes catalans conduirà " naturalment " a una llengua comuna perduda. Clarament : és la noció de desbabilització regressiva -- que és una variant de la noció de retorn a la " natura ", identificada amb els " orígens ". Sabem que aqueixa fou la inspiració dominant de la filologia romàntica alemanya que, des de Friedrich von Schlegel fins a August Schleicher, es va engres -

car en la fascinant reconstrucció de la Ursprache indoeuropea, que (1292)
 " devia " tenir la puresa autèntica i la frescor prístina que els
 primitivistes sempre cerquen -- i sempre troben en llur pròpia fan -
 tasia. No cal pas afegir que el tema central de la filologia romà -
 nica -- inspiradora de la indoeuropea -- és justament la història
 de les divergències a partir d'una Ursprache comuna. Fabra deuria
 doncs haver dit, amb la mateixa lògica, que, si els portuguesos, els
 italians, etcètera " depuraven " llurs idiomes, tots convergirien
 " naturalment " en la llengua comuna anterior. I, com que (feliçment)
 el llatí clàssic és ben conegut i evidentment " perfecte ", els recons -
 tructors podien estalviar-se les suors del camí i adoptar directament
 aquell model com a llengua comuna actual. Evidentment, aqueixa lògica,
 d'una coherència interna a tota prova, és la reducció a l'absurd de
 l'empresa efectiva en què Fabra i tants d'altres s'han embarcat fins
 ara. Una qüestió interessant és quines consideracions oportunistes
 van decidir Fabra a disfressar i estultificar tan ineptament el sentit
 del seu propi treball. Qüestió molt interessant perquè té a veure
 amb susceptibilitats suspicaces que semblen cròniques -- i el fet que
 molts s'hagin deixat intimidar i atrapar és un símptoma ben greu,
 com segurament ja heu vist. Si la hipocresia típica és " l'hommage
 que le vice rend à la vertu ", aquestes duplicitats són de signe con -
 trari : són homenatges que la virtut ret al vici. Penseu-hi un instant
 -- i traguen-ne les vostres pròpies conclusions.

Anècdotes a part, hi ha una incoherència flagrant entre els
falsos principis al·legats -- segurament de bona fe -- per Fabra
 i tants d'altres, i les exigències i els esforços pràctics de l'es -
 tandardització del català. La bona fe mateixa és un símptoma ine -
 quívoc d'irreflexió. Aquell (in)cert sentit comú dels gramàtics
 normatius catalans ha consistit en una mena d'esme o instint, guiat
 per obvietats intuïtives ocasionals, més que no pas per raonaments
 explícits i sostinguts. L'explicació més caritativa -- també la
 més pessimista -- és que, per alguna raó, no s'han presentat oca -
 sions en què calgués declarar i discutir idees generals. Després
 de tot, el discurs i l'acció socials són ocasionats -- i l'art de
produir ocasions és un do tan rar com el coratge de " forçar " les
 situacions. El fet que tants personatges catalans ni tan sols hagin
 sabut aprofitar prou bé les oportunitats que se'ls presentaven sugge -
 reix que el nivell corrent d'enginy i de coratge ha estat prou baix.

En tot cas, el judici ha d'ésser relatiu, perquè no hi ha cap mesura absoluta. Les circumstàncies mateixes són la referència que tenim per a mesurar l'altura dels personatges -- quan les coneixem, això és.

De tota manera, la dispersió és una altra regularitat general. Més que no pas un discurs explícitament lligat, hi ha hagut erupcions "puntuals", esporàdiques. Les preocupacions s'han centrat en punts molt específics i solts. Un aspecte essencial de la dispersió és allò que fa anys he anomenat microvisió. Quin dubte hi ha que l'estretor i la superficialitat són dos aspectes correlatius de la desconexió? El fet general és que aquelles petites erupcions -- tempestes en distintes tasses de cafè -- no han transcendit llur context més immediat. És clar que la dispersió exclou tota mena d'estratègia o de sistema, almenys al nivell de la consciència social explícita. A menys que pressuposem que la coherència és donada prèviament -- a la manera d'una harmonia preestablerta providencialment --, reconeixem que existirà si és construïda a força de reflexió i de discussió. És a través del discurs explícit que una societat construeix imatges i projectes "objectivats".

Sempre podem suposar que la coherència i la cohesió (problemes matemàtics) del multi-discurs de la gramàtica normativa catalana han consistit en definitiva en alguna mena de sentit comú. Tampoc no hi ha dubte que tot hauria rutllat prou bé si aquell sentit comú hagués estat realment unànim i infal·lible. Les batusses, també esporàdiques, proven que no hi ha hagut ben bé una unanimitat perfecta. I la infal·libilitat és tan sols una pretensió ben ingènua i precària. Reconec que tot plegat posa un problema de percepció. L'abundància dels arbres no mostra pas directament l'estructura del bosc. Hi ha dues possibilitats extremes: que el bosc tingui una coherència insospitada, i que sigui amorf. Canviant de metàfora, les possibilitats són: (a) que hi hagi hagut un corrent principal, prou sostingut i orientat en una direcció prou definida, i (b) que hi hagi hagut tan sols un garbuix de moviments brownians, mera agitació sense cap tendència de conjunt.

És innegable que, enmig de la dispersió, hi ha hagut una certa línia més seguida, acumulativa i constructiva, la clau de la qual ha estat i encara és Pompeu Fabra. Encara, però, que es destaquï

netament -- i que Solà hagi tingut raons de pes per a centrar-hi la seva narració --, no us aconsellaria pas de perdre de vista la frondosa resta, que també és ben real. Per sort o per dissort, aquesta és realment una història molt accidentada.

També jo tinc raons de pes per a insistir en l'evidència negativa. La manca de nocions generals explícites, articulades i enllaçades suggereix, de fet, la manca de la necessitat mateixa de tals nocions. El contrast amb la Questione della Lingua italiana, antiga i moderna, és certament impressionant. Itàlia ha produït una abundància de texts de tota mena, entre els quals n'hi ha d'interès general, que el lector no concentrat en qüestions gramaticals pot llegir amb delit i profit. L'avara povertà dei catalani en aqueix nivell -- i justament en una matèria que segurament ha estat el principal (o el sol) centre d'interès col·lectiu! -- sembla realment notòria. La trista veritat és que els texts recollits per Vallverdú i els citats i comentats per Solà a penes apassionaran cap lector (foraster ni natiu) que no tingui preocupacions o curiositats gramaticals ben específiques. I això sembla coherent amb aquella impressió de circularitat " familiar ".

A més, hi ha una ironia en això. Algú ha remarcat que l'anglès escocès (= Scots) és un idioma en què hi ha sobretot coses escrites sobre ell mateix -- símptoma típic de la situació " minoritària ". Això, molt explicable, no és gaire irònic. La ironia és que, en el cas català, la qualitat i l'interès mitjans dels textos sobre la matèria són ben magres. Quan una producció concentrada en un tema a penes produeix res de qualitat ni d'interès sobre aqueix tema favorit, podem començar a sospitar que potser hi ha formes d'especialització que no es justifiquen pas per l'excel·lència assolida. Penseu-hi també un moment -- i tragueu-ne les vostres pròpies conclusions.

Una explicació possible -- no gaire optimista tampoc -- és que, per alguna raó, el tema ha estat reclòs, enquistat i dissociat de temes d'interès (més) general. I és clar que qualsevol tema dissociat de la resta perd interès i sentit -- perquè el sentit i l'interès consisteixen sempre en connexions. Aquesta hipòtesi obre, però, una qüestió. L'isolament admet dues explicacions : (a) que ~~h~~hagin acaparat, com a "matèria re -
el tema 2

servada ", els " especialistes ", i (b) que hagi estat arraconat i relegat pel públic. Noteu que l'arrogació expropiativa i el desinteressament col·lectiu són perfectament compatibles -- fins i tot interdependents. En tot cas, hi ha un aspecte interessant d'això que és constatable. També per alguna raó, sembla que els " especialistes " catalans no han practicat quasi mai -- potser ni tan sols han concebut -- cap altra mena de relació amb el " poble " que la del mestre d'escola i el corrector. El didacticisme pedantesc i/o paternalista no és gaire popular ací ni enlloc. La fraseologia de la " corrupció " i la correcció té tot un aspecte social molt digne d'estudi.

Algú va dir aproximadament que la guerra és massa important per a confiar-la als militars. Oi que podríem dir que la societat catalana ha considerat l'estandardització del català prou poc important per a confiar-la als mestres d'escola i als correctors? -- que esmento merament com a estereotips socials ben caracteritzats, i fent abstracció dels titulars concrets. Que (quasi) tots els fillòlegs catalans s'han comportat com a mestres d'escola i correctors és una d'aquelles obvietats tan familiars que ningú no les remarca. Un altre aspecte digne d'estudi és segurament la " imatge " d'ells mateixos que (quasi) tots aquells personatges han presentat.

Comprenc, però, ^{la dificultat} d'explorar sistemàticament tants aspectes " contextuals " d'aquesta història -- i que una recerca concentrada en aquest o aquell cas pot suggerir generalitzacions gratuïtes. Tot el que dic és que una recerca limitada als texts serà poc interessant -- i poc intel·ligible. Ella mateixa serà una mostra més d'aquella microvisió irreflexiva que s'ha revelat tantes vegades incapaç de transcendir l'horitzó més immediat per construir un discurs social coherent -- un discurs que potser va començar a emergir, en forma ben rudimentària i precària, per primera vegada en la història dins l'oblidat Congrés de Cultura Catalana. He dit " per pri-
mera vegada " -- també jo he explorat la història.

.

2

És un fet que no hi ha hagut cap Samuel Johnson català. El que hi ha hagut fou anglès, i va produir el primer diccionari modern (1755) del seu idioma, precedit d'un prefaci que és també tot un monument. Amb tot el seu talent, el gran Johnson va acceptar la Doctrina de la Corrupció, que condemnava la gramàtica normativa a debatre's contra una fatalitat. Reconeixent que la seva fixació no tindria pas el poder de " canviar la natura sublunar ", deia

Si els canvis que temem són tan irresistibles, què resta sinó cedir en silenci, com en les altres invencibles dissorts de la humanitat ? Resta retardar allò que no podem pas repel·lir, pal·liar allò que no podem pas curar. La vigilància pot allargar la vida, encara que la mort guanyi a la llarga. Els idiomes, com els governs, tenen una tendència natural a la degeneració. Hem mantingut fins ara la nostra constitució ; fem alguns esforços pel nostre idioma. La tasca era doncs ben ingrata. Ho diu admirablement la primera frase mateixa del prefaci, que el respecte em prohibeix de traduir :

It is the fate of those who toil at the lower employments of life to be rather driven by fear of evil than attracted by the prospect of good ; to be exposed to censure, without hope of praise ; to be disgraced by miscarriage, or punished for neglect, where success would have been without applause and diligence without reward. / NOTA /

/ NOTA /

Si no enteneu directament l'anglès, puc fer una pobra temptativa de traducció : " És el destí d'aquells qui breguen en els oficis baixos de la vida d'ésser més aviat empaitats pel temor del mal que atrets per l'esperança del bé ; d'estar exposats a la censura, sense esperança d'elogi ; d'ésser desacreditats pel malguany, o castigats per la negligència, allí on l'èxit no hauria pas estat aplaudit ni la diligència recompensada. "

La posició dels gramàtics normatius catalans és evidentment més ingrata i desesperada. La brega ací és aclaparadorament desigual -- deslleial i desmoralitzant, sens dubte. Hi ha tota una sèrie de restriccions que mutilen i aculen la normalització tot reduint-la a un succedani ridículament insuficient, sense gaire més sentit que

el simbòlic i testimonial. La desproporció entre una normalització efectiva i plena i les llistes de " barbarismes ", per exemple, és revoltantment absurda. I el pitjor és que l'absurditat té una lògica que preval irresistiblement i imposa una curiosa mena de deformació coherent. El mecanisme més implacablement sistemàtic és justament la simbolització : la concentració en les diferències que expressa - rien una " identitat ". La paradoxa és que això mateix és una depen - dència negativa, típica de la situació " minoritària ". Reduir un idioma a una llista de diferències és, a més de trivialitzar-lo, desintegrar-lo. -- que és l'efecte inevitable de descriure'l (i concebre'l !) sistemàticament per contrast amb un centre de referèn - cia exterior. Ironia insidiosa i inexorable : això mateix és pressu - posar ja que un idioma és un " dialecte de " -- la preposició és la clau semàntica ; el substantiu és ací un mer prefix accidental. Alguns estudiants meus han detectat tot això, sense gaire esforç, en els texts periòdics d'algun gramàtic normatiu català, i han desco - bert així la fórmula generativa de tota una mena de discurs.

Entenguem-nos bé : el peculiarisme simbòlico-patètic no és gens peculiar als gramàtics normatius catalans. Alfred G. Meyer no pensava pas en llurs preceptes correctius quan va escriure en itàliques " Con - sisteixen a afirmar la realitat d'una cosa a punt d'ésser destruïda " ('Historical notes on ideological aspects of the concept of culture in Germany and Russia', 1952). De fet, el purisme lingüístic és un fenomen tan general, que són rars els lingüistes moderns (com ara l'israelià Chaim Rabin i el croata Demir Kalogjera) que han pres l'original decisió d'estudiar-lo, en comptes de practicar-lo. Més : el purisme lingüístic és merament una versió d'una noció molt més bàsica i universal : la de " puresa " -- sobre la qual cal llegir Vladimir Jankélévitch (Le pur et l'impur, 1960) i Mary Douglas (Purity and danger : An analysis of concepts of pollution and taboo, 1966). Més encara : les celebracions rituals se serveixen dels símbols per a afirmar i mantenir l'ordre còsmic contra la confusió i la desintegració (Georges Gusdorf, Mythe et métaphysique : Intro - duction à la philosophie, 1953 ; Mary Douglas, Natural symbols : Explorations in cosmology, 1970). Tot plegat és un dels temes favo - rits de l'estructuralisme franco-britànic. Espero que algun lin - güista català actual o futur comprendrà que cal començar a estudiar el purisme que tantíssims compatriotes i col·legues seus han practicat.

Fer això implicarà aventurar-se fora d'aquell cercle familiar i començar a explicitar allò que ha estat subentès maquinalment. -- tota una mutació qualitativa que sembla àrdua i problemàtica perquè contrasta massa radicalment amb la irreflexió inveterada. Potser, després de tot, aquella manca de reflexió té també la seva pròpia lògica -- segurament la de l'escapisme o estrucisme. I és possible que tot plegat sigui una mena d'atròfia adaptativa : una mutilació imposada per una reclusió. * El pitjor d'aquestes adaptacions cròniques és que, com Ferdinand Braudel va dir, són elles mateixes " prisons de longue durée ". Un sentit comú périmé és una inèrcia, una rèmora.

Tot el que dic és que caldria tenir idees generals -- i, en primer lloc, una informació més àmplia i més rica que la local -- per a poder percebre i sospesar les peculiaritats reals i més significatives del discurs de la gramàtica normativa catalana. L'exageració de certes propensions generals i inveterades de la gramàtica normativa, que es manifesten un peu partout, pot ben bé ésser un detall molt significatiu en unes circumstàncies en què una sèrie de restriccions produeixen una desproporció absurda entre els recursos del gramàtic normatiu i els problemes més bàsics de la subsistència mateixa d'un idioma. També és molt possible que aqueixa desproporció exacerbi precisament les propensions més negatives i agreugi en definitiva la confusió. Potser el pitjor de tot és la lògica i la força de l'adaptació. I això no és cap abstrusa teoria -- " Toïto es acostumbrarse. / Cariño les coge el preso / a las rejas de la cárcel. "

Una cosa és patent : les restriccions (i l'adaptació a elles) van en direcció directament contrària a la d'un procés de normalització. El malentès sobre aquest punt fóra realment la culminació de la confusió -- i de l'absurd. El gramàtic normatiu català deuria ésser capaç d'imaginar la possibilitat que tots els seus esforços es redueixin, malgré lui, a l'empresa de fixar un folklore. Conjectures a part, hauria de copsar almenys la lògica d'aqueixa operació. La ritualització és realment un aspecte essencial de la folklorització -- i la folklorització ocorre quan allò que era improvisat és recitat, i quan allò que era habitat i viscut és exhibit en espectacle. Allò que és reduït a símbol esdevé du même coup inautèntic : és postís -- i postís implica aliè, que és l'antítesi de propi.

~~No puc estar gens segur que els gramàtics normatius catalans prendran mai consciència de llur pròpia praxiologia en context real~~

He parlat d'imaginació i de lògica -- no pas de cabòries fantàstiques. La veritat és que ni tan sols cal imaginar, sinó simplement veure. La promoció de la " llengua valenciana ", iniciada fa setanta anys i represa darrerament en una conjuntura similar, és l'exemple més patèticament grotesc que conec -- parlo al nivell d'Europa -- de la inconseqüència de voler normativitzar un folklore. De fet, aquest fenomen presenta apinyades i exagerades totes aquelles propensions negatives de què he parlat. La concentració obsessiva en una ortografia recercadament diferent és un exemple perfecte de peculiarisme simbòlic-patètic i de dependència negativa. A més, és un cas claríssim de pura fixació in vacuo, mera dissipació exhibicionista que fa de la fixació un sucedani ridícul i il·lusori de la promoció efectiva de l'ús d'un idioma. A més de fútil, és incoherent perquè se serveix precisament d'una ortografia per a expressar la " identitat " d'un idioma que, d'altra banda, hom pressuposa que no s'escriu ni s'ha d'escriure. Tot plegat és una demencial caricatura -- és a dir : una reducció a l'absurd -- de tendències prou més generals. Si sabem associar les coses pel sentit -- i fer regles de tres --, descobrirem que aquella incoherència exagerada és, després de tot, coherent amb el cul-de-sac en què es debat la gramàtica normativa catalana. Clarament : l'extrafolari episodi valencià forma part integrant de la història del català, malgré lui. Més encara : si el prenem seriosament i sabem raonar, convindrem que és molt revelador i instructiu. És clar que, per a copsar això, cal aventurar-se fora d'aquell cercle de subentesos familiars i començar a prendre en compte la situació real, de què els gramàtics normatius catalans han fet abstracció. La incapacitat d'integrar aquella extrafolarietat dins una visió global mostra simplement la incapacitat de concebre una visió global. -- i és encara un símptoma d'irreflexió.

Precisament les coses més bàsiques i generals desborden l'horitzó -- fragmentat, estret i superficial -- del discurs típic de la gramàtica normativa, el qual ni tan sols les sabria enunciar, perquè són irreductibles als seus termes. No puc doncs estar gens segur que els nostres gramàtics normatius sabran ni voldran fer un exercici tan inacostumat -- l'erudició filològica d'alguns no és pas la millor preparació. I la sociologia ? Bé : el sociòleg

~~d'aquesta societat. L'erudició filològica no és pas la millor pre-~~
~~paració. Es tractaria doncs d'un exercici inacostumat. El sociòleg~~
 es guarda de fer distincions massa nítides entre la (im)possibilitat
 "objectiva" i la (in)capacitat de la gent. També es guarda de pressu-
 posar que totes les repressions són "externes". I això no és tam-
 poc cap teoria abstrusa. Bé : en tot cas, no és pas en cap llibre
 de ciències físiques ni socials que trobo aquesta preciosa remarca :

Mais au-dedans, plus de frontières !

Sembla que el poeta Jean Tardieu sabia raonar com un home.

.

L'advocat del diable, sempre més escrupulós que l'altre, va
 dir abans que hi ha una qüestió prèvia : què cerquem ? Si ens con-
 centrem en els gramàtics normatius, hi trobarem segurament allò que
ells fan típicament : unes pràctiques de correcció ocasionalment
 argumentades amb nocions més o menys generals. És ben previsible que
 s'hi concentrin amb predilecció sistemàtica -- perquè llur especia-
 litat consisteix, per definició, en la fixació, que és un costat
 de l'estandardització. Per consegüent, no és ben bé en ells que
 cal cercar les pràctiques i les nocions de la cultivació, que és
 l'altre aspecte de l'estandardització.

L'exploració de Solà és doncs irreprotxablement coherent i
 honesta -- i no podem pas culpar-lo de les conclusions precipitades
 i infundades que algun lector ingenu en pugui traure. El malentès,
 però, és probable. Algú argüirà que aquell panorama dona a entendre
 que no hi ha hagut cap altra forma d'estandardització del català
 modern que la "correcció". Un aclariment ben raonat podria haver
 previngut aquest enutjós quid pro quo. Ara : els aclariments elemen-
 tals i fonamentals són precisament la mena de luxe que la conversa
 en família estalvia. La circularitat familiar (o la familiaritat
 circular) sembla realment una característica molt refractària del
 discurs de la gramàtica normativa catalana.

Estic ben segur que una recerca orientada en ~~una~~ altra direcció
 aportarà treballs diferents. Un personatge que destacarà és, per
 exemple, Carles Riba -- aquell qui, entre dos personatges catalans
 del segle XX a destacar, hauria esmentat tot d'una Joan Maragall.
 D'aquí penja l'altre fil de la història, prou més substancial que
 l'anterior. Teories a part, el gran Johnson tenia raó quan confes -

sava que la gramàtica normativa és un ofici obscur. Destriar i endreçar són sempre operacions subsidiàries. L'operació primària és produir. La qüestió bàsica és : què han dit els catalans moderns en català ? És clar que aquesta qüestió desborda l'estandardització -- i també la " literatura ", a menys que prenguem el mot en el sentit recomanat per Madame de Staël : " l'art de perfectionner les moyens de penser et de s'exprimer ". Germaine Necker sabia molt bé què volia dir -- com ho van saber després Maragall i Riba, per exemple.

Un dels grans episodis de la nostra història sociolingüística ha estat la promoció qualitativa del català que ha implicat un treball de desenvolupament i enriquiment -- allò que anomeno cultiu. El gran desplegament va ocórrer durant un període (circa 1880 - circa 1910) que fou absolutament crucial, i que ha estat injustament relegat i eclipsat pel període següent. L'exercici mateix va fer del català un idioma hàbil en moltes direccions -- " versàtil " en el sentit anglès del mot. I això fou precisament anterior -- necessàriament anterior -- a la fixació. La cronologia és un aspecte d'aquella veritat històrica que deuria ésser sagrada -- sobretot quan la història real segueix una concatenació lògica, perfectament intel·ligible. Una cosa que vaig veure fa potser més de quinze anys és que la fixació eficaç ocorre sempre dins un procés d'activitat productiva -- i, per consegüent, quan hi ha ja un cert volum de producció. En tot cas, és axiomàtic que serà fútil -- per no dir il·lusòria -- una fixació que ocórregui in vacuo. És una idea molt profunda -- i molt elemental. Qualsevol regla o norma que no tingui casos a què aplicar-se efectivament serà inoperant. -- fins i tot Paul Kiparski ho ha vist, tot i que sembla que mai no ha estudiat Dret.

A menys que ens obstinem a posar el carro davant els bous, veurem que la força motriu de tot el procés consisteix en necessitats sentides (en forma d'exigències i/o aspiracions). És per aquí que cal començar -- si volem contar la història real, això és. Podeu dir-me irònicament que, com que la història real és evidentment així, tot el mèrit de la fantasia consisteix a capgirar-la. Ara : una cosa és apreciar el mèrit d'una falsificació, i una altra deixar-se enganyar. Com que crec en la veritat històrica -- com crec en la biologia --, la distinció entre l'error innocent i la mentida em sembla poc pertinent. En tot cas, em preocupo més de rebutjar les falsificacions que de disculpar-les -- tot i que sé que el sociòleg

ha de saber comprendre-les.

Ací hi ha una gran recerca a fer. Clarament : puc aportar pistes -- no pas resultats. Tampoc no sé ben bé qui en traurà partit. Mentre la historiografia general i professional persistirà a ignorar la història sociolingüística, aquesta mena de recerca incumbirà al personal de " Literatura " --o potser a ningú. En tot cas, no és pas per manca de documents que ningú no ha explorat sistemàticament l'expansió de l'ús (almenys escrit) del català. El 1973 vaig sugerir la idea a gent de literatura -- i vull creure que la van copsar bé. Ara : és la mena d'empresa en què la dificultat és proporcional a la importància. Mentre que la gramàtica normativa és un camp molt circumscribit, aquest altre tema cobreix molts camps distints i distants. Dubto molt que cap investigador pugui abordar single-handed una empresa tan enorme. I sabem massa bé que, en català, no hi ha recursos públics proporcionats a les exigències de cap gran recerca. El fet que encara no n'hi hagi -- ni tan sols en perspectiva -- és, sens dubte, una de les glorioses victòries col·lectives dels anys de la Gran Transició. És massa clar que els notables locals que han presidit el triomf n'en voient pas la necessitat. Cal remarcar això, perquè és un aspecte d'aquella situació real que el cercle familiar dona per sabuda -- i immutable. Compreneu per què el sociòleg es refusa a distingir nítidament entre la (im)possibilitat i la (in)capacitat.

Si podem traçar l'expansió de l'ús del català en distintes menes d'ocasions i d'activitats, tindríem la pista indispensable per a entendre el desenvolupament correlatiu del lèxic i la sintaxi -- un desenvolupament que potser ni tan sols ha estat descrit. Això té molts aspectes interessants. Un d'evident és la qüestió de les infiltracions o interferències. En poso un exemple històric cèlebre. L'entrada massiva d'elements francesos a l'anglès va ocórrer justament quan l'anglès va penetrar dins àmbits que el francès havia acaparat. El punt més interessant no és pas el que preocupa el purista. El fet és que la gamma de gèneres de discurs efectivament practicats en català ha estat molt restringida, i que el desplegament no s'ha produït in vacuo. En molts casos, es tractava de començar a dir en català coses que havien estat dites solament en l'altre idioma. El desplegament havia doncs de produir recobriments. Les interferències concomitants de la catalanització potser no són

ben bé de la mateixa mena que els famosos " barbarismes " infiltrats al nivell col.loquial -- encara que potser s'hi assemblin.

Si fem la part de les traduccions i dels calcs, veurem sens dubte que la cultivació del català ha aportat una abundància de construccions originals (o " genuïnes "), que són les que una comunitat lingüística produeix " normalment " en el procés de fer la seva pròpia història. Aquest conjunt és molt important, perquè en ell consisteix la productivitat del català. Ara : la noció de productivitat -- darrerament realçada i exalçada pels generativistes -- sembla prestar-se a confusions. Curiosament, hi ha una retòrica metafísica que la invoca contra qualsevol mena d'enfocament sociolingüístic. Insistiré doncs una vegada més que l'anti-sociolingüística, massa populosament representada encara en cercles i països endarrerits, consisteix a imputar a tort a " la Llengua " atributs que pertanyen clarament a la comunitat parlant. El seu repertori favorit consisteix en aquelles métaphores illogiques, típicament botàniques, que Ferdinand de Saussure va rebutjar dins el seu Cours -- i que William D. Whitney, el seu inspirador reconegut, havia descartat com a sheer mythology (The Life and growth of language, 1875). Al límit, es tracta d'un vitalisme animista pseudo-organicista -- breument bio-il.lògic. Que el generativisme mal paït d'alguns hi recaigui, és una trista ironia de la història.

Entenguem-ho bé una vegada per totes : dir que una regla lingüística " genera " una certa mena de construccions és tan sensat (o tan insensat) com dir que un regle " genera " línies rectes, un escaire angles rectes i un compàs circumferències. La veritat és que es tracta d'instruments que no produeixen res " espontàniament " sinó que serveixen per a produir quan algú se'n serveix efectivament. La productivitat no és doncs cap potencialitat " intrínseca ", sinó una possibilitat contingent, condicional -- i no té cap altra manifestació constatable que la producció efectiva. Whitney -- més profund que alguns moderns -- ens diria que cap idioma no servirà si ningú no el fa servir, i que tot idioma servirà si algú el fa servir. L'habilitat o agilitat del català és doncs la dels seus parlants. Més específicament, depèn de la pràctica o exercici que facin en català. Us aconsello de pensar-hi un instant.

L'ús expansiu d'un idioma produirà doncs en principi un desenvolupament de la seva estructura -- i inversament : l'ús restric -

tiu produirà una mena de replegament, empobriment o atrofia. Això segon és un fenomen que ha estat esporàdicament estudiat ençà de la Belle Époque. Us asseguro que és ben interessant. És clar que, al límit, quan un idioma s'extingeix perquè és reemplaçat, tot el que en subsisteix és un cert nombre de desferres soltes, incorporades a l'idioma successor -- allò que alguns filòlegs encara anomenen geo-il·lògicament " substrat ". Us invito a considerar que aquella mena d'anquilosament o d'estroncament que alguns persisteixen a anomenar " fossilització " -- una altra metàfora geo-il·lògica -- pot ben bé afectar globalment un idioma, exactament de la mateixa manera que afecta sovint aquest o aquell element de l'estructura.

Si la cultivació del català havia atret tanta atenció com la seva fixació -- almenys una atenció sostinguda --, no hi ha dubte que la productivitat hauria estat un centre d'interès. Aquest tema és, de fet, molt coherent amb els enfocaments més moderns de la lingüística -- que jo prefereixo d'anomenar operatoris, en comptes de " generatius ", per evitar malentesos estúpids. I bé : és evident que centrar l'atenció en la productivitat no és ben bé idèntic a recollir ací i allà expressions idiomàtiques, fórmules estereotipades, clisés peculiars, etcètera, més o menys ordenables alfabèticament. Em refereixo genèricament a allò que, ençà dels grecs, ha estat denominat " idiotismes " -- idioms en anglès i modismos en castellà. Aquesta noció va tenir una gran voga cap a la fi de la Il·lustració perquè tenia a veure amb les peculiaritats mútuament irreductibles -- " geni ", " índole ", " caràcter " -- dels idiomes. De tota manera, també ací caldrà fer una distinció on molts fan una confusió. Una cosa és la dificultat de traduir entre idiomes, i una altra la irregularitat dins un idioma. Un nombre enorme de suposats idioms o modismos anglesos són perfectament regulars -- és a dir : indefinidament productius -- en anglès. Els resultatius en són un bon exemple -- que Dwight L. Bolinger ha tingut la delicada generositat de discutir ocasionalment amb mi. Com que ningú no pot comparar punt per punt cada idioma del món amb tots els altres, cal descartar el criteri inter-idiomàtic i limitar-se a l'intra-idiomàtic. En definitiva, els idiotismes són la mateixa mena de cosa que les cèlebres irregularitats gramaticals.

El lingüista Charles F. Hockett (A course in modern linguistics, 1958) va prendre la raonable decisió de generalitzar la noció d'idiom per designar tots els elements " solts " o irregulars

d'un idioma -- aquells que la gramàtica es limita a consignar, i dóna per irreductibles a una descripció sistemàtica. Segons això, els morfemes (o monemes) són idioms, i la lexicografia es preocupa, almenys aproximadament, d'inventariar-los. L'avantatge d'aqueixa generalització de la noció d'idiom és que ens permet d'esbossar una dicotomia global, i dir que tot idioma consta de (1) elements connexos o regulars, i (2) elements solts o excepcionals. Encara que caldria enunciar això més rigorosament, el que importa ací és solament una distinció global i sumària que correspon aproximadament al contrast entre l'erudició amorfa (de la filologia i el folklore démodés, per exemple) i l'anàlisi estructural (de la lingüística i l'etnologia modernes). -- contrast que Whitney i Saussure ja van assenyalar. La distinció ens permet almenys de posar una qüestió molt general : quin d'aquells dos costats d'un idioma ha estat més estudiat ? En el cas català, la qüestió mateixa suggereix ja una resposta. Les obres més voluminoses i famoses de la filologia catalana han estat repertoris o catàlegs d'elements solts, sovint presentats en ordre alfabètic.

És clar que hi ha un abisme entre les llistes de refranys i els monuments filològics. Ara : encara que hi ha nivells molt distints d'erudició, l'esquema o patró bàsic és sovint el mateix i percebem un aire de família que correspon sens dubte a l'estil de treball típic de l'erudició. L'evidència bibliogràfica m'impersona menys que certes experiències personals. Conec fins i tot estudiants molt aplicats que semblen incapaços de concebre cap altra estructura epistemològica que l'ordre alfabètic. És innegable que això és també una regularitat general. Solà mateix ha dit que aquesta societat ha produït moltíssims més reculls que recerques. I té raó : les hipòtesis, rudiment essencial del mètode científic, brillen generalment per llur absència. Fins i tot, hi ha l'hàbit acadèmicament establert d'apreciar el volum i la frondositat, sense fer cap cas de les idees. Encara més : sembla que molts " intel.lectuals " locals, dins i fora d'aquest camp, no tenen cap idea a declarar ni a comentar. Dins les Belles Lletres, sembla especialment axiomàtica la concepció de la " llengua " i de la " cultura " com a museus.

Segurament, aquell contrast que he esbossat té (o douria tenir) a veure amb el generation gap entre els vells erudits (folkloristes, filòlegs, etc.) i els joves estructuralistes (lingüistes, sociòlegs, etc.)

En tot cas, té certament a veure amb diferències qualitatives (inequívocament sociolingüístiques) entre els dos idiomes en presència. Excepcions a part, hi ha ~~hací~~ una correlació ben significativa. Mentre que l'idioma políticament i acadèmicament establert és, " naturalment ", l'objecte (i, en primer lloc, el vehicle) ordinari de la recerca més " avançada " i estructurada, el català sembla una mena d'Old Curiosity Shop en què predominen els interessos antiquaris i pintorescs. En les circumstàncies generals, aquest desnivell (o desfament) sembla inevitable -- ¿ caldrà afegir que és típic de la situació " minoritària " ? La lingüística pròpiament dita, a començar pels nivells més generals, és " naturalment " feta en l'idioma establert i sobre l'idioma establert -- que és, per començar, la Lengua/Langue pròpiament dita. Noteu bé que això és també coherent amb la situació global -- no és cap arbitrietat acadèmica. En la meua pròpia experiència, he sofert incomprendions i impertinències provocades per la meua estrafolària noció de fer simplement sociolingüística en català -- sota el rètol institucional de " Sociolingüística Catalana ", del qual sóc innocent.

Els fets coherents que he assenyalat ací insinuen una teoria -- almenys certes qüestions elementals -- que podem aplicar a la història passada i present. La concentració de l'atenció damunt la fixació del català és segurament relativa. El fet preocupant és la relegació de la cultivació. Si aquest altre fil de la història hagués estat explorat una mica, em sembla que la recerca hauria fet justícia a personatges i esdeveniments que l'enfocament fixacionista ha obscurit o negligit. Un dels esdeveniments que la recerca hauria remarcat és la proliferació recent de diccionaris de sinònims -- tot un signe dels temps. Com que fa potser més de quinze anys que jo mateix he anat fent i acumulant les meves pròpies fitxes, a la manera de Peter L. Roget -- manera molt diferent de la que ha prevalgut en les publicacions ^{Cat 212483} --, podria dir que anch'io son pittore. Solament diré, però, que, en la presentació mateixa que un editor (Miquel Arimany) feia d'un d'aquells diccionaris (1972), trobem una remarca incidental que insinua una excel.lent explicació sociolingüística : " l'afany només de crear un instrument que podria fer falta a l'ús previsiblement cada vegada més extens del català ". Noteu que això explica un sentit comú prou diferent d'aquell que la gramàtica normativa ha implicat.

Hi trobem almenys el rudiment mínim d'un altre discurs, centrat en dues concatenacions lògiques dinàmiques : l'expansió de l'ús que crea necessitats, i especialment la necessitat de produir instruments de producció. El contrast amb les idees fixes de " puresa " i " iden - titat " és radical. És clar que la irreflexió no en farà cap cas, ni tan sols se n'adonarà. -- perquè la irreflexió és la closca isolant d'unes rutines a tota prova.

Com que estic convençut que l'expansió moderna de l'ús del cata - là és, malgrat tot, un fet històric real i significatiu, opino que és molt digna de recerca. El que em sembla greu no és pas l'abun - dància (relativa) de llistes de barbarismes, sinó l'absència (absoluta ?) d'indagacions centrades en el procés de cultivació. És clar que ací l'ordre alfabètic no és ben bé una clau epistemo - lògica suficient. És ací que calen algunes idees pròpiament dites, la carència de les quals ha estat prou ben camuflada per la gra - mática normativa. Algun estudiant meu podria contar-vos que els barbarismes m'espanteu infinitament menys que la barbàrie. (NB El nom més popular de la barbàrie entre els bàrbars és " Cultura ".)

.

Segurament, la gramàtica normativa no és ben bé un bon punt de vista -- ni un bon punt de partida --- per a copsar aquelles coses més bàsiques i generals que, de fet, semblen haver escapat (quasi) sempre al seu acumen. Una paradoxa preocupant que hem detectat és que el discurs de la gramàtica normativa catalana revela potser un blocatge més que no pas una expansió. El fet que s'hagi dissociat massa de la cultivació suggereix certament això. És clar que s'ha dissociat més encara de la història general i dels granstemes d'in - terès públic, i que les seves declaracions esporàdiques demostren que no sap ben bé explicar el seu propi treball convincentment -- potser perquè no el sap concebre intel.ligiblement. Els seus pre - ceptes semblen de vegades convencions i rutines arbitràries -- impressió agreujada quan el gramàtic invoca o suposa una força coercitiva que no té pas en realitat, per sort o per dissort.

Decididament, un discurs que ni tan sols diu clarament les res - triccions que el traven no pot pas superar-les. Al contrari : s'hi adapta tot incorporant-les al seu propi sentit comú implícit, i s'encalla i es redueix a un moviment sense progrés --la descripció

és del gran Johnson. Sabem que el double bind analitzat per Gregory Bateson i la seva escola és una mena de cercle familiar frustrant. Ací, però, hi ha una (macro)història en marxa. La reclusió mateixa que impedeix un discurs d'orientar-s'hi el priva de rattrapper un desfasament creixent. I aleshores és clar que, en comptes de fer crítiques internes, cal simplement engegar un altre discurs tot arrancant d'un punt exterior.

Durant el meu servei militar (1964-65) a l'Auditoria de Guerra i al Parque y Maestranza de Artillería de Madrid, vaig embastar les idees que presentaria poc després a Nancy sota el títol Conflit lin - guistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle -- text reproduït i difós més tard per l'IRSCÉ del Centre Universitari de Perpinyà. Una part d'aquella (encara rudimentària) construcció era una noció de " normalització lingüística " inspirada en diverses fonts -- com ara la codificació legal, la planificació econòmica, etc. En realitat, era una temptativa de síntesi que tenia molt més a veure amb la sociologia i amb la història que no pas amb cap mena de gramàtica. Clarament : era una arrancada independent, en un altre nivell -- el d'Europa -- i, de fet, provocada molt directament per estímuls francesos a què merament al.ludia.

La importància d'aquella noció consistia en tot cas en dues coses : la globalitat i un esbós d'explicació dinàmica. La normalització lingüística era concebuda com un procés (macro)històric real --de fet, havia ocorregut en llocs i formes diferents, que eren la base empírica de la meua generalització. Com a part integrant, prou circumscrita, del procés, hi havia allò que ha estat anomenat estandardització, normativització i codificació -- no pas, si us plau, com a traducció errònia d'encoding, que vol dir xiframent o xifratge, sinó en el sentit més literal i autoritzat del terme : construcció d'un codi. En tot cas, es tractava d'una readaptació sistemàtica de l'estructura lingüística a exigències i condicions socioculturals canviantes. Sense entrar en detalls, insistia en un esquema abstracte que admetia diverses interpretacions i que tenia en tot cas l'avantatge decisiu de " lligar caps " i de coordinar la recerca. D'altra banda, com que no amagava pas les fonts empíriques i teòriques de la meua inspiració, no pretenia pas haver inventat cap fórmula prodigiosa.

Parlant d'invençons : segons el col.lega suec Björn H. Jernudd, especialista internacional en language planning, aquell esbós de Nancy

és una mica anterior a la cristallització de la noció de language planning, que ha tingut una àmplia voga internacional dins la conjuntura del development neocolonial (circa 1970). Ara : la principal inspiració teòrica d'aquest corrent no ha estat ben bé sociològica ni històrica -- quant a la història, puc dir confidencialment que algunes grans autoritats en language planning van descobrir Dante i Nebrija a través de mi. La font principal, en tot cas, ha estat la noció d'estandardització elaborada dins el Cercle Lingüístic de Praga, sobretot per Bohuslav Havránek, autor d'una sèrie d'articles començada el 1929. La primera aparició en forma de llibre fou dins el volum compilat pel mateix Havránek i Milos Weingart sobre el txec literari i la seva cultivació (Spisovná čeština a jazyková kultura, Praga 1932). Havránek va publicar després un recull d'articles sobre la llengua literària (Studie o spisovném jazyce, Praga 1963). Part de la seva producció va esdevenir finalment accessible al públic internacional gràcies a sengles antologies compilades per Paul L. Garvin (A Prague School reader on esthetics, literary language and style, 1955) i Josef Vachek (A Prague School reader in linguistics, 1964).

Havránek havia esbossat en diverses direccions una teoria, dins el context concret de la Questione della lingua al seu país. Paul L. Garvin va encetar el 1956 una síntesi i generalització d'aquelles idees, proseguïda després pel txec Jiří V. Neustupný. L'article breu d'aquest sobre els tractaments dels problemes lingüístics ('Basic types of treatment of language problems', 1970) és valuós perquè enfoca aspectes com la sistematicitat, la profunditat, l'elaboració teòrica, etc, que són molt importants i permeten de fer classificacions aclaridores. Per contra, l'oposició policy/cultivació -- policy vol dir política d'Estat o programa administratiu -- es presta a usos capciosos perquè s'assembla massa a l'oposició salvatge/civilitzat, disfressada amb la fraseologia del " desenvolupament ". La meua distinció entre fixació i cultivació no prové pas de Stupný, sinó d'autors italians, castellans, anglesos i francesos del Renaixement, que potser ell encara no ha descobert. De fet, aquesta distinció fou un lloc comú durant el Renaixement.

Crec que un jaló decisiu en la cristallització de la noció de language planning fou el llibre d'Einar Haugen sobre el cas noruec modern (Language conflict ^{and} language planning : The case of modern

Norwegian, 1966), que vaig ressenyar dins la Revista de Estudios Políticos de Madrid, i a partir del qual vaig establir contacte directe amb el corrent internacional.

Tot suggereix que el rètol " normalització lingüística ", que ha tingut una certa voga pública al nivell local durant la Gran Transició, prové (per camins indirectes i obscurs) d'aquell esbós meu, produït independentment (i abans) de la voga internacional del language planning. Encara que en vaig parlar públicament en diversos llocs i moments, el retard de cinc anys en la publicació de l'article 'Educació i sociolingüística' (escrit el 1974) no ha facilitat gaire la clarificació al nivell local. Sembla que el rètol es va buidar de contingut a mesura que s'escampava, fins reduir-se a un eslògan oportunista. L'aspecte preocupant de tot plegat és la tendència degenerativa, que retorna massa ràpidament als subentesos d'un cercle familiar. Quasi totes les invocacions recents de la " normalització " han anat en direcció contrària a la reflexió i a la discussió, perquè el mer rètol, buidat de contingut, implicava un " tu ja m'entens ". I és clar que, al límit, si suposem tot, no explicarem mai res. Esmento aquest episodi perquè és un exemple de regressió molt ràpida. Un nou discurs, que semblava arrancar amb empena i que podria haver superat una vegada per totes les restriccions, ha estat sufocat i absorbit. En comptes de connexions actives entre els distints camps, nivells i aspectes d'un procés històric, tenim encara les dissociacions inveterades.

Una explicació poc ^{original} optimista és que la noció/de normalització era pràcticament inútil^{al} perquè no hi havia gaire necessitat d'establir aquelles connexions actives -- breument : perquè l'impuls integratiu mateix era menys fort que les traves externes i internes. Si es tractava de mantenir l'status quo, no calia pas lligar caps fins arribar a les coses més bàsiques i generals. Això és mera -- ment una hipòtesi -- sens dubte inútil, si decidim que ací mai no cal explicar res. Potser tot plegat s'ha reduït a una certa victòria (pírrica) dels gramàtics normatius -- concretament al País Valencià, una victòria de la confusió.

En tot cas, les idees tenen, com a idees, un valor independent d'aquesta o aquella trifulga històrica particular. No són pas elles

mateixes anècdotes, sinó, com diuen els alemanys, " mitjans de pensar " : instruments produïts pel pensament i aplicables a molts casos concrets -- almenys, són estímuls que inspiren d'altres idees. És per això que val i valdrà la pena de llegir, per exemple, William Caxton i Antonio de Nebrija, Pietro Bembo i Giovanni G. Trissino, Samuel Johnson i Bohuslav Havránek. De fet, el rètol italià Questione della lingua pot cobrir molt bé tot un conjunt de discursos anàlegs en què es destaquen idees originals i valuoses que el sociolingüista modern amb vocació científica ha de saber apreciar i aprofitar. És clar que es tracta d'idees explícites, fruit de la reflexió i la discussió. Felïçment, no hi ha hagut pas solament obscures suposicions maquinals. És d'allò que alguns antics van dir que la sociolingüística actual pot aprendre, en el seu propi interès -- i no pas solament per fer-los justícia pòstuma.

~~Es~~ Dins aquesta perspectiva, que no és massa parroquial ni conjuntural, ~~que~~ caldria indagar si hi ha hagut també aportacions catalanes d'interès més general. Guardem-nos, però, de recitar o d'improvisar respostes " concloents ". El primer problema és que la qüestió reclama una revisió -- i un re-enfocament -- de la nostra història. Valdrà més que no acceptem pas sense reserves cap versió estereotipada. La revisió mateixa és un bon exercici desanquilosador -- i podria ésser el punt d'arrancada de recerques molt interessants. En primer lloc, ens ensenyaria modèstia, perquè ens descobriria la vastitud de la nostra ignorància, ineptament camuflada sota l'estampa llegendària d'un Fabra que ja comença per suplantat el Fabra de la història real. D'altra banda, no tindrem cap criteri vàlid de selecció si pressuposem que la història del català és prodigiosament única, incomparable i autocontinguda. La història de la nostra Civilització prova abundantment que els contactes i els desfasaments entre comunitats lingüístiques han estat un factor generalment decisiu en els processos de normalització lingüística -- i els texts mateixos abunden en referències ben explícites. Ací, però, no diré res dels mecanismes que ens han fet deslligar completament -- massa completament en tot cas -- la història catalana de la història global de la nostra Civilització. El que vull dir en suma és que cal vèncer grans dificultats per a començar a respondre seriosament a la qüestió de les aportacions catalanes. També vull dir que tot plegat val la pena perquè es tracta justament de descobrir coses.

.

Un ex-estudiant meu valencià em va dir (el 1979, si recordo bé) que havia trobat per atzar a València un llibre d'un cert Calveras -- i me'n va procurar un exemplar. Així vaig fer la meua descoberta del Havránek català, anterior al txec -- enèsim cas de serendipity en les meves recerques històriques.

Es tractava de La reconstrucció del llenguatge literari català : Estudi d'orientació (Barcelona, 1925), del jesuïta Josep Calveras

El personatge m'era pràcticament inconegut. L'article biogràfic, obra d'un erudit, a la Gran Enciclopèdia Catalana atribueix una data errònia (1928) al llibre. Joan Solà dedica a l'autor una petita subsecció (8 pàgines) del seu panorama. Després de decidir que La reconstrucció és un estudi " força reiteratiu i sense massa nervi científic ", s'endinsa en les Consultes de llenguatge (1928-36) del mateix autor, i reconeix que -- dèries personals (de tots dos) a part --, la seva metodologia li sembla " molt sovint modèlica ". Clarament : Calveras és remarcable solament com a " l'home més fort del bàndol relativament dissident del fabrisme " -- i això decideix en quina perspectiva cal veure'l i en quins termes cal apreciar-lo.

Primera sorpresa del lector : La reconstrucció és realment un llibre d'una peça (334 pàgines) -- i no pas un recull miscel·lani d'erudites converses i/o inspirats articles de circumstància. És doncs sui generis. Més : és un llibre prou acuradament estructurat, amb un substanciós 'Sumari General' (a més de l'índex final), i un desenvolupament que va des d'una 'Declaració Preliminar' fins a una 'Conclusió' -- en la qual, incidentalment, detectem una expressió inusitada entre els filòlegs i els gramàtics normatius catalans : " la capacitat de producció ". L'arranjament mateix, essencialment diferent d'un catàleg de museu, sembla simplement inoït entre els suposats col·legues locals de l'autor.

L'originalitat bàsica de Calveras és que, fidel al seu subtítol, s'absté prou rigorosament d'entrar en detalls incidentals i anuncia que " prescindim de les nostres apreciacions personals ". Fa doncs exactament el contrari de la pràctica establerta dins el cercle familiar -- pràctica que Solà sembla considerar model de " nervi científic ". ¿ Caldrà afegir que Calveras fa ben a posta un discurs remarcablement explícit (" força reiteratiu ", segons Solà) ?

Com que Calveras no pressuposa pas un sentit comú unànime i infal-
lible, no li sap gens greu de declarar el seu propòsit a partir del
començament :

en un problema tan complexe com és la reconstrucció del
llenguatge literari, on s'hi toquen tantes qüestions i es
poden considerar aspectes tan diferents,
es refusa a polemitzar

entre les tendències tan oposades, que avui són ben vives
i apassionades a casa nostra ;

i es proposa de mostrar

el punt de convergència de totes.

Tampoc no li sap gens greu de prevenir malentesos massa previsibles :

No és pas la pretensió d'aquest treball presentar solucions
a tots aquests problemes, ni menys donar-les com a definiti-
ves, sinó marcar, tan definit com es pugui, el camí de
trobar-les encertades. (...) Marcar el camí ja és tasca
bon tros més planera. No cal sinó aplicar al nostre cas
la teoria general del llenguatge literari, avui ja ben ela-
borada. I pensem que no serà sense profit, encara que no
fes sinó esvair prejudicis i desfer pretensions ...

Es doncs ben evident que Calveras volia encetar i endegar un
discurs en un altre nivell -- exactament un metallenguatge, nivell
categòricament vedat, segons l'escola de Bateson, en una situació
de double bind. Cal recordar ací el conte dels cecs que tocaven dis-
tintes parts d'un elefant, i el prenien per coses molt diferents.
Calveras mantenia que hi havia un tema bàsic i general, que lligava
" tantes qüestions i ... aspectes tan diferents ". La cohesió del
discurs, prèvia a la seva coherència, depenia doncs de la decisió de
transcendir les microvisions estretes i superficials. Inevitablement,
però, aquella temptativa original s'exposava a ésser malentesa i
assimilada (= absorbida) per una regla establerta que no tolerava
cap excepció.

Un punt curiós : Calveras es referia a " la teoria general del
llenguatge literari, avui ja ben elaborada ". Algun lector local
-- d'aquells convençuts que les invencions, idees i teories de tota mena
vénen de l'extranjero -- pensarà immediatament que Calveras al·ludia
al Cercle Lingüístic de Praga i que, en definitiva, es va limitar a

plagiar Havránek. Malauradament, però, la cronologia -- en definitiva, l'aritmètica -- descarta absolutament aqueix truc. Segons les cròniques, el Cercle Lingüístic de Praga va començar el 1926, i la seva primera publicació (en txec) sobre la matèria és del 1929. A menys que atribuïm al jesuïta català un acumen preternatural, hem de sospitar que derivava la seva inspiració d'altres fonts. Noteu, de tota manera, que hi ha gent que creuen molt més en la percepció extrasensorial que no pas en la capacitat humana de produir idees tot pensant.

Com que val la pena de llegir Calveras, m'abstindré de suplantar-lo. No en faré cap resumé. Només assenyalaré alguns punts -- un d'essencial en primer lloc. La terminologia mateixa de Calveras difereix radicalment i sistemàticament de la fraseologia del cercle familiar -- tot i que hi podem detectar inconseqüències ocasionals. El fet impressionant és que Calveras parla insistentment de " capacitat de producció " i " exigències de la producció ", i s'ocupa prou més de l' "ampliació " i del " perfeccionament " que no pas de la pura " depuració ". Curiosíssimament també, parla de l'escriptura, i fa ací una distinció, en comptes de la confusió de rigor. Calveras té molt clarament la idea de la diferenciació funcional de la llengua i de la pluralitat dels gèneres de discurs. És per això que diu que

és una usurpació injustificada que el llenguatge literari surti fora del seu camp a invadir tota la producció escrita,

per no dir res de l'oral. Evidentment, no concep pas les relacions entre les varietats tot encabint-les dins un esquema jeràrquic arbitràriament preconcebut -- com ha fet darrerament Lluís López del Castillo (Llengua standard i nivells de llenguatge, 1976), que no va agafar massa bé la idea del meu 'Educació i sociolingüística' (escrit per a Rosa Sensat l'estiu del 74). Calveras -- que es concentra en el " conreu ", el " desenrotllament ", i el " perfeccionament " -- insisteix de manera especial en la " continuitat amb el parlar viu ". Etcètera.

Tot plegat és, claríssimament, d'una altra espècie -- per no dir d'una altra galàxia. ^{contrast amb el} Bó : ara m'estic referint al/cercle familiar de la gramàtica normativa catalana. Per contra -- i per la mateixa raó -- , el discurs de Calveras pertany plenament i molt digna --

ment a la bona tradició d'aquesta Civilització. Em refuso doncs a jutjar entre el Havránek català i el Calveras txec -- i no pas per principi, sinó perquè tenen moltes coses essencials en comú i no veig cap gran desigualtat intel.lectiva entre ells. Havránek no va dir mai el darrer mot -- i, en tot cas, Calveras és anterior. Podria afegir que potser hi ha algunes raons objectives per a preferir Calveras -- excepte que no veig cap raó per a transformar la comparació en competició. Aquesta Civilització és prou ampla perquè hi càpiguen còmodament un Havránek català i un Calveras txec.

Això dit -- i no us demano pas que em cregueu cegament, sinó que us instigo a informar-vos i a pensar --, arribem a l'embarassant qüestió : i quina fou la sort del Havránek català ? Sembla que ni tan sols els qui, com Joan Solà, han tingut la delicadesa d'esmentar-lo s'han preocupat gens d'entendre'l i apreciar-lo. Em temo doncs que hi ha una resposta molt brutal. En primer lloc, no ha existit mai cap Havránek català -- com veureu clarament si consulteu els filòlegs i gramàtics actuals i us guardeu de llegir-lo directament. En segon lloc, no podia existir de cap manera -- i, com que això és dogmàtic, no cal provar-ho ni raonar-ho gens. En tercer lloc : si va existir per error, mala sort -- i tampoc no importa gens ni mica. A més, moltes coses que sembla que ocorren són al.lucinacions.

Comprendreu que em retiri d'aquest interessant debat. Solament he volgut informar-vos que, si hi ha un català de la primera meitat del segle XX presentable i notable dins la teoria de l'estandardització, el seu nom és Josep Calveras. Per la C -- no pas per la F.

.

Encara que una certa èmfasi compensatòria sembla molt ben justificada per la provocació, no cal, després de tot, exalçar ni denigrar cap personatge. Els mèrits i els demèrits personals no són pas la qüestió. El gran problema de l'estandardització del català no és com competir amb figures famoses no-catalanes, sinó com posar-se a l'altura de la nostra pròpia situació -- una proesa que posarà (o posaria) a prova moltes coses, a més del talent dels gramàtics normatius.

Tots els arguments sobre els mèrits i els demèrits d'aquest o d'aquell personatge seran arbitraris i fútils mentre no sabrem ni tan sols situar-los -- ni situar-nos, ai las ! Recordeu que he

he glossat una descoberta negativa. Per alguna raó, no trobem pas en els autors actuals -- ni tampoc en llurs ídols -- criteris ni perspectiva explícits. És clar que tampoc no hi trobem cap reflexió capaç d'esbrinar l'entrellat global d'aquesta història -- els abusos recents del rètol " normalització lingüística " revelen, a més de la manca de comprensió, la manca de la necessitat mateixa d'entendre. La qüestió és això : el fet desconcertant i desmoralitzant que la comunitat lingüística catalana moderna -- part integrant d'una notable Civilització -- no sembla haver construït cap imatge global, més o menys coherent i públicament reconeguda, d'un procés històric molt interessant i important que segurament està travessant ara mateix la seva etapa més crítica. Cal reconèixer que la manca d'idees generals (o pròpiament dites) és una paradoxa brutal. Una ironia especial és que molts que han parlat de " consciència nacional " i " alienació " no s'han adonat mai d'aquest aspecte tan revelador. Potser ells han recorregut i contribuït més que ningú al truc del " Tu ja m'entens ". La gran paradoxa és un discurs que es manté en moviment sense progrés i que suggereix tot sense dir ben bé res. La participació dels gramàtics normatius en aquest discurs és simplement coherent amb la resta. Fa l'efecte que tothom ha renunciat ací a produir idees per a aclarir una experiència palpable, i s'ha dedicat amb passió a celebrar una essència fantàstica tot recitant i declamant fórmules màgiques.

L'hàbit mateix de parlar de persones concretes -- tan natural dins un cercle familiar -- impedeix de concebre idees abstractes (o pròpiament dites). L'exuberància d'aquest discurs (en un nivell) cobreix una desolada esterilitat (en un altre nivell). Això esdevé evident quan el context canvia i el discurs es revela incapaç de readaptar-se tot fent operacions com ara distingir allò que ha estat confós i connectar allò que ha estat dissociat -- i, en primer lloc, simplement dir allò que ha estat subentès. És ja un fet històric que aqueixa incapacitat ha esdevingut deplorablement notòria durant la Transició espanyola dels darrers anys. Abans podia semblar que els paladins de la Causa del català amagaven astutament idees molt sagaces i profundes. Després hem vist que llur preocupació constant era d'amagar l'absència d'idees. Les sòrdides precipitacions i improvisacions oportunistes -- a què alguns gramàtics normatius s'han prestat de bona gana -- han estat la reacció típica de sorpresa

i desconcert davant un " imprevist ". Algú volia " resoldre " coses en què no semblava haver pensat mai -- i, en tot cas, semblava decidit a " resoldre-les " sense pensar-hi. ¿ Caldrà insinuar que l'hàbit inveterat de la irreflexió va produir fatalment la imprevisió, la qual havia de produir fatalment la desorientació ? El més greu és que la mateixa irreflexió impedeix de copsar, ni tan sols a posteriori, aquesta concatenació lògica.

Si ens aventuràvem a pensar -- exercici inacostumat, quasi inoït, en aquesta matèria i en aquesta part del món --, veuríem de seguida que l'important és la lògica mateixa, el mecanisme d'aquell hàbit inveterat, més que no pas cap incident anecdòtic, tot i que n'hi ha hagut ja alguns de ben dramàtics. Almenys els lingüista modern hauria d'haver copsat això a hores d'ara, sense l'oficiosa insinuació de cap sociòleg. Ací hi ha una " gramàtica " que genera sistemàticament uns certs tipus de " frases ". És clar que es tracta de tipus generals, de menes o classes abstractes, que serem incapaços de reconèixer si som incapaços de concebre idees pròpiament dites. Ací no hi ha doncs cap malentès entre la " lingüística " i la " sociologia ". Ací hi ha un abisme molt més profund que cap discussió acadèmica. Sabem prou bé que la gramàtica normativa catalana no és precisament cap mostra representativa de la lingüística operatòria o generativa. I això no és cap problema de " tècniques ", sinó més aviat de congenialitat o incongenialitat. La inspiració més bàsica i elemental de la lingüística operatòria sembla escapar a l'acumen de quasi tots els gramàtics normatius catalans. Pitjor: una deficiència interna molt greu de molta gramàtica normativa catalana és el simple fet de no tenir gaire a veure amb cap mena de teoria lingüística. És ací que el sociòleg insinua discretament que això potser revela la manca d'una concepció global del sistema lingüístic -- és a dir : precisament de " la llengua ", que els gramàtics normatius invoquen més que ningú. Finalment, el sociòleg aventura una hipòtesi més audaç. Potser els temes cabdals de l'estudi del català són precisament els llocs comuns més clàssics d'una dialectologia que no és ben bé gaire generativa, ni tan sols estructural. En fi : les traves i xacres internes -- a començar per les purament epistemològiques o intel·lectuals -- de la gramàtica normativa catalana són prou greus. I el mateix esperit de justícia que m'ha fet encomiar la solitària proesa de Calveras m'obliga també a apreciar els esfor -

ços, igualment arduos i solius, dels qui ara mateix breguen per entrellaçar coherentment la gramàtica normativa catalana amb una teoria lingüística adequada i indispensable, molt superior al nivell epistemològic de l'ordre alfabètic. És clar que aquests, que prenen seriosament el català i la lingüística, sofreixen més directament i vivament que ningú les incoherències d'una tradició predominantment ingloriosa. Ells necessiten idees pròpiament dites perquè llur tasca consisteix a distingir coses que han estat confoses, connectar coses que han estat dissociades -- i, en primer lloc, dir coses que han estat subenteses.

Em guardaré doncs de fer generalitzacions injustes. En realitat, no voldria fer cap injustícia. He insistit molt que la irreflexió inveterada i la immaturitat notòria de la gramàtica normativa catalana són molt explicables -- perquè, dissortadament, són simptomàtiques d'una situació global que els gramàtics normatius, en companyia de molta altra gent, han estat fins ara condemnats a viure sense veure. Que una gramàtica normativa tan deficient hagi esdevingut la pedra angular d'una pretesa "normalització" és un signe alarmant d'aquesta etapa. Aquella gramàtica normativa, que ni tan sols sembla gaire capaç d'aprendre el que necessita més urgentment, ha inspirat (o desinspirat) ja una didàctica, per exemple. Repetiré que tot plegat és greu perquè és una deformació coherent, sistemàtica, que es manifesta de moltes maneres. Certes parcialitats aparentment estrafolàries -- com ara la insensata idolització de Fabra i la injusta relegació de Calveras -- revelen una tendència negativa que mutila i estultifica la història real de la normalització. En definitiva, hi ha una tendència repressiva i degenerativa que redueix i rebaixa el català al nivell de les trivialitats i inanitats merament simbòliques, tan pomposes com supèrflues.

El pitjor és una adaptació obtusa i cega, maquinal i fatalista, que fa de la necessitat virtut tot acceptant sense reserves precisament aquells axiomes que condemnen el català. És clar que podem dir-ne complicitat i col·lusió. -- excepte que la ingenuïtat i la inèpcia mateixes són proves de bona fe. Sembla que els qui s'hi presten no se n'adonen gens. El fet més innegable són les incoherències i ambivalències que semblen masoquistes. I el problema és que les interpretacions més caritatives són també les més pessimistes. Si imputem les inconseqüències a la immaturitat, haurem de demanar-nos per què aquesta immaturitat sembla inveterada i incurable. Crec que la gra-

màtica normativa catalana és un excel·lent exemple d'un discurs travat i atrapat, aculat a l'absurd i a la desolació. Hi ha ací una qüestió de sentit, que és una qüestió de context -- perdó : de contextos, en plural. El seu context més immediat és aquell cercle familiar tan comprensible. Ara : quin és el context d'aqueix context ? Sens dubte, els gramàtics normatius mateixos no saben esquivar sempre aquesta qüestió -- ni saben mai respondre-hi, perquè llur pròpia tradició no els forneix pas els termes adequats. El context del context és així una preocupació obsessiva i evasiva. Noteu bé que el discurs no l'evita sempre ni l'aborda mai. I bé : precisament això s'assembla molt al double bind, tema d'una recerca que Gregory Bateson va encetar el 1952 i que aviat es va revelar molt fecunda / NOTA /.

/ NOTA / El double bind (= doble lligam) és el tema central de diversos articles de Bateson, compilats després dins el llibre Steps to an ecology of mind (1972). Trobareu un desenvolupament considerable de la idea dins el llibre de P. Watzlawick, J. H. Beavin i D. D. Jackson The pragmatics of human communication : Patterns, paradoxes and pathologies (1967). Deixeu-me afegir que Bateson és un dels grans talents del segle XX. De tota manera, el tema havia atret ja l'atenció d'algun observador intel·ligent -- per exemple : el filòsof Jeremy Bentham i el psicòleg Alfred Adler. Bateson té el mèrit d'haver construït una teoria molt intel·ligible -- que, de fet, és estrictament lògica i no pertany gaire més a la psicologia que a la sociologia. Potser és realment el desllorigador d'un embull que havia semblat inextricable. Almenys, és una construcció elegant i intel·ligent que val la pena de tenir en compte com a font d'inspiració, amb tantes reserves com vulgueu.

Com que potser la teoria del " doble lligam " no sembla gaire generalment coneguda en aquesta part del món, diré que el concepte implica tres coses : (a) una relació estable, intensa i important, típicament familiar ; (b) dues normes contradictòries que obliguen un membre de la relació ; i (c) una tercera norma que fixa els límits del joc i prohibeix d'eixir-ne de cap manera. El conflicte de normes és un fenomen molt corrent --i no és massa greu, mentre sigui resolvable. És la tercera norma que atrapa l'individu en una situació

desesperada tot condemnant-lo a viure-la intensament sense veure-la mai clarament. És un veto categòric que posa fora de la qüestió aquells recursos que poden transcendir la situació i alliberar l'individu. El veto categòric és una repressió insidiosa del conflicte perquè impedeix de fer-ne un objecte de reflexió i de discussió -- impedeix de construir un metallenguatge per a parlar de la situació, i també de concebre-la, perquè l'individu ni tan sols pot pensar-hi sense construir idees. L'obligació peremptòria de pensar, raonar i parlar dins una situació contradictòria fa que l'individu se senti confusament víctima d'un joc absurd i deslleial -- que no pot aclarir mai perquè aventurar-se a remarcar-lo i discutir-lo (a dir-lo) fóra ja transgredir el veto. El doble lligam és també sarcàstic per què posa en falta la víctima. Qualsevol temptativa seva d'articular un metallenguatge (en forma de qüestions, comentaris, etc.) és automàticament desqualificada com a mala voluntat, mala fe o suspicàcia infundada. Com que el problema no és mai declarat, tampoc no és mai clarificat, i és viscut en forma de preocupació obsessiva i evasiva que no és ben bé plenament " real ". Segons Bateson i la seva escola, el doble lligam és una situació esquizofrenitzant. En tot cas, exclou evidentment la ironia i la crítica, i també inhibeix l'aprenentatge perquè és una mena d'experiència indigestible i frustrant. Al límit, cal optar entre la violència cega i desesperada, i l'acceptació fatalista de la confusió i la impotència. La resignació és malsana. I la violència és destructiva perquè dirimeix el problema tot posant fi a la relació d'una manera o altra -- eliminant-ne un membre (homicidi, suïcidi); o bé dissolent la connexió mateixa (separació, ruptura, divorci). La prova més impressionant de la " força " del doble lligam és que la impossibilitat (o incapacitat) de dir redueix l'individu, per exclusió, a expedients molt més penosos. Bateson va remarcar que transgredir el veto tot aventurant-se a abordar el problema és justament un bell exemple d'aprenentatge " creatiu ", alliberador i enriquidor de l'individu. La lliçó és que un problema insoluble dins el context més immediat i estret es revela sovint soluble dins el context del context. Bateson va parlar ací d'un " procés transcontextual " -- que enllaça amb la teoria general dels nivells jeràrquics. El truc és que, al nivell del supracontext, no hi ha pas entitats concretes, sinó tipus o menes -- és a dir : idees pròpiament dites. En fi : la teoria del doble lligam té almenys el mèrit de lligar molts caps.

La qüestió pertinent ací és si la teoria del doble lligam pot ajudar-nos una mica a entendre aquelles obsessives i evasives preocupacions que han afligit tan assenyalamment els gramàtics normatius catalans -- i que segurament són perceptibles també en altres camps. Hi ha moltes pistes que recomanen aquell enfocament. La irreflexió inveterada potser no és, després de tot, cap tara mental "innata", sinó més aviat una adaptació al confinament -- és a dir : una incapacitat adquirida. I ací hi ha el punt crucial. Les adaptacions més harmonioses produeixen les inadaptacions més desastroses quan una certa gent passen de llur element congenial i "natural" a la intempèrie d'un element estrany. Un discurs esotèric (al límit, críptic i clandestí) en què quasi tot consisteix en subentesos no es transformarà pas fàcilment en un discurs públicament vàlid -- un discurs que serà almenys intel·ligible si es preocupa d'explicitar els seus propis termes, en comptes de donar-los per sabuts.

És previsible que les traves i rèmores internes es manifestaran quan es relaxaran una mica les externes. Potser hem vist ja això -- que, ben mirat, és un d'aquells típics desfasaments en què consisteix la història. Aquest era tan previsible com les mareas i les eclipsis. El fet és que un valencià el va preveure el 1960 : Vicent Badia, dins un Discurs i programa de redreçament cultural, que encara val la pena de llegir perquè almenys contenia aquesta interessant profecia. Un altre cas de clarividència solitària.

És un fet sociològic que la irreflexió inveterada i la immaturitat crònica tenen molt a veure amb el confinament del català mateix. L'empresa d'estandarditzar un idioma que no és ben bé plenament públic serà poc efectiva -- a menys que la qüestió sigui públicament reconeguda i intel·ligible. I això és terriblement problemàtic quan no sembla haver-hi enlloc aquell discurs públic capaç de produir una imatge global de la situació. Estic tocant un problema essencial -- no sols pertinent. Cal reconèixer que la Transició espanyola no ha millorat gaire enlloc els aspectes més bàsics de la situació sociolingüística. Encara és cert que un discurs en català no es ben bé públic -- per la simple raó que l'idioma públic ordinari és encara l'altre. I un discurs sobre el català en l'altre idioma tampoc no és gaire fàcil ni adequat. Prou curiosament -- també previsiblement -- la propaganda política ha estat potser el sol àmbit públic en què l'ús

del català ha esdevingut (precàriament) " normal ". Ara : la propaganda política, més o menys directament electoral, és molt superficial i evanescent -- i és moltíssim més retòrica que no pas dialèctica. D'altra banda, servir-se d'un idioma més o menys popular no implica pas emprendre seriosament la seva promoció. Per alguna raó, l'Estat va començar ja a usar ocasionalment el català en la propaganda oficial abans de la Transició. -- després de la qual el català encara no ocupa als mass media una posició remotament proporcionada al volum demogràfic de la seva comunitat lingüística ni al nivell de desenvolupament tècnic d'aquesta societat. El fet és que, al seu propi país, el català resta excepcional al nivell públic.

També és un fet que, encara que el cercle familiar cregui cegament en la telepatia, el truc no funciona (quasi) mai al nivell públic. És clar que, malgrat tot, hi ha hagut alguns esforços de readaptació. Amb quins resultats ? Caldria tot l'espirit de finesse de la sociologia fenomenològica per a descriure intel·ligentment les experiències que hi ha hagut en aquesta direcció. El Congrés de Cultura Catalana fou segurament la primera temptativa d'encetar un discurs públic que va començar efectivament a desbordar el cercle familiar. La reacció defensiva del cercle familiar a la clausura de l'Àmbit de Llengua (Vic, setembre del 1977) fou, però, un pre-sagi inquietant. Dos anys després, els redactors de la revista Els Marges (J. A. Argente, J. Castellanos, M. Jorba, J. Molas, J. Murgades, J. M. Nadal i E. Sullà) publicaven el manifest " Una nació sense Estat, un poble sense llengua ? ". El cercle familiar hi va respondre molt més vivament que en el cas anterior. Un grup d'estudiants meus (M. Bardolet, F. X. Knörr, M. Moyà, I. Parra, P. Puértolas, À. Soler i À. Tàpies) van explorar el desenvolupament d'aquell episodi des del novembre del 1979 fins al maig del 80. La conclusió que van traure dels documents era que el cercle familiar es va apressar a despatxar el tema i a estroncar la discussió -- la qual va tenir un ressò insignificant als mass media . A la llum dels fets, sembla innegable que els mecanismes repressius del doble lligam van funcionar de la manera més clara i dràstica contra aquell inici de reflexió, desqualificat automàticament com a " crítica negativa ".

Immediatament després del colp d'Estat espanyol del 23 de febrer del 1981, esclatava el Manifiesto dels 2.300 intelectuales

castellans (professors de Lengua en primer lloc), molt ben orquestrat per alguns mass media espanyols de gran difusió, i pres molt seriosament a les altes esferes matritenses. La deferència i la inquietud amb què el Govern regional de Catalunya hi va respondre tot retent comptes i fent protestes d'innocència eren ben comprensibles perquè aquella qüestió era important.

El Manifiesto era una defensa emfàtica i apassionada de l'unilingüisme castellà més refractari dins la societat catalana. La tesi era que el català era un afer dels seus propis parlants que no devia de cap manera afectar el públic en general. Aquella reacció desmesurada era una fase que jo havia previst explícitament bastants anys abans dins l'article Bilingualism as a myth (publicat, irònicament, en una prestigiosa revista bilingüe de Puerto Rico, i que, també irònicament, sembla haver fet prou més impacte al Sudan que en aquesta remota part del món que és la pàtria de l'autor). Previsiblement, aquella tempesta espanyola va alarmar i desconcertar profundament els membres del cercle familiar encarregats de la " política lingüística " del Govern regional de Catalunya. Una altra ironia de la història ? Sí : rigorosament perfecta.

Permeteu-me de reproduir, amb una petita i simplicitatíssima transposició dels termes de referència, la solemne conclusió del cèlebre Manifiesto :

Mientras no se reconozca políticamente la realidad social, cultural y lingüísticamente plural de España y no se legisle pensando en respetar escrupulosamente esa diversidad, difícilmente se podrá intentar la construcción de ninguna identidad colectiva. España, antes que Cataluña, ha de reconocer su diversidad, si se quiere organizar democráticamente la convivencia. Es preciso defender una concepción pluralista y democrática, no totalitaria, de la sociedad española, sobre la base de la libertad y el respeto mutuo ... Solo así se podrá empezar a pensar en una España nueva, una España que no se vuelque egoísta e insolidariamente hacia sí misma, sino que una su esfuerzo al del resto de los pueblos de Europa para construir una nueva unidad democrática que respete todas las

diferencias. No queremos otra cosa en definitiva, para España y para Europa, que un proyecto social democrático, común y solidario.

Oi que això us sona una mica estrany ? Per què ? Simple - ment perquè no ho ha dit ningú encara. I és evident que, si els subjectes catalans de l'Estat espanyol no ho diuen mai, ho diran menys encara els subjectes castellans -- per no parlar dels governants. Potser la ironia més greu del cas és que el cercle familiar, oracle i portaveu únic de la " consciència " catalana, s'ha consagrat tan devotament a la " depuració " del català, que ha estat fins ara mateix incapaç de compondre (fins i tot de concebre) construccions gramaticals d'aquella mena. Decidiu vosaltres mateixos si aqueixa mena d'esterilitat és un cas d'incompetència sintàctica o semàntica. (NB Recordeu inci - dentalment que la sentència clàssica del racionalista oligàrquic José Ortega és que " las cabezas catalanas carecen de órganos adecuados ".) El sarcasme més cruel -- igualment previst en aquell article publicat a Puerto Rico -- era que el Mani - fiesto era la típica mena d'ofensiva defensiva que posava en falta els catalans i els presentava com a perseguïdors. El truc podia ocórrer i prosperar perfectament en un àmbit en què els bilingües catalans no han expressat mai llurs protestes i recla - macions tan explícitament i efectiva com els 2.300 unilingües castellans expressarien llurs clams i temors. Dins aquell con - text preexistent tan favorable a ells, les al·legacions emfàti - ques i enèrgiques dels 2.300 comptarien molt més que les innume - rables obscures i immemorials vexacions i frustracions d'una comunitat lingüística europea que no és en cap sentit la menys considerable d'aquesta Civilització. És clar que una comunitat auto-silenciada per la fe en la telepàtia i el truc del " Tu ja m'entens " és tan inerm*e* i inepta que sembla pràcticament inexistent.

Aclariu vosaltres mateixos si això us sembla la base social i mental més adequada per a una enorme i difícil empresa de norma - lització lingüística que -- si mai és concebuda -- necessitarà vitalment clarificar el seu context i assegurar les regles més bàsiques d'un altre joc.

L ' A R E N G A D E L ' A S E

===== === =====

A La Trinca,

perquè li posi música

Un problema ? Hi ha cap problema en això del català ?

Sí : algú ha murmurat que el català està ara més en perill que el 1975. Això és una insinuació capciosa -- perquè és evident que el futur del català no és cap problema. Els Importants estan ara més contents que mai, i fan festes per celebrar-ho. I alguns que no compten són envejosos ressentits que cauen en la temptació fàcil del rumor i semblen la discòrdia per desacreditar els Importants i desmoralitzar els entusiastes.

Això és tot el problema : la perfídia, la insubordinació, el mal exemple. Felicitment, però, la solució és ben simple : la reconciliació que restauri la Unió Sagrada. Si els agitadors es penedeixen i desdiuen, els Importants (que ja els han cridat a l'ordre) els absoldran, i tots serem uns com abans. Fem doncs les paus i oblidem l'incident, en nom de la Germanor Jerarquitzada.

Una curiositat, abans d'oblidar tot. Qui es va escandalitzar d'aquella indiscreció ? Qui es va alarmar ? Qui es va sentir amenaçat per aquelles crítiques destructives ? Evidentment, els qui es van sentir en evidència i en qüestió. Segurament els Importants, que han de justificar-se i legitimar-se quedant bé. Precisament els qui s'han atribuït representacions públiques, i tenen mala consciència. Oi que semblen susceptibles ? Què temen ? A propòsit : no deuen pas res ? Un Sherlock Holmes n'hauria tret ja algunes conclusions.

Bah ! No siguem suspicaces nosaltres. Decidim que no hi ha cap problema. Això del català no és ara cap problema perquè està en les millors mans i va pel bon camí. Felicitment, no està pas en les mans d'agitadors intel.lectuals irresponsables, sinó en les dels Patricis i Erudits que són els Presidents Nats de la Causa. Ells es mostren sempre a l'altura de les circumstàncies, perquè tenen una intuïció infal.lible per a decidir quines són les circumstàncies a les Altes Esferes -- i de vegades fins i tot ens il.lustren amb contarelles afables i senzilles.

Tenim la sort que ells parlen per nosaltres i pensen per nosaltres. Ells fan per nosaltres més que no faríem nosaltres mateixos. ¿ No ens donen sempre a entendre que tenen allà Dalt influències

2

eficaces ? ¿ No hem vist ja com han obtingut així que el català sigui ensenyat a les escoles de Catalunya ? [Noves de l'estranger. El valencià serà ensenyat algun dia a les escoles del País Valencià, si els valencians són tan niños buenos com nosaltres.]

Siguem doncs generosos nosaltres també. Mereixem els favors tot reconeixent-los i apreciand-los. Deixem-nos representar per les Figures Simbòliques. Aclamem-les i confiem-hi cegament. Els qui són responsables ante Dios y ante la Historia mereixen el nostre suport afectuós, la nostra fe entusiasta, els nostres homenatges insistents. Què fóra de nosaltres sense ells : dels pedestals sense estàtues, dels ramats sense pastors, de les claques incondicionals sense celebracions presidides ? Guardem-nos doncs de l'agitació inoportuna, de l'ofuscació política, de la crítica injusta, de la insubordinació dissolvent.

No compliquem precisament ara les coses, per l'amor de Déu ! Qui tindrà tota la culpa al capdavaill si s'arruïnen els plans dels Importants ? Ells no en tindran cap culpa mai. Ells han fet plans tan discrets i subtilment elaborats, que fins i tot sembla que no n'han fet cap. ¿ Es pot demanar més sagacitat ? Com que han pensat ja en tot i han consultat els millors especialistes en ortografia, s'ofenen naturalment quan els posen qüestions ocioses -- perquè els dubtes capciosos són senyal de mala fe.

Una cosa essencial que han decidit ja sàviament és que no cal de cap manera escorcollar ni airejar la situació actual, que ja és prou bona. Amb una mica de simpatia tolerant per part de les Autoritats -- i si nosaltres ho volem --, podem fer en català les mateixes coses que hi fèiem abans, amb alguna amenitat de gran valor afegida darrerament al repertori. Els Erudits tenen ara una font monumental on abeurar-se. I els qui no som erudits som analfabets i no tenim cap maldecap. Al contrari : tenim la satisfacció moral de contemplar de lluny els monuments, i fins i tot de participar com a comparses en les celebracions presidides en què els Importants s'exalcen els uns als altres. Ells estan ben units, i ens inviten a adherir-nos-hi.

L'espectacle mateix de la Germanor Unànime Jerarquitzada és tan reconfortant i edificant ! Això és precisament la Cultura.

Cultura és celebrar la Cultura, que és l'Ordre. I es diu així per -
què és un culte. Alguns en diuen ocultisme --i d'altres, escoltis -
me. Un poble culte és un poble disciplinat, guiat, respectuós --
i, per consegüent, en pau i feliç. Ya lo repetía don Eugenio d'Ors
en el Madrid de los años cuarenta. Y de él procedé ese Noucentisme
catalán que ahora vuelve, pero que nunca se fue -- porque es la
esencia inmortal de Cataluña : esa industriosa región que está dando
ahora el mejor ejemplo de moderación y de madurez. [Hi ha una ver -
sió catalana semi-oficial d'aquest text, que podeu obtenir gratis.]

Siguem doncs tot uns, i esplaiem-nos sense excessos : com una
Gran Família reunida al voltant dels seus Patriarques Naturals.
Siguem el que ja som : una tertúlia literària, un ateneu artístic,
un club del llibre català, un cercle cultural-recreatiu, un esbart
popular, una penya íntima, una lliga espiritual, una congregació
devota, una comunió mística. Breument : una associació voluntària
que, sense interferir amb ningú, usi exclusivament el català --
exclusivament, és clar, en els seus propis actes especials i a part,
en festes expressives i espectacles simbòlics, al marge de la vida
prosaica i trivial. Mantinguem ben viva la Flama Sagrada de la Llen -
gua en festivals i exaltacions del català en català. Els qui saben
de lletra, que llegeixin molt sobre el català en català, per depurar
el nostre llenguatge. I acudim tots als films de tema català en
català.

Oi que és això tot el que volem ? Doncs ja ho tenim ! En rea -
litat, ja ho teníem abans -- i no vam saber agrair-ho ni felicitar -
nos-en !

No importunem pas els Importants ni contristem les Figures Sim -
bòliques. Ells són el català i la Cultura Catalana -- i sempre
tenen raó perquè són fidels a si mateixos. ¿ Els som fidels nosaltres ?
¿ Els donem sempre raó ? I què som nosaltres ? Som catalans grà -
cies a ells i en homenatge a ells -- perquè ells ens dignifiquen
tot presidint-nos, i ens il·lustren i corregeixen quan cal. I ells,
que són les Glòries de Catalunya, estan ara més contents que mai
-- almenys els qui finalment comencen a manar, en interès de la
Causa. Per què amargar-les un triomf tan merescut, que és un ser -
vei que ens fan ? On aniríem nosaltres sense Patrons ni Guies ?
Què sabem nosaltres de la realitat ?

En què es basaven aquelles crítiques ? ¿ Perdem la fe, quan veiem que tot va tan bé ? La malícia ens perdrà !

Publicat a la revista K.O. (Barcelona, març 1980) sota el títol ' El futur del català : qui té la cua de palla ? ' com a contribució valenciana a la polèmica sobre el manifest d'Els Marges.

QUI TÉ POR DE QUI AL PAÍS VALENCIÀ ?
=== == === == === == =====

La dreta valenciana, sucursalista immemorial, ha descobert un truc per sobreviure en un entreacte d'amenaça democràtica. S'ha inventat una " llengua valenciana ", que tots els valencians han de defensar contra el " català ", sota la digna direcció dels oligarques i cacics. Les cançonetes de reclutament inviten a enrolar-se en la host patriòtica. No hi falta pas la bandera, amb un blau apropiat. Una mobilització immobiliària, vaja. Més clar : un truc per popularitzar una causa antipopular.

EL CONTEXT I EL PRETEXT

Bé : la veritat és que han re-inventat aquella " llengua valenciana ", que els avis van improvisar, també oportunament, cap a l'any 1909 (el de l'Exposició Regional i la Setmana Tràgica). La invenció és produeix i reproduïx en tràngols perillosos. Precisament quan el català comença a comptar contra ells. Mentre el català no compta, ni se'n recorden -- que és l'estat ideal. Com és que el català compta contra ells ? Ells ho veuen instintivament -- i tenen raó. Ells han jugat sempre una sola carta, la sucursalista -- i saben, de fet, un sol idioma, que no cal dir quin és. Això del " valencià " és vulgar i rústec.

Qualsevol promoció del català els posa en evidència i en perill, perquè no poden presidir la causa d'un idioma en què ni tan sols saben de lletra. N'hi ha molts que ni tan sols saben parlar-lo. Els avantpassats i antecessors d'aquesta gent van cremar les naus quan van decidir que el català no servia per a res, i van optar per l'uni-lingüisme en l'idioma que els unia al Poder tutelar. Qualsevol promoció del català -- del valencià -- havia de venir de " baix ", i seria descontrol, subversió i insubordinació. Seria una crisi d'autoritat, una situació anormal, mala de dominar si fallaven els recursos més contundents per imposar la disciplina. És quan falla això que cal improvisar arguments i excitar sentiments, com a últim recurs. I han de ser invocacions legitimadores de la situació " normal ", en la qual la dreta, sentint-se segura, pot continuar ignorant l'idioma del país.

Aleshores, sempre, infal·liblement, s'inventa el fantasma d'un Arxienemic sinistre que justifica la reacció defensiva. No : no és un truc semblant al dels nazis. És el mateix. El mateix també de la persecució de les bruixes. En aquest cas, el " català " és l'Enemic públic llegendari, fantàsticament pervers i diabòlicament pèrfid. Cal que sigui absolutament espantós, perquè es tracta justament de justificar l'injustificable -- i tot és lícit en un cas tan desesperat. El sentiment d'imminència apocalíptica instaura la confusió delirant. La por de la dreta és ben real -- i volen fer-la contagiosa. El " català " amenaça el " valencià " ! La demagògia és precisament l'art de popularitzar les causes anti - populars.

La demagògia és simplement necessària perquè la gent cridin " Vivan las caenas ! "

ESSENCIES I SENTÈNCIES

La maniobra té una dimensió cultural-recreativa que vol dignificar-la. Els defensors nats d'un idioma que ni tan sols saben parlar decentment han d'exalçar-lo més que ningú. I ja sabem que la dreta sempre exalça els " Orígens ", els mites i les llegendes que són el seu propi element i que la legitimen a ella. La retòrica metafísica suplanta la història real. La demagògia es complementa així amb arguments erudits, filològics, esotèrics, recòndits, remots. Cal que l'experiència directa i el sentit comú de la gent callin perquè es faci el silenci i parlin els oracles que dictaminen les essències. La dreta porta així l'aigua al seu molí, dicta categòricament les regles del joc i imposa el tema. No es tracta ja de l'idioma d'una gent real, que poden dir coses contra l'Ordre establert -- contra els poders establerts que no saben aquell idioma ni el toleren. La dreta ha decidit que no hi ha cap existència en qüestió. Tot el problema és l'essència. I la dreta ha sentenciat que l'essència de la "llengua valenciana " no és pas " catalana ", sinó única, incomparable i inefable. La dreta sempre està parlant de l'inefable.

Els qui acaten aquestes regles del joc -- perquè ells també tenen por del desordre democràtic -- es deixen acorralar en un espai asfixiant, i juguen a perdre. Els uns i els altres rivalitzen en els mateixos termes, sol·licitant sentències d'autoritats i oracles erudits. Recorren a la Real Academia Española de la

Lengua (naturalment en primer lloc), i acudeixen després als fillòlegs romanistes, a la Unesco, etc. Aviat només hi faltaria el Vaticà. Aqueix pelegrinatge és ell mateix un trist exemple de sucursalisme suplicant. El problema és a casa. No hi ha enlloc cap erudició que ordeni que un idioma s'ha d'escriure o no s'ha d'escriure; que s'ha d'usar en públic, a casa, o enlloc; que s'ha d'ensenyar com a curiositat pintoresca, o com a base de la formació de la gent en general. Posar la qüestió en termes d'autoritats no és pas exactament " científic ". Al límit, és com acudir als bisbes perquè decideixin la qüestió del divorci com a " tècnics " en la matèria.

CIÈNCIA-FICCIO + POLÍTICA-FICCIO = PURA FICCIO

El rètol " científic ", explotat sense escrúpols com a legitimació política, és una superxeria escandalosa, pur xarlatanisme picaresc. Evidentment, el truc serveix per a confiscar la qüestió i allunyar-la de l'arena del debat democràtic. Serveix per a impedir que l'experiència, el sentit comú i les aspiracions de la gent participin en un joc " reservat ". És doncs pura política en el sentit irònic de Valéry : " l'art d'impedir que la gent es fiquin en allò que els importa ". I és una " tecnocràcia " ben barata, en què no cal saber fer equacions de primer grau. És la tecnocràcia dels il·lusionistes.

¿ Serà possible tanta confusió miserable ? Bé : això ocorre sota una Constitució que, per alguna raó, es guarda molt d'ementar pel seu nom cap altre idioma que el castellà -- una Constitució que exigeix i imposa un idioma, i ni tan sols en reconeix explícitament cap altre. La veritat ben clara és que pressuposa (i prejudja) que els " altres " idiomes sense nom són regionales i s'han de tallar exactament a la mida de les respectivas Comunidades Autónomas, perquè els presideixin regaladament els notables locals. A propòsit : també hi ha ja un Estatut^{que}, en obediència a aquella regla, proclama que el català és " la llengua pròpia de Catalunya " -- i suposa que és " impròpia " de qualsevol altra regió, com si fos una " denominació controlada ". Controlada per qui ?

En definitiva, la dreta valenciana vol, naturalment, explotar la mateixa fórmula per tallar-se un idioma a la seva pròpia mida, i patentar-ne el nom com si fos la marca d'un negoci privat.

Oi que s'entén ? Volen fer justament, en profit propi, la mateixa mena de cosa que sembla que va funcionant bé a Catalunya. Tot ben natural i molt simple. Excepte que els arbres ens amaguen el boçó. Encara no veiem la formidable coherència que lliga les peces regionals d'un muntatge tan perfecte que no deixa cap lloc perquè s'autoorganitzi normalment una comunitat lingüística d'uns set milions d'europes. Una comunitat lingüística tan singular que haurà de funcionar admirablement sense ni tan sols un canal propi de televisió, com el que ja té la comunitat galesa, amb deu vegades menys gent.

Per què no ens reconciliem i celebrem tots plegats, amb boti -- farres, paelles i sobrassades, les nostres victòries col·lectives ? Gràcies als nostres patricis respectius som el model i l'enveja de ... Llatinoamèrica ?

ET TOUT LE RESTE EST LITTÉRATURE

Possiblement hi ha diverses maneres de no entendre pas la primera regla i més fonamental del mètode sociològic d'Émile Durkheim :
considérer les faits sociaux comme des choses.

Si limitem els nostres esforços a entendre-la, però, constatarem que és fonamental, i que la sociolingüística presenta excel·lents terrenys de comprovació -- perquè la contrainte social és ací notablement efectiva. Aquella llibertat del parlant, tan celebrada pels irracionalistes romànics (cf. Robert A. Hall, Idealism in Romance linguistics, 1963) i per algun racionalista (com ara Noam A. Chomsky), no té res a veure amb aquesta altra qüestió.

No diré res ací de les imposicions i exigències que constrenyen el comportament verbal individual dins la vida ordinària. Aqueix és el camp més ample en què veiem funcionar les regles i normes de l'ús lingüístic, i també les sancions (repressives i d'altres) que un ordre establert aplica a les desviacions. Parlaré solament d'un àmbit ben especial, que sembla privilegiat : la literatura. I començaré a casa, perquè la història de la literatura moderna en aquest idioma mateix que estic usant presenta aspectes instructius que els nadius deuríem saber apreciar.

Algú dins la Renaixença va invocar una (in)certa noció d'"independència literària ", que em sembla que ningú no va aclarir gens mai. Què entendrien aquella gent per " literatura " ? Com que sabem que no eren gens originals, podem suposar que eren grafòlatres -- i sabem que la grafolatria consisteix a adorar la " Gramàtica " i les " Belles Lletres ". És doncs probabilíssim que aquella noció fos simplement la d'autarquia de la " literatura " mateixa, investida de prodigiosos simbolismes subentesos. Aleshores mateix o després, aqueixa és en tot cas la noció que va prevaler i que ha arribat a nosaltres sota el rètol de " Cultura Catalana ".

Aqueixa és, en efecte, la concepció brillantment exposada al blurb que acompanyava la traducció anglesa (a través del castellà) de La pell de brau de Salvador Espriu, publicada finalment a Calcutta el 1977. Segons Espriu, es tracta de fer del català

un vehicle de sentiment i emoció profunds, de carregar-lo de la grandesa creativa del símbol i del mite ; perquè,

mentre que un idioma eficient és reemplaçable, una llengua de l'amor i del somni és inamovible per decret. / NOTA /

/NOTA/

El text anglès diu : " One justification for a minority language to exist and flourish in a multilingual situation, suggests Espriu, is to make it a vehicle of deep feeling and emotion, to charge it with the creative grandeur of symbol and myth, for an efficient language can be replaced, but a language of love and dream is irremovable by fiat. " Dec el meu exemplar de The bull-hide (Calcutta : Writers Workshop, 1977) al benivolgut amic Thomas F. Glick, que m'havia informat abans de la seva desigual brega amb els mediatitzadors d'aquella traducció.

Què pot dir un sociolingüista d'una literatura que, fent de la necessitat virtut, assumeix una vocació i una representació tan singulars dins un context que la " marca " tot relegant-la en uns subàmbits molt especials ? La sociologia corrent de la literatura no aporta gaire llum pertinent, perquè ha donat per segures unes condicions qualitativament diferents. I és clar que les versions corrents, que pressuposen situacions " normals ", són les llegides ací i pertot, i el sol centre de referència comú. L'israelià Chaim Rabin té segurament raó quan diu que, per definició, no hi ha pas comunicació directa entre les " minories ".

No pretenc pas, però, encetar un tema inèdit. Al contrari : vull consignar en primer lloc un fet històric. El pròleg de l'Antologia de la poesia valenciana de Joan Fuster (1956) fou una de les meves primeres fonts d'inspiració. La veritat és que (quasi) tota la història i la crítica literària catalana han improvisat o manllevat ad hoc un rudiment o altre d'enfocament sociolingüístic. I els observadors més instruïts i sàgacs -- dels quals hi ha almenys un : Fuster -- han après de tota aquesta història molt més que no els podria ensenyar algun amateur pretenció.

En justícia encara a la veritat històrica, he d'esmentar un altre compatriota : Joan Sales. El seu 'Pròleg del traductor català' a la novel·la El garrell de Lloís Delluc (1963) fou una altra font d'inspiració en aquella primera i solitària etapa. He rellegit

amb profit aquell text més d'una vegada, fent abstracció de judicis incidentals poc pertinents. A propòsit d'una novel·la occitana traduïda per ell mateix, Joan Sales feia una referència directa al cas català, en la qual recapitulava un raonament que potser encara no han sabut expressar tan clarament els historiadors i crítics locals :

En el fons, ... prolongar artificialment una agonia sense esperances és ... (convé que en prenguem consciència d'una vegada) l'única perspectiva que poden oferir-nos aquells qui ens voldrien reduir a un programa estricta - ment 'cultural' o 'literari'.

La manera de dir-ho importa poc. El fet és que, encara que l'art pour l'art tingui mèrits i encants peculiars, presentar-lo com una empresa de redempció col·lectiva és un salt massa violent de la fantasia. El que sigui capaç de creure en això, creurà en qual - sevol cosa.

Sales tenia el bon sentit de no improvisar pas un argument ad hoc. Al contrari : enunciava molt bé el problema fonamental i general de la literatura en qualsevol idioma " minoritari ". Com podria la mera literatura superar una situació que la relega doble - ment, perquè confina en primer lloc el seu propi vehicle lingüístic ? El llenguatge de la literatura és sempre un subconjunt del repertori total d'una societat -- i els usos d'un idioma " minoritari " són també un segment de la gamma total. Quin serà el resultat quan les dues restriccions qualitatives (a més de quantitatives) estan connectades en sèrie. ? Aquesta concatenació és un exemple més clar de bleeding order que els descrits pel lingüista Paul Kiparski. Les dificultats ací són dissuasives, i

les majors no vénen pas de la llengua en si, perfectament apta en si ... : vénen de la societat que la parla o, millor dit, que hauria de parlar-la.

Evidentment, és ridícul de pensar que una societat " deuria " par - lar aquest o aquell idioma, per estalviar problemes als escriptors que l'usen. I, d'altra banda, l'exemplaritat de la literatura és ara segurament més improbable que mai. Encara que puguem imaginar llargues i problemàtiques concatenacions a través de les quals l'idioma utilitzat per la literatura podria irrompre successivament dins altres àmbits, és prou clar que la literatura no és pas la

4

millor base estratègica d'operacions. Per començar, és obvi que una literatura opera directament tan sols damunt el cercle dels seus lectors -- i aquesta és ací l'anella més feble de la cadena. És molt més probable que funcionin en aquesta etapa crucial cercles viciosos que no pas cercles " virtuosos ", -- i que l'estrangulació estronqui i frustri tota l'estratègia imaginada. En tot cas, traure el millor partit possible d'una mala posició és una cosa -- i fer de la necessitat virtut és tota una altra.

Estratègies indirectes a part, hi ha una qüestió immediata. Segurament, qualsevol literatura pot, més o menys per definició, produir una llengua literària. Ara : quines seran les relacions estructurals i funcionals entre aquesta llengua intra-literària i l'extraliterària o pròpiament dita ? Hi ha certament subgèneres molt especials que poden inventar de toutes pièces un vehicle lingüístic per a ús intern, i evadir-se així del problema. Per contra, precisament els gèneres menys especials, més pròxims a la vida " real ", necessiten absolutament " reflectir " la llengua efectivament usada per la gent dins els escenaris " naturals ". Ací la llengua literària no podria pas, encara que s'hi esforcés, allunyar-se astronòmicament de la llengua pròpiament dita. Vull dir també ací que l'oblidat Josep Calveras tenia més raó que ningú quan insistia en la " continuïtat amb el parlar viu " (La reconstrucció del llenguatge literari català, 1925). És clar que això és un consell de perfecció, impracticable en certes situacions -- precisament en aquelles enquè la llengua efectivament usada dins els àmbits " autèntics " no és pas la mateixa que l'escriptor ha escollit; i la qüestió s'assembla essencialment a la de Mahoma i la muntanya.

I bé : Sales deia que, mentre que un novel·lista danès, per exemple, pot " emmirallar " en danès tota una societat sense faltar a la versemblança,

En canvi, el novel·lista occità dels nostres dies ha de renunciar a emmirallar extensíssims sectors de la societat occitana contemporània ..., degut a l'efecte d'inversemblança -- mortal per a una novel·la -- que produiria en el lector un diàleg en occità entre personatges que en la realitat parlen francès.

Noteu bé que ací es tracta del sentit social mateix de la realitat,

absolutament previ a qualsevol pretensió o vocació " realista " de la literatura. Clarament : la literatura no pot pas fer miracles. Les llicències fantàstiques que pugui permetre's pertanyeran precisament a l'àmbit de la fantasia, al qual correspon un gènere especial i a part : la literatura fantàstica, sobre la qual Tzvetan Todorov ha dit coses interessants, i el meu col·lega Jon D. Driessen n'ha dit de molt importants. El truc essencial de la literatura fantàstica consisteix en intrusions i/o extrusions -- irrupcions i erupcions, si voleu. Hi ha sempre un " cos estrany ", fora del seu element, que produeix una sensació de desconcert -- i també, necessàriament, un distanciament. Si l'autor es proposa justament això, té un marge de llicència bastant ample. Ara : si no és pas això el que es proposa, el marge és prou estret. -- i l'escapisme resta fora de la qüestió.

El fet és que hi ha correspondències entre la gamma (intra)literària i la de la vida " real " -- la metàfora del " reflex " vol dir això. Més : les correspondències tenen una elasticitat limitada. Sales assenyalava així correctament una contrainte social tan efectiva com les que Durkheim va observar -- de fet, notablement dura :

la llengua d'una sub-societat ... és fatalment una sub-llengua -- digui's llengua, dialecte o patuès, que no serà pas el nom qui farà la cosa. De la mateixa manera, la literatura que es produeixi en una llengua sotmesa a tals limitacions político-socials és, o acaba essent, una sub-literatura, sense que ho pugui impedir tot el geni d'un Mistral.

El prefix " sub- " té ací el mateix sentit que en " subconjunt ", i es refereix a la relació d'inclusió (i d'exclusió) imposada per unes restriccions qualitatives.

Suposo que tots els qui han escorcollat la literatura catalana de la " Decadència " han intuït això -- Almenys Antoni Comas va expressar una impressió molt similar. Aleshores, però, les restriccions afectaven més els àmbits mateixos de la literatura que la resta. És evident que la literatura en l'altre idioma no reflectia tampoc gens àmpliament ni fidelment la societat catalana. Aquella situació tenia en tot cas una certa lògica, que copsaríem si reconstruíem el conjunt global a partir de tota mena de documents i referències pertinents. És durant aquella època -- i no pas

abans ni tampoc després -- que funciona una distribució semblant a la diglòssia de Charles A. Ferguson. Els problemes de l'opció lingüística dins la literatura eren expeditivament simplificats per la doctrina clàssica del decòrum -- un esquema preconcebut que " corregia " la realitat per ajustar-la als prejudicis. El decòrum era una estilització convencional que precisament refrenava i esmenava la imitatio. Ara : és prou aproximadament ençà de la Renaixença que la situació canvia radicalment. D'un costat, la literatura s'emancipa (més o menys) de les traves del decòrum i es proposa de reflectir la vida més fidelment i àmpliament. D'altra banda, sorgeix en aquest racó del món un rudiment de literatura moderna en català. El tercer element, més bàsic, és que és més o menys també aleshores que s'estèn l'ús de l'altre idioma dins la vida quotidiana de la gent en general. Breument : la majoria dels catalans esdevenen bilingües tot adquirint l'altre idioma -- i la categoria dels unilingües en català es buida correlativament. Resultat paradoxal : precisament quan una literatura moderna podia proposar-se de reflectir tota una societat en català, això esdevé pràcticament impossible.

I és aleshores -- fins ara mateix -- que la doble reclusió de la literatura en un idioma " minoritari ", dins el qual hom vol construir una llengua literària,

fa impossible a la curta o a la llarga fins aquesta limitada ambició. Gèneres literaris sencers resulten pràcticament impossibles en una llengua purament 'literària' : la novel·la i el teatre, per exemple. Sotmesa a aquella limitació, tota literatura produeix una característica hipertròfia de la poesia, acompanyada d'una absència més o menys total dels altres gèneres. Els afectats per aquest fenomen ... poden fer-se il·lusions, i gairebé sempre se'n fan, en el sentit de creure's una casta més lírica que les altres castes humanes.

En el cas català, hi ha un període (circa 1880 - circa 1910) i una zona (la de Barcelona) en què l'efervescència positivista-modernista, maleïda per Josep Torras i Bages, produeix una expansió i una diversificació sorprenents de la literatura en català, en contrast amb el període anterior. És gràcies a aquella gran

arrancada que hi ha finalment una literatura catalana moderna de què parlar, com Fuster ha reconegut molt objectivament (Literatura catalana contemporània, 1972). L'heterogeneïtat " copiosa i tèrbola " del període positivista-modernista no és cap impressió subjectiva. L'ambivalència de l'estabilització subsegüent (circa 1910) tampoc no és ^{cap} judici gratuïtament capciós. Crec que, si comparàvem la literatura catalana del període anterior a circa 1910 amb la de l'etapa següent, veuríem que la contrapartida de la maduresa i l'endregament és una frenada. Aquella cèlebre culminació és un " sostre ", un límit encà del qual la literatura catalana pot ocupar un nínxol ecològic dins un ordre establert que es revela prou refractari. ¿ Caldrà insinuar que la reacció repressiva al desbordament dels anys 30 tampoc no és cap impressió il·lusòria ? No diré res de l'estabilització actual -- què podria ensenyar jo als qui semblen incapaços d'aprendre de llur pròpia experiència ?

Renuncio a entrar ací en detalls, perquè sé que els arbres literaris poden amagar el bosc sociolingüístic. I el meu raonament va justament en direcció contrària. Tot el que dic és que les vicissituds de la literatura catalana moderna revelen insistentment aquella contrainte que Joan Sales va saber detectar. La noció mateixa de l'autarquia de la literatura n'és un símptoma clar -- és la típica, comprensible reacció escapista (i estrucista) dels qui fan de la necessitat virtut i del confinament refugi i santuari. Això mateix és un quid pro quo. La barrera que ens atura (a nosaltres) no ens protegeix gens -- la defensa hauria de consistir en una barrera que deturés allò altre. En qualsevol cas, les barreres efectives no són pas literàries -- i és prou evident que aquesta mena de situació imposa moltes traves i ofereix ben poques garanties a la literatura catalana.

La situació no és pas peculiar al nostre racó del món, però. Al contrari : és ben típica -- encara que no en parli gens la sociologia corrent de la literatura. Una descripció intel·ligent de l'ecologia de la literatura catalana moderna aclariria moltes coses essencials d'aquella situació típica i tindria una utilitat supra-local. El quadre que Llorenç Villalonga va traçar dins Mort de dama (1931) és molt més que una caricatura de l'Escola Mallorquina. Villalonga va expressar irònicament unes ironies molt reals que autors més solemnes i obtusos encara no han percebut. És clar que els qui ni tan sols saben entendre el text de Villalonga entenen encara menys

aquella situació real. Citaré dos passatges centrals -- i espero que, deixant les paraules a part, sabreu copsar la música d'aquesta cançó i imaginar algun diagrama.

Qui amargava la vida de l'escriptora, com ocorre quasi sempre, no eren els enemics, que no la llegien, sinó els devots i els protectors, que, a canvi de dir-li que tenia talent, com li podien haver dit que tenia el nas llarg, es creien amb el dret de fer-la escriure al dictat. És ver que, en compensació d'anul·lar-la, la proclamaven 'exquisida' i li aplaudien totes les idioteses que l'oblidaven a dir, perquè amb això s'aplaudien ells mateixos. Aina Cohen no podia fer rimar dos mots .. sense que la tractessin de vestal, tanagra o abella. Però, alerta que l'abella intentàs volar pel seu compte. (...)

El pitjor ... era que els mateixos que l'havien anul·lada i que li prohibien abordar qualsevol tema començaven a avorrir-se i a trobar que la poetessa 'no deia res de nou' : fins a tal punt és injusta la naturalesa humana.

Aqueixos cercles viciosos són un aspecte essencial del confinament -- i, en definitiva, una manifestació de la contrainte, que és el tema central d'aquestes remarques.

És clar que també hi ha situacions sociolingüístiques qualitativament diferents d'aquesta -- encara que similars en alguns sentits -- que produeixen problemes d'una altra mena. Puc posar com a exemple el país de Túpac Amaru -- on ha treballat el compatriota i col·lega Xavier Albó (Los mil rostros del quechua, 1974). Em limitaré a una sola perspectiva, que em sembla almenys molt interessant : la del novel·lista peruà José M. Árguedas, que va viure tota una experiència personal i literària, condensada per ell mateix en una " especie de autoanálisis o confesión ... en nombre de quienes han de padecer y padecen el mismo drama de la expresión literaria en estas regiones " (La novela y el problema de la expresión literaria en el Perú, Buenos Aires : América Nueva, 1974).

Aquella situació presenta unes contraintes extremament refractàries. El novel·lista allí pot existir solament en castellà, i ha d'adreçar-se al públic castellà, perquè no n'hi ha cap altre. És clar que pot escriure sobre els indis -- més o menys com el naturalista Jean H. Fabre (1823-1915) contava als nostres avant --

passats la vida dels insectes. Excepte que, com que els insectes no parlen pas, Fabre no va pretendre mai ésser " bilingüe ". Per contra, com que els indis parlen de vegades, Arguedas va pretendre ésser un novel·lista " bilingüe " -- en un context que l'obligava categòricament a " convertir al castellano en instrumento único ". Fent de la necessitat virtut, el novel·lista peruà va acatar de bona gana la contrainte :

Con relación a este grave problema de nuestro destino, he fundamentado en un ensayo mi voto a favor del castellano. Más : va traduir aqueixa convicció teòrica en coratge pràctic, i es va embarcar en experiments que presentava al públic (castellà) com una prueba de la ilimitada virtud del castellano y de las lenguas altamente evolucionadas.

Fou doncs dins el castellà que va emprendre una " búsqueda del estilo, larga y angustiosa ", perquè " la novela realista, al parecer, no tenía otro camino ". Evidentment, aqueix "realisme" havia d'ésser de la mateixa mena que aquell " bilingüisme " unilingüe.

La gran qüestió

¿ En qué idioma se debía hacer hablar a los indios en la literatura ?

era purament ociosa, perquè no hi havia cap altra literatura que la castellana. El problema era doncs en quina mena de castellà calia fer parlar gents que no parlaven castellà de cap mena. A més, la simple traducció no era pas practicable, perquè hi ha molta més distància entre el món indi i el castellà que no pas entre Sicília i Islàndia. De fet, Arguedas va usar insistentment l'expressió " mundos ", que segurament li semblava la més adequada per a expressar una distància astronòmica. Conclusió paradòxal : la pretensió de fer " novela realista " exigia " un acto de creación absoluta ". El pobre autor, insensible a l'absurd, va creure que allò era molt difícil -- en comptes de veure que era simplement impossible.

Naturalment, va percebre un contrast molt curiós :

El castellano era dócil y propio para expresar los íntimos trances, los míos : la historia de mí mismo, mi romance.

Per contra, era quan calia deixar parlar els indis que

empezaba la descarriada búsqueda de un estilo.

Com que la simple traducció era pràcticament impossible, i tampoc no era possible de presentar els indis parlant llur propi idioma,

Era necesario encontrar los sutiles desordenamientos que harían del castellano el molde justo, el instrumento adecuado.

Irònicament, Arguedas tenia tot aquell problema perquè coneixia els indis -- si no els hagués conegut gens, els hauria inventats còmodament en castellà.

Para quien aprendió a hablar en quechua, resulta imposible de pronto hacerlos hablar en castellano ; en cambio quien no los conoce ... puede quizá concebirlos expresándose en castellano.

Com va assajar Arguedas la quadratura del cercle ? No pas racionalment :

como se trataba de un hallazgo estético, él fue alcanzado como en los sueños, de manera imprecisa.

L'autor va saber descriure d'alguna manera, però, les etapes del seu malson :

Yo resolví el problema creándoles un lenguaje castellano especial, que después ha sido empleado con horrible exageración en trabajos ajenos. Pero los indios no hablan en ese castellano ni con los de lengua española, ni mucho menos entre ellos. Es una ficción. Los indios hablan en quechua. (...) Es pues falso y horrendo presentar a los indios hablando en el castellano de los sirvientes quechuas aclimatados en la capital. Yo ahora, tras dieciocho años de esfuerzos, estoy intentando una traducción castellana de los diálogos de los indios. La primera solución fue la de crearles un lenguaje sobre el fundamento de las palabras castellanas incorporadas al quechua y el elemental castellano que alcanzan a saber algunos indios en sus propias aldeas. (...) El desgarramiento, más que de los quechúismos, de las palabras quechuas, es otra hazaña lenta y difícil.

Cal un esforç violent de la fantasia per a endevinar el resultat d'unes operacions, la narració de les quals ja esgarrifa i consterna. Des de la posició que la contrainte li imposava categòricament,

tot reduint-lo al castellà, Arguedas es va debatre obsessivament per produir en castellà una imatge autèntica del món dels indis :

¡ Se trata de no perder el alma, de no transformarse por entero en esta larga y lenta empresa ! Yo sé que algo se pierde a cambio de lo que se gana. Pero el cuidado, la vigilia es por guardar la esencia.

Noteu bé : " alma " i " esencia " -- el llenguatge de la desesperació. En efecte : és aquí que Arguedas va arribar, abans de " resoldre " aquell " problema ".

Si podem fer abstracció del patetisme, posaríem la temptativa d'Arguedas en relació amb un tòpic literari ben trivial : aquells " accents " convencionals usats amb d'altres peculiaritats superficials i estereotipades com a caracterització i/o ambientació. Em refereixo a la mena de tint o flaire anomenada " color local ", a què hom atribueix algun valor sentimental i/o pintoresc, exalçat de vegades per una retòrica metafísica molt semblant a la que Arguedas usava per argumentar la seva pròpia aventura. Els costumbristas castellans i Rudyard Kipling van recórrer amb predilecció a la color local -- i aquests dos exemples mostren que es tracta d'un element que pot ésser domèstic o exòtic. Els " accents escènics " han estat en tot cas una mena molt específica de ficció teatral, sobre la qual sé que hi ha una certa bibliografia almenys als Estats Units -- ara recordo, per exemple, un volum compilat per Charles C. Shoemaker el 1915 sota el títol Choice dialect and other characterizations, containing readings and recitations in Irish, German, Scotch, French, Negro and other dialects. És clar que aquell pomell de mostres no tenen res a veure amb idiomes autèntics -- són pastiches ostraforaris que presenten aquelles menes de gent xampurrejant l'anglès. Naturalment, els anglesos no hi apareixen pas. En (quasi) tots els casos més o menys similars que conec, la ficció no és gaire seriosa ni pretèn passar per realista. Hi ha doncs un fort contrast entre aquella mena de trucs literaris convencionals i la temptativa personal de José M. Arguedas. Ell mateix deia, correctament, que cercava un " estilo " -- no pas un accent ni un dialecte. Fer parlar els indis així o aixà no era pas el problema. El problema era com dir en castellà el món i la vida dels indis. El dir, separable de la pronúncia --

ció, és inseparable del sentit.

La proesa del novel·lista peruà havia de caure entre dues cadenes perquè el sentit de la realitat del món indi i el del món castellà són mútuament estranys i irreductibles. El patetisme era doncs un aspecte essencial d'aquella temptativa, que és alligadora almenys en un sentit. Allò que Arguedas va parturir tan àrduament amb intenció " realista " havia de pertànyer malgré lui a la literatura fantàstica. Podem dir que aquesta paradoxa és una ironia del destí. En tot cas, és profundament instructiva perquè presenta ben vívidament la inclemència d'una contrainte social que posava fora de la qüestió la " solució " tan laboriosament perseguida. Encara que es refusés a reconèixer-ho, el novel·lista sabia prou bé que cap literatura no podia fer miracles en aquella situació :

Pero los dos mundos en que están divididos estos países ... se fusionarán o separarán definitivamente : el quechua y el castellano. Entretanto, la vía crucis heroica y bella del artista bilingüe subsistirá.

Què tenen en comú les dues menes de situació que he presentat ? Almenys algun detall conspicu. Per exemple : en totes dues, hi ha una exageració fantàstica i tràgica de les potencialitats de la literatura. La glorificació mateixa sembla una insídia deslleial perquè aboca la literatura a l'absurd i a la desesperació tot exigint-li una missió desmesurada, impossible. En ambdues situacions, hom pretèn que la mera literatura sigui una mena de succedani prodigiós. Aquesta coincidència tan visible és, a més, simptomàtica. És una pista que, si la seguim, descobreix correspondències profundes.

L'antropòleg britànic Edwin W. Ardener s'ha ocupat, sobretot a propòsit de les dones / NOTA /,

/NOTA/ 'Belief and the problem of women', dins el volum compilat per J. S. La Fontaine The interpretation of ritual (1972), i 'The problem revisited', dins el volum compilat per ell mateix Perceiving women (1975). Sobre aquest tema, des d'un punt de vista sociolingüístic, és fonamental el volum de B. Thorne i N. Henley Language and sex : Difference and dominance (1975),

amb una abundant bibliografia comentada -- on, però, no trobem en lloc Dante Alighieri. La voga actual del tema de les dones com a " minoria " data segurament de la literatura anticolonialista de mitjan segle XX apareguda al voltant de Jean P. Sartre. A partir del Portrait du colonisé (1957), el jueu nordafricà Albert Memmi va produir una sèrie de monografies, i en va fer després un recull d'extractes (L'homme dominé : Le noir, le colonisé, le prolétaire, le juif, la femme, la domestique, le racisme, 1968). Sobre una " minoria " pròpiament dita, és interessantíssim el llibre de Malcolm Chapman, inspirat en part en Ardener, The Gaelic vision in Scottish culture (1978). Al voltant d'aquest tema multiforme, monomania im - memorial del racionalisme oligàrquic, hi ha actualment una rica frondositat de recerques. La voga de la noció de " di(s)glòssia " al Sudoest d'Europa és doncs un eco molt indirecte, pobre i desfigurat d'un gran corrent internacional al qual vaig dedicar una sèrie de ressenyes dins la Revista de Estudios Políticos de Madrid durant la segona meitat dels anys 60. Vaig trobar la idea d'interaction-dominance, que esmento més avall, dins el volum de Stanley Lieberman Explorations in sociolinguistics (1966), concretament dins l'article de David R. Heise ' Social status, attitudes and word connotations ', que segurament devia aquesta idea a Lieberman.

d'aquella gamma de relacions desiguals que ha estat el monotema obsessiu del racionalisme oligàrquic. En comptes, però, de jugar mecànicament amb els simbolismes fantàstic-retòrics, Ardener as - senyalava la desigualtat bàsica, dins l'estructura social mateixa del sistema comunicatiu d'una societat global. Segons ell, és típic que un grup sigui " silenciats (= muted) per la simple raó que no forma pas part del sistema comunicatiu dominant de la societat " -- idea essencialment igual a la d'interaction-dominance, utilitzada anys abans en sociolingüística. Aquella dominància és simplement quantitativa quan un grup es dispersa dins un altre grup més populós. La forma pertinent ací, però, és la qualitativa, independent de les grandàries demogràfiques, que ocorre quan un grup monopolitza pràcticament els àmbits públics i els mass media. Un efecte d'això és l'englobament i l'emudiment (= muting) del(s) grup(s) marginal(s), perquè la world-structure del grup estratègicament situat preval absolutament tot imposant definicions i re -

duccions. Breument : hi ha un ordre establert, exterior i " superior " al(s) grup(s) marginal(s), que articula el discurs social -- ment vàlid i és el centre comú de referència. Conseqüentment, un grup marginal, subordinat a l'ordre establert, pateix una singular paradoxa topològica : té el centre fora d'ell mateix. L'efecte més radical de tot plegat és que un grup marginal es concep i jutja a si mateix per referència a la versió dominant de la realitat -- es veu a si mateix a través dels ulls dels altres, si voleu. / NOTA /.

/ NOTA / Erving Goffman ha assenyalat una ambivalència típica dels individus i grups que pateixen un estigma social, a saber : que accepten les normes que no els accepten pas a ells (Stigma, 1963). Dins la meua ressenya d'aquell llibre, vaig dir que la idea de Goffman em semblava la definició més seriosa d' " autoodi " -- la noció de Kurt Lewin en què havia centrat el meu primer enfocament del " conflicte lingüístic " i que m'havia ajudat a orientar-me fins que vaig descobrir Uriel Weinreich durant el meu servei militar a Madrid (1964-1965). No vaig pas, però, abandonar completament aquella pista de l'autoodi. La vaig proseguir en la direcció sociològica que m'havien mostrat Goffman i Lieberman : en termes de dominància -- i vaig escriure a Stanford (1971-72) un assaig inèdit sobre la dominància de les normes masculines. Quant a la paradoxa topològica del centre exterior, estic especialment agraït a les meves estudiants de Barcelona que la van verificar tot comparant tractats d'urbanitat femenins i masculins -- l'home era clarament el centre de les ensenyances destinades a les noies, i la dona era tan sols un dels temes de les ensenyances per als nois.

Fa anys que aquesta paradoxa topològica em fascina -- i és prou clar que és una estructura subjacent a les dues mones de situacions que he presentat. Noteu també un aspecte important : mentre que el grup estratègicament situat dins el sistema comunicatiu pot " ignorar " el(s) marginal(s) subaltern(s), l' " oblit " invers és pràcticament impossible. De fet, és típic que el grup que monopolitza pràcticament les institucions, els àmbits públics i els mass media tingui una mena de centralitat omnipresent i que sigui l'obsessió més insistent del(s) marginal(s). Això explica moltes coses. Per exemple : el solitari Arguedas aspirava a (re)presentar

els indis davant els castellans -- mentre que els castellans han estan i encara són prou diversament (re)presentats davant els indis. El gran " problema " d'aquell novel·lista era, de fet, una aporia. D'un costat, volia fer arribar als castellans el discurs autèntic dels indis -- i, d'altra banda, volia que els castellans en fessin algun cas. Perquè aquell discurs pogués ésser vàlid, calia doncs articular-lo en els termes del discurs dominant -- i desintegrar-lo du même coup. Les " minories " europees, per contra, tenen literatura en llurs propis idiomes, en els quals hi ha escriptors i públics lectors. Sembla doncs que poden produir llur propi discurs a part -- excepte que el discurs ha d'ésser marginal i subaltern, com elles.

Tot el que vull dir és que una comparació superficial de les dues situacions fóra problemàtica, estrofolària -- i pràcticament inútil. Ara : és quan copsem una certa mena d'estructura subjacent que podem comparar-les intel·ligentment i apreciar alguns contrastos molt significatius. En la situació viscuda per Arguedas, la con - trainte de l'ordre establert és tan rígida que exclou la possibilitat mateixa d'una literatura moderna feta pels indis i per als indis en llur propi idioma. En el cas de les " minories " europees, l'ordre establert concedeix i restringeix la possibilitat d'una literatura pròpia. Si fèiem abstracció dels detalls particulars, veuríem que els dos tipus abstractes de situació poden ésser etapes successives dins un procés històric -- i podríem imaginar les dues seqüències possibles. De fet, una seqüència sembla probable. Almenys és concebible que, a mesura que més i més indis esdevinguin bilingües, aparegui una literatura moderna en llur idioma -- que aleshores s'assemblarà a les de les " minories " europees actuals. Evidentment, serà una literatura dels indis " aculturats " o évolués -- és a dir : de gent prou assimilada al món castellà i correlativament desarrelada i allunyada de l' " antic " món indi. Aquesta literatura serà segurament prou traduïble al castellà -- sobretot si és en gran part un calc de la castellana. Al límit, pot ésser un símbol distintiu que serveixi per a afirmar una " iden - titat ", justament quan el sentit castellà de la realitat haurà prevalgut. Si és així, aquella serà una literatura molt especial i a part, reservada a celebracions ocasionals i excepcionals i reclosa en un petit nínxol ecològic -- condemnada a atrofiar-se a la llarga.

Us invito a assajar d'imaginar d'altres possibilitats -- a condició que us abstingueu de fantasiejar sobre impossibilitats. Segurament convindreu amb mi que la mera literatura simplement no pot funcionar com a succedani satisfactori de tot aquell sistema comunicatiu dominant d'una societat global. La sociologia corrent de la literatura no sol parlar gaire d'això perquè ho pressuposa. -- i ho pressuposa tant en el cas de la literatura més establerta i oficial com en el cas de la més proscrita i underground. També pressuposa, a tort o a dret, que la literatura ocorre " natural - ment " dins una certa comunitat lingüística -- i no es preocupa gens d'indagar com funciona i on una comunitat lingüística. Atenció : em guardo escrupulosament de dir que la literatura sigui un " epifenomen superstructural ". En comptes de recitar fórmules retòrico-màgiques -- que serveixen per a pretendre que " ja sabem tot ", sense observar ni entendre res en particular --, dic que hem d'investigar un entrellat perfectament objectiu que es manifesta en forma de contraintes . La situació " minoritària " és un excel·lent camp d'estudi perquè presenta incoherències i paradoxes que, si les prenem seriosament, ens obliguen a aprofundir i sobretot a distingir coses essencials que la sociologia corrent de la literatura es permet de confondre.

Esmentaré finalment una incoherència escandalosa -- tan òbvia, que passa inapercebuda. Els historiadors i els crítics de la literatura catalana, per exemple, han tendit " naturalment " a " aplicar " a llur camp d'estudi els esquemes corrents -- perquè no en sabien d'altres, i ningú no els havia suggerit que la ment humana (ací com a l'extranjero) és perfectament capaç de produir esquemes en funció de les qüestions que aborda. ¿ Caldrà insinuar que l'hàbit d'" aplicar " servilment i maquinalment els esquemes convencionals que trobem a mà i a punt és un exemple insigne de la dominància d'un ordre establert ? Era molt " natural " que els qui estudiaven la literatura catalana acceptessin els termes de referència que se'ls presentaven com a " naturals ". -- la tautologia és la lògica més irrefutable. Tot era tan clar, que no sospitaven que, per articular llur discurs en els termes vàlids (= acceptables), potser havien de desarticular alguna cosa essencial. Com hem vist, això és justament típic de la dependència -- caldria dir-ne heteronomia -- que és aquella paradoxa topològica

del centre exterior. Una forma d'això consisteix a donar per segur allò que els altres poden donar per segur, i nosaltres no podem pas donar per segur. Aquest quid pro quo és més insidiós i capciós com més ingenu.

L'aspecte més pertinent ací és un que Fuster, per exemple, ha vist molt bé. Si la literatura mateixa acapara la nostra atenció, ni tan sols podem entendre la literatura mateixa -- perquè com més ens hi concentrarem, més perdrem de vista el context indispensable. Al límit, aquella noció de l'autarquia de la literatura és l'antítesi de qualsevol sociologia de la literatura. -- i ja hem vist, d'altra banda, que la sociologia corrent de la literatura no és ací gaire aclaridora. El pitjor de tot és l'aberrant pretensió de ficar la història global dins el motlle procrustea d'una història preconcebuda i desenfocada de la literatura catalana. Previsiblement, les troballes successives de la recerca històrica, lluny de " confirmar " aquell esquematisme, ni tan sols hi quadraven gaire. Algú va voler dignificar l'obtusitat i la confusió dels belles-lettristes amb el rètol " idealisme " -- singular " idealisme ", aferrat a una monoidea errònia :

Potser hem fet ja una descoberta important : que les coses no faran gaire sentit si posem el carro davant els bous. Per a entendre de manera profunda i apreciar de manera justa la literatura catalana, cal situar-la dins el seu context real -- i un enfocament sociolingüístic és certament indispensable. Fins aquí han arribat els millors especialistes en literatura, que han fet un camí prou llarg i accidentat ençà de l'erudit-gaytor Joaquim Rubió. (NB Estic segur que la gayta era una reminiscència ossiànica -- i Ossian, comparat sempre a Homer, encarnava aquell " geni ", l'alè del qual algú va pretendre que " bastava ".) Felixment, gràcies als observadors més intel·ligents i als especialistes més instruïts -- almenys n'hi ha un --, hem descobert que cal absolutament un enfocament sociolingüístic per a comprendre i explicar la literatura catalana. Aquesta descoberta és valuosa i prou original -- la sociologia corrent de la literatura no sembla pas haver arribat tan lluny fins ara.

Si hem fet ja una descoberta, per què no en fem una altra ? A propòsit : oi que sembla ridícul de reduir la sociolingüística a un recurs auxiliar aplicat a la literatura catalana ? Espero que

els estudiosos de la literatura catalana continuaran descobrint la pertinència de la sociolingüística. Per contra, un tema que m'interessa més i més és la pertinència de la literatura com a document de la història sociolingüística passada i present. Evidentment, aquesta altra pertinència no té res a veure amb els impertinents prejudicis d'alguns belles-lletristes i els grafòlatres en general. Us invito doncs a reconèixer que, per a investigar la història sociolingüística d'aquest racó del món, cal saber obtenir i utilitzar texts literaris, sub-literaris, extra-literaris, etcètera, en aquest idioma mateix, l'altre i alguns més. Sembla una empresa d'una certa envergadura —i té els seus propis temes i qüestions substancials, infinitament més seriosos que aquelles modes literàries que són la pièce de résistance dels estudis de literatura. a l'extranjero i ací.

Evitem doncs confusions desastroses i comparacions odioses.

LA " LLENGUA DELS AVIS " AL PAÍS VALENCIA
== ===== == ===== == =====

UNA CRONOLOGIA TRABUCADA ?
=== ===== =

Al grup Al Tall, que ha cantat part d'una història que no ens ha contat ningú encara.

La reculada de l'ús del català al País Valencià és un d'aquells temes que m'han interessat per raons abstractes (professionals) i també concretes (personals), ben comprensibles. D'aquí la meva Introducció a Escalante (1968), centrada necessàriament en la parcel·la cronològica (circa 1875), geogràfica (la meua ciutat) i social (classes mitjanes) que la seva obra enfoca. Aquell es - bós era una temptativa de posar en relleu i apreciar el valor docu - mental d'un corpus de texts dramàtics que tenien almenys l'avan - tatge de (re)presentar uns personatges en acció en una gamma d'oca - sions de la vida quotidiana. Situar i interpretar els texts era evidentment previ a traure'n el millor partit possible en una etapa ulterior.

Tot plegat era un report fragmentari d'una exploració més ampla que he proseguit (com he pogut) en diverses direccions ençà d'a - quell vespre d'estiu del 1960 en què vaig observar una mare que parlava en català amb una amiga i en castellà a . la seva pròpia criatura. Bé : almenys he trobat pistes segurament valuoses -- i tinc ja una certa idea de les etapes i les transicions de la reculada del català al País Valencià. Això m'interessa molt en tot cas per - què és el cas més pròxim a mi mateix d'un procés històric que he estudiat en altres racons d'Europa i que m'he preocupat d'analitzar tot construint una mena de model. Al País Valencià, aquell procés presenta ja una concatenació prou llarga i complexa, fins ara mateix -- tan " llarga ", que podríem dir que només hi manca l'etapa final : l'extinció del català. És clar que, com que la concatenació consis - teix precisament en desnivells i desfasaments, em guardo molt de reduir el panorama actual a cap fragment local. La impressió que aquesta o aquella escena local ens pugui fer no és pas representa - tiva de la totalitat -- ni, per consegüent, generalitzable. És la tendència general que cal percebre a partir de moltes observacions

diferents.

Atenció : podem tenir bones raons per concloure que, de fet, hi ha dues tendències contràries en marxa. De tota manera, n'hi ha una de molt voluminosa i òbvia, que l'altra no pot eclipsar. Parlaré doncs solament de la reculada del català -- tema que ha estat el punt de partida de la meua vocació sociolingüística. També hi ha ací una relació amb la meua pròpia crònaca familiar, que no puc ni vull pas oblidar.

Naturalment, he escorcollat, espigolat i connectat texts de moltes menes. -- perquè és sempre dels documents escrits que hem de traure les dades sobre el passat sociolingüístic. En tot cas, la tradició oral -- com ara la de la meua pròpia família -- no arriba gaire lluny. He descobert així que les lectures més literals i ingènues -- que són les més corrents entre els erudits locals que es preocupen gens de documentar-se -- fan de vegades més fum que llum perquè produeixen una impressió de conjunt impossiblement absurda. És clar que no han sospitat això els erudits que han parturit monografies inconnexes i/o acumulacions indigestes. Aquests no semblen haver-se posat mai el problema d'entendre -- molt més profund i delicat que qualsevol al·legació polèmica. El problema se'ns imposa quan volem a totes passades copsar el sentit d'una història real. Emfatitzo els dos termes perquè sé massa bé que hi ha sentits preconcebuts que tenen una formidable coherència interna -- "ho sabem perquè ho hem inventat", deia inspiradament un amic alcoià. D'altra banda, hi ha realitats inconnexes i desconcertants. Ara : la discrepància entre els esquemes i els fets és justament la provocació que engega la recerca.

És sempre, de tota manera, amb una certa intuïció o inspiració heurística que cerquem, trobem i interpretem els texts. Sabem per endavant que aquella història real ens arriba a través d'una gamma de documents que no és mai una mostra representativa de la totalitat que ens interessa. Més : és corrent que els texts pertanyin a diferents gèneres (i subgèneres) de discurs i que, per consegüent, no siguin tampoc directament comparables -- ni, per consegüent, combinables per mera juxtaposició, com si fossin les peces d'un puzzle. O, si voleu, el puzzle és multidimensional -- hiperespacial, de fet. Atenció : l'heterogeneïtat dels texts, que posa problemes delicats, ofereix avantatges molt valuosos perquè reclama una visió

més ampla, complexa i, en definitiva, més rica i realista de la història. Cal tenir això en compte al moment mateix de cercar i triar els texts que considerem pertinents.

Suposem que tenim ja els texts. ¿ N'extraurem immediatament el " contingut " ? Com ? El fet és que hi ha algú que diu alguna cosa a algú a propòsit d'algun tema i per alguna raó. Malfiem-nos doncs d'una noció massa expeditiva i arbitrària del "contingut ". La veritat és que cada text conté (en part) el seu propi context -- i aquest és pertinent perquè ens permet de veure, per exemple, com es desplacen els centres d'interès i els significats de les paraules mateixes. Detectar així les equivalències i les ambigüitats és essencial per a decidir si dos texts es refereixen (o no) a la mateixa cosa i en el mateix sentit. És clar que, mentre no sabrem ben bé de què parla aquell algú, tampoc no sabrem massa bé què diu -- ni quin " contingut " extraure del text.

Això és semàntica elemental. N'hi ha més, però. La posició mateixa del parlant en relació a allò de què diu alguna cosa també pot desplaçar-se. Em refereixo precisament a la relació mateixa. L'actitud -- coloració, to, etc.-- n'és tan sols un aspecte integrant. Generalment és el més patent -- i eclipsa una qüestió més fonamental i crucial. A la base de tot, hi ha sempre el fet mateix d'una connexió, que no és pas afectiva. El parlant parla sempre d'alguna cosa que el " toca " -- i és en aquest sentit que usom els verbs " afectar ", " interessar ", " importar ", " incumbir ", etc. En qualsevol cas, el toca a ell mateix, que és el centre de referència. En aquest nivell subjacent, no hi ha doncs pas sentiments ni valors. Hi ha simplement associacions i dissociacions, unions i separacions -- si voleu, identificacions i desidentificacions (o alienacions). És clar que pot haver-hi graus de proximitat. I bé : calcant l'anglès, diria que és justament ací que hi ha aquelles diferències que fan tota la diferència. Vull dir que són condicions decisives, "damunt" les quals hi ha les actituds. Alguns fenomenòlogues ens dirien que aquest nivell és ontològic -- perquè té a veure amb un sentit bàsic de la realitat.

Encara més. La cosa de què parla el parlant pot "tocar-lo" de distintes maneres o en distints sentits. I això té a veure amb el rôle del parlant : pare o fill, íntim o estrany, natiu o foraster, actor o espectador, professional o simple persona, etc. Una

certa anàlisi literària usa ací el mot llatí persona -- en el sentit de personatge dramàtic. Com que és equívoc en català, preferiré el mot " veu ", que també ha estat usat en el mateix sentit. La " veu " és doncs aquella " qualitat " en què parla el parlant -- com a això o allò.

La noció de " punt de vista " és generalment imprecisa -- i en tot cas metafòrica. Podríem precisar molt més una noció de " mira " o " perspectiva ", que tindria una gamma limitada d'alternatives prou ben definides -- per exemple : el parlant contempla el passat, el present o el futur.

Perdoneu-me una complicació que vosaltres mateixos veureu que no és pas supèrflua. Per sort i per dissort, cal tenir tot això en compte quan interpretem un text -- perquè interpretar-lo és interrogar-lo tot posant-li unes qüestions prèvies. És clar que també podem donar tot allò per sabut -- excepte que podem fer aleshores una suposició errònia, que invalidarà els resultats. És l'experiència mateixa que m'ha ensenyat que cal procedir amb ordre, si volem que el resultat valgui la nostra pena.

Atenció també : fóra trivial de dir que calen certes tècniques per a " resoldre " els " problemes " de la interpretació. Això pres - suposa ingènuament que aquells problemes són imperfeccions fortuïtes de la realitat que cal " corregir " tot anul·lant-les i eliminant-les. En el fons, és encara la noció simplista d'extraure el " contingut " com traiem els grans dels cacauets. Feliçment, podem fer sovint una operació molt més interessant i profitosa que això : traure d'aquella trama contextual informacions substancials que potser mai no havíem esperat trobar. En aquesta mena de cacauets, es pot traure de vegades molt més suc de la corfa que dels grans.

Ja abans del 1970, em van fascinar tres texts poètics successius -- dos que semblen trivials, i un de fonamental. Vaig lligar caps perquè tots tres parlen de " la llengua dels avis " -- i això revelava sens dubte un lloc comú. En realitat, el tercer text, on l'expressió no apareixia pas, era justament el text en què tenia un sentit literal perquè l'autor contemplava la posteritat. Hi havia també una coincidència geogràfica molt exacta : la meua ciutat. Finalment, una coincidència, pertinent o menys, els lligava : els tres autors havien estudiat Dret (com jo).

Els texts tenien doncs tantes coses en comú, que semblaven

directament comparables i juxtaposables. De fet, eren tres jalons cronològics que permetien d'embastar una certa concatenació històrica i cobrir un interval de dues generacions aproximadament. Tot molt perfecte. Excepte un detall impertinent : la correlació, aparentment capgirada, entre els temps verbals dels texts mateixos i les dates cronològiques respectives. Hom hauria dit que Tomàs Villarroya era posterior a Llorente !

Transcriuré els tres passatges pertinents per assenyalar exactament la paradoxa.

El primer text és precisament aquella Cançó de Tomàs Villarroya (1812-1856), publicada al Liceo Valenciano el 1841 -- quan apareixia a Barcelona Lo gaiter del Llobregat de Joaquim Rubió.

... en ta llaor desplegaré jo els llavis
i una cançó et diré, filla del cel,
en l'oblidada llengua de mos avis,
més dolça que la mel.

Noteu ací que, segons això, la llengua dels avis es donava ja per " oblidada " circa 1841. En tot cas, no hi ha dubte que " oblidada " (forma de perfet, efecte d'un canvi anterior) implica ací passat.

El segon text, menys ben conegut, és el poema que Jacint Labaila (1833-1895) va dedicar el 1866 a Francesc Pelai Briz, confrare seu barceloní. Labaila és un dels membres de la colla que va posar en marxa la Renaixença a València -- membres de la generació que va nàixer a l'època de la Cançó de Villarroya.

La llengua de los avis ja en València s'oblida.
Jo cante en eixa llengua, i el meu cantar es perd.
I és ma veu llagrimosa com una veu que crida
enmig de l'alta serra, perduda en lo desert.

Quin dubte hi ha que " s'oblida " implica ací present ? Labaila constata doncs circa 1866 que la llengua dels avis s'estava oblidant aleshores mateix. I això quadra molt bé amb el tema i el tc. Noteu bé el contrast amb el text anterior. Mentre que Villarroya remarcava incidentalment dins la seva Cançó el fet que l'escrivia en aquella llengua (segurament perquè li semblava un fet notable), Labaila escriu " naturalment " el seu poema en català -- del qual parla al seu confrare barceloní. La llengua esdevé ací el

tema mateix del text -- el to lamentatiu del qual és comprensible. La llengua apareix ací al primer pla, segurament a causa del seu oblit gradual present, que afecta les expectatives de Labaila com a autor. Tot plegat és un tema molt apropiat de què parlar amb un felibre barceloní.

El tercer text és decididament substancial i important -- tot un document d'història sociolingüística i d'interès europeu. Jo el vaig llegir quan era adolescent, precisament a l'exemplar del Llibret de versos que la meva família conservava -- llibret escrit per un senyor famós que va viure a la casa del costat mateix, en una placeta que porta -- naturalment ! -- el seu nom. És el Mal ensomni de Teodor Llorente (1836-1911), la gran figura de la Renaixença al País Valencià , inter alia. Quan vaig citar aquest poema (amb el de Labaila) dins la meva Introducció a Escalante, vaig conjecturar que la seva data era la de l'Exposició Regional (i la Setmana Tràgica) : 1909 --per diverses raons. D'un costat, el to s'assembla molt al de la Conversa de nadal (1910) i sembla coherent amb els darrers anys de Llorente. Més : sembla realment el seu testament com a patriarca de la Renaixença. Llegiu doncs amb molta atenció el passatge que considero clau :

¿ És ja estranger en la pàtria
el parlar que nostre són ?
Ja en mon temps el menyspreaven
alguns. ¿ L'oblidaren tots ?

Aquests quatre versets són -- deixeu-me dir-ho en primer lloc -- tot un monument al talent de Llorente, el qual expressava sens dubte un sentiment molt profund, i sabia expressar-lo de manera molt lúcida. -- més lúcida (fins a nova ordre) que cap altre autor català. (NB La Renaixença barcelonina no va produir massa grans poetes, en tot cas.) Bé : el títol mateix del poema suggereix que és la visió d'un futur probable -- no sols possible. I la veu del poeta, que parla en passat de " mon temps ", ho confirma. Més : el mot " ja " -- com alguns lingüistes potser han descobert ja -- és l'antònim d'"encara", i indica un canvi, en contrast amb una continuació. És doncs després del present en què el poeta té el malson -- després, de fet, de la seva mort -- , que el català haurà estat finalment oblidat per " tots " i ^{50/2}és doncs " ja estranger en la pàtria ". Un detall : la llengua dels avis no apareix

mencionada en aquest text -- el qual, d'altra banda, és, de tots tres, aquell en què aquella expressió estereotipada adquireix un sentit literal. És com a " avi " que Llorente imagina la posteritat. No hi manca pas el possessiu " nostre ", que es refereix als avant - passats (Llorente entre ells) que van usar aquell parlar. Això és prou evident. El fet pertinent ací, de tota manera, és que Llorente preveia circa 1909 l'extinció futura del català.

Les quatre ratlles són admirables perquè diuen molt més que això. Llorente situa certament l'oblit al futur -- de fet, és una extrapolació a partir d'allò que veia a la seva època. Com vaig notar el 1968, el passatge de l'"alguns" al "tots", merament quantitatiu en un sentit, és correctiu de la transició del " menys - prear " a l'"oblidar" -- i suposa, potser amb molta raó, que l'oblit total futur és previsible com a efecte del menyspreu actual (aleshores) d'alguns. Llorente juga doncs ací admirablement amb un ~~petit~~ petit conjunt de relacions binàries correlatives, que podem visualitzar tot alineant els termes en dues columnes i connectant cada parell amb la fletxa del temps. Com que nosaltres escrivim d'esquerra a dreta, posaré a l'esquerra els termes anteriors, i a la dreta els posteriors.

pàtria	—————>	estranger
nostre	—————>	(aliè)
mon temps	—————>	(futur)
(nosaltres)	—————>	(posteritat)
menysprear	—————>	oblidar
alguns	—————>	tots

Els quatre versos " telescopen " (a apocopen) un procés tot contrastant dues etapes successives, entre les quals hi ha justament aquella transformació condensada en el mot " ja ". (NB El segon " ja " del text al·ludeix a un canvi anterior, " en mon temps " -- petita i preciosa pista que enllaça, com descobrirem, aquest text amb el de Labaila.)

Si volem ordenar els tres texts, descobrim a primera vista una contradicció absoluta. Segons Villarroya, el català hauria caigut en l'oblit abans del seu temps -- per consegüent, abans de circa 1841. Segons Labaila, aquell oblit s'estava produint al seu voltant mateix -- circa 1866 doncs. És a dir : els valencians estaven encara oblidant el català, després d'haver-lo oblidat ja !

Si comparem ara el text de Llorente amb el text (anterior) del seu amic Labaila, descobrim la mateixa contradicció. Labaila ens deia que el català estava oblidant-se quan ell escrivia (circa 1866). Llorente, per contra, preveu que el català seria oblidat després de la seva mort -- i certament després del moment en què escrivia el poema (circa 1909). En fi : si ara reunim els tres texts, la inversió és perfecta. Sembla que el català, després d'ésser oblidat (abans de circa 1841), s'estava oblidant (circa 1866), i podria arribar així a ser oblidat (després de circa 1909).

Com desxifrar aquest embull ? Un truc que no tenim cap dret a fer és permutar els texts i les dates per " rectificar " aquest enutjós " error " -- el deplorable mètode de " corregir " la veritat històrica. ¿ Conclourem aleshores que els texts mateixos, arbitraris i estrafolaris, són inútils com a documents ? ¿ Haurem perdut el temps que hem dedicat a comparar-los per poder combinar-los d'alguna manera i reconstruir una seqüència històrica ?

La clau és ben simple, però. El rètol " la llengua dels avis " designa coses diferents. Per consegüent, els texts no parlen ben bé de la mateixa cosa. He dit que això és la clau, solament. I ho és perquè aquesta ambigüitat revela un desplaçament de l'objecte de què parlen els texts. Descobrir-ne aquest ens ajudarà molt a descobrir-ne d'altres de més importants.

En Villarroya, sembla que la llengua dels avis és aquell " llemosí ", donat per oblidat i " mort " ben abans del temps de Villarroya. Segurament doncs és l'estàndard (o koiné) medieval, que realment havia caigut en desús -- recordem les al·lusions de Capmany, per exemple. Aquesta és una interpretació prou satisfactòria. I és comprensible que Villarroya assenyali incidentalment el fet -- certament curiós -- d'estar escrivint en una llengua morta. És massa clar, d'altra banda, que Villarroya no podia donar per oblidada la llengua d'El Mole i dels pamflets i sainets del seu coetani Bernat i Baldoví, per exemple. Ara : també és clar que aquella llengua hauria estat absolutament impròpia per a la mena de cançó que ell assajava. Esmentar la llengua dels avis era potser la manera més breu de subratllar un contrast -- una separació que, com algú ha cregut, podria marcar realment l'arrancada de l'ús " formal " del català al País Valencià, després de l'extinció del " llemosí ".

Mantinc, com el 1968, que el text de Labaila fa una constatació en un to patètic (sincer o menys). Pathos a part, sembla que la millor interpretació és la literal. Els avis en qüestió eren els de la landed gentry que vivia a la ciutat de València, i aquesta era la classe que estava abandonant aleshores el català. Puc errar-me de ben poc. L'oblit era aleshores molt circumscribit. Ara : Labaila raonava que, at that rate, la seva pròpia producció en aquell idioma es perdria. És el que diu ben clarament. I ho diu amb un patetisme individual, perquè l'afectava com a autor. Segurament pensava, com a autor, que tot plegat era un mal negoci -- encara que això mateix tingués també una certa bellesa poètica. D'altra banda, l'estil no és gaire original -- fins i tot sembla estereotipat. Hom hi endevina un escenari ossiànic d'enèsima mà -- com imaginarien els ossianistes els Highlands d'Escòcia ? Potser el pobre Labaila assajava d'escriure el seu propi " Mal ensomni " -- i, si és així, ho feia amb poc talent. De tota manera, hi ha una al·lusió al futur -- " es perd " i " perduda " suggereixen això; i noteu de nou que en tot cas es refereixen al " cantar " i a la " veu " de Labaila mateix. La llengua col·loquial actual -- " vivent " -- és certament ací el focus de l'atenció, com a tema literari que interessa els felibres valencians i barcelonins. Finalment, no hi ha gaire distància cronològica entre aquest poema i el moment més alt (circa 1875) de la producció d'Escalante. Segurament hi havia aleshores una part de la landed gentry que oblidava literalment el català, mentre que una part de les classes mitjanes començaven ja a menysprear-lo. No oblidem pas que, dins una ciutat com València, hi havia segurament més distincions i distàncies socials que en cap altre lloc del País Valencià. El dramaturg castellà Enrique Gaspar (1842-1902), que havia viscut aleshores a València, va escriure un comentari sobre el seu coetani Escalante en què deia que, a Madrid, les diferències entre les classes eren " de mera forma " o " estilo "; " Pero en Valencia hay un abismo entre lo popular y lo burgués. No sólo hablan de distinto modo, sino que sienten y viven de diferente manera." Després de tot, el fet que els de dalt oblidessin més o menys literalment i completa el català faria segurament que els de baix el menyspreessin. I és justament ací que cal posar el segon " ja ", que és retrospectiu, del poema de Llorente.

Llorente parla ben explícitament de la llengua " vivent " --

la qual és el tema central del poema. Més : ha esdevingut una preocupació absorbent, com ens diu el títol. L'autor contempla el futur, tot imaginant que ell retorna i el compara amb el seu temps. Diu " nostre " perquè parla com a membre d'una història passada, incorporat als avantpassats d'aquella posteritat imaginada -- previsible, de fet. És evident que no parla pas com a poeta -- ni tampoc a un col·lega. És un parlant d'un idioma que s'adreça als altres parlants, units tots per aquell parlar " nostre ". I és dins la seva visió que aquell " oblit " pren un sentit ben real. El parlar que era nostre ha esdevingut aliè a la nostra posteritat : " estranger en la pàtria ". Hi ha hagut doncs una mutació qualitativa, radical -- el primer " ja " del text subratlla precisament aquest contrast abrupte. El " tots " final, que en un altre sentit és la continuació quantitativa de l' " alguns ", és en aquest sentit un límit brusc. Clarament : una tendència quantitativa, que Llorente mateix i els seus contemporanis van veure començar (el segon " ja " del text, que hem connectat amb el text de Labaila), ha produït a la llarga una transposició (el primer " ja " del poema) al nivell de la relació més bàsica. És en aquest nivell que pertanyen els termes nostre/aliè (o pàtria/estranger), ordinàriament subentesos, i que emergeixen excepcionalment quan aquella relació és amenaçada i pot trencar-se. El procés mateix ha desvetllat i ~~per~~ profundit una consciència que ateny així el rock bottom d'un simple fet. Ací a penes hi ha el to o la coloració d'una " actitud " -- i el que n'hi ha és accessori. ¿ Caldrà dir que l'estranyesa -- en el sentit ~~d'estranyesa~~ de dépaysement -- és una sensació, més que no pas un sentiment ?

Hem anat detectant una sèrie de desplaçaments -- a partir de l'ambigüitat semàntica del rètol " la llengua dels avis ". El resultat d'aquesta relectura és certament prou complex. Havent de tenir tantes coses en compte, sembla que trobarem més difícil d'aliniear els tres texts (crono)lògicament i fer-ne un enfilall ben enllaçat. De fet, és al contrari, però. Els caps, que podrien semblar solts, lliguen prou bé.

En primer lloc, hi ha una tendència general, que és el fil central del procés. I és la reculada escalonada del català. La koiné antiga cau en desús (= és oblidada) abans d'aquests texts. Després, és la llengua vivent que recula a mesura que és abandonada. Ara : enmig hi ha un episodi -- aquella veu que es perd encaixa

ací prou bé. Almenys, Labaila diu això -- i Llorente ho suposa.

Dins aquella tendència general, hi ha algunes transicions in - termèdies, que són aquells desplaçaments que hem detectat. (1) Vi - llarroya parla de l'antic " llemosí " -- Labaila i Llorente, del català actual i local : el " valencià ". Hi ha doncs ací una apro - ximació -- d'un tema llunyà a un tema immediat. I una animació correlativa -- d'un tema " mort " a un tema " viu ". (2) Villa - rroya esmenta la llengua tan sols tangencialment, a propòsit d'un altre tema. En Labaila, per contra, la llengua és el tema mateix, al primer pla. En Llorente, és un tema cabdal, el nus o focus d'una preocupació insistent i absorbent. Ací hi ha una concen - tració de l'atenció, que realça el tema i l'amplifica i aprofun - deix. També hi ha un desenvolupament i un enriquiment correla - tius del discurs sobre el tema -- com veureu si us procureu els tres texts complets i els compareu. (3) Villarroya i Labaila parlen com a poetes -- la veu de Llorente és la d'un parlant, membre d'una comunitat lingüística. Ací hi ha una mena de col - lectivització -- en tot cas, una ordinarització, lligada al desplaçament del tema. (4) Villarroya mira (momentàniament) el passat. Labaila observa el present. Llorente contempla el futur. Aquest desplaçament de la perspectiva és coherent amb la seqüència cronològica i amb les altres transicions.

Bé : hi ha, en línies paral·leles, desplaçaments que no són pas tots simultanis. I aquesta intergradació és una concatenació històrica en què les continuïtats subtendeixen les discontinuïtats, i totes les transicions són parcials. Canvien certes coses, mentre que d'altres resten constants. També podem dir que el canvi és escalonat.

DATA	V E U	OBJECTE	ATENCIÓ	PERSPECTIVA
1841	poeta	llemosí	tangencial	passat
1866	poeta	valencià	enfocada	present
1909	parlant	valencià	acaparada	futur

El diagrama recull i endreça alguns resultats que em semblen ben significatius -- podríem afegir-n'hi encara d'altres, si volíem. La terminologia, discutible, serveix almenys per a realçar els contrastes -- i les transicions. Tot plegat és una seqüència multilíneal, amb un entrecavalcament de fissures i juntures que assegura la seva cohesió. Insisteixo : les transicions no ocorren pas totes al mateix temps. I és justament gràcies a aquesta no-coincidència -- gràcies doncs als asincronismes o desfasaments -- que les etapes apareixen enllaçades (o empalmades) i que hi ha realment un (mateix) procés a través de totes aquelles transicions. Això, pel que fa als texts mateixos, -- en el sentit que he aclarit abans. Si hi trobeu a faltar els " continguts ", us recordaré que cada text conté realment d'alguna manera i en certa mesura el seu propi context, i que aquest context implicat forneix sovint la informació més valuosa que podem traure dels texts. En aquest cas, cal absolutament donar-li prioritat si volem connectar els tres texts i tractar-los com un (petit) corpus.

D'altra banda, la seqüència que hem tret a llum forma part d'un procés global, al qual fan referència els texts des de " punts de vista " distints. No hi ha dubte que aquells desplaçaments o transicions ocorren dins el procés global, del qual ens diuen algunes coses importants els texts que en són testimonis. Si m'objectàveu que l'elecció mateixa d'aquells texts és arbitrària, repliaria que les conclusions no ho són pas. De fet, són molt intel·ligibles i molt realistes. Segurament les vaig entreveure intuïtivament quan vaig associar els tres texts i vaig persistir a pensar-hi malgrat aquella paradoxa desconcertant -- potser més aviat gràcies a ella. Em sembla doncs que la selecció és prou correcta. Després de tot, la Cançó de Villarroja ha estat considerada el punt d'arrancada de la Renaixença al País Valencià, i és prou clar que el Mal ensomni és una mena de testament de la Renaixença. La importància d'aquests dos texts sembla incontestable. El de Labaila és probablement el missing link. Breument : els meus criteris selectius són, després de tot, prou convincents. Sobretot, els resultats són convincents. La trajectòria que els tres texts jalonen segurament no és pas peculiar al " cas " valencià. Té un " aire de família " inconfusible amb alguns altres processos històrics que he estudiat -- a la llum dels quals mantinc que el text més madur, el de Llorente, és efectivament un document històric d'interès europeu.

Sens dubte, el nostre " cas " és absolutament únic per una gran raó : que és el nostre. Ara : precisament aquesta nostredat no és pas peculiar al nostre " cas ". Al contrari : és allò d'essencial que tenim en comú amb els galesos, per exemple. Constatar-ho i reconèixer-ho -- descobrir-ho en primer lloc -- no és gens trivial ni ociós. És descobrir tot un aspecte " obscur " de la història de la nostra Civilització -- la qual és també absolutament nostra. I bé : les situacions anomenades " minoritàries " són processos històrics molt més complexos i profunds que no voldrien creure alguns pedants frívols. En tot cas, és tendenciós i deslleial de presentar-ne el costat positiu i escamotar-ne l'altre. La veritat és que el procés afecta aquelles relacions subjacents a les actituds i que produeix així la transposició que Llorente va saber expressar tan agudament. El costat positiu, anomenat assimilació i/o integració, consta de l'adquisició, l'ordinarització (= col.loquialització) i la nativització successives de l'altre idioma. ¿ Caldrà dir que el costat negatiu és el procés invers, que és un procés d'exceptionalització i, al límit, estrangerització ? La transposició dels termes propi i aliè ocorre en aquell nivell bàsic, que és el de les associacions i dissociacions, les unions i les separacions. I tot plegat és una experiència viscuda, en què l'estranyament produeix l'estranyesa. Valdria la pena d'explorar el vocabulari que expressa això -- en francès hi ha, per exemple, dépaysement, détachement i déracinement, i en anglès, detachment, estrangement i alienation. Com que el tema és seriós, el recomano simplement a la vostra reflexió. -- si us interessa gens.

Un profit que podem traure d'aquesta petita recerca és metodològic. Em sembla que he suggerit una manera d'interpretar texts que dona accés a alguna cosa més bàsica que les actituds. Les relacions que he anomenat subjacents (cf. G. W. Allport, Becoming : Basic considerations for a psychology of personality, 1954) tenen a veure amb un sentit de la realitat (cf. R. D. Laing, The divided self : An existential study in sanity and madness, 1960, caps. 3-7) que és construït socialment (cf. P.L. Berger i T. Luckmann, The social construction of reality : A treatise in the sociology of knowledge, 1966). I bé : els canvis, tan crucials, en aquest nivell són un aspecte integrant de processos com el que he estat estudiant. És clar que vull dir que la crítica filològicoliterària del segle XVIII -- que alguns troben " massa moderna " --

és ridículament insuficient. Mantinc, molt més específicament, tres coses. Primera : que cal absolutament combinar els enfocaments i els recursos de la sociolingüística del dir (anàlisi del discurs etcètera) amb els de la sociolingüística del parlar -- precisament perquè són dues maneres distintes d'abordar allò que alguns encara en diuen ingènuament " el llenguatge ", com si fos simple. Segona : que, com que allò que els texts ens presenten depèn decisivament de les nostres pròpies maneres de mirar i d'escoltar, cal saber obtenir dades pertinents -- i que, com Gaston Bachelard va insistir, necessitem inventar trucs fenomenotècnics. Tercera : que, més enllà de les tècniques, la sociolingüística és per definició sociologia i història.

Potser m'he aventurat massa enfora -- o massa endins. El tema era la reculada del català al País Valencià. Si heu vist que el considero molt digne d'atenció, us he comunicat alguna cosa.

S O B R E L A S I T U A C I Ó M I N O R I T À R I A

La Humanitat, que és la sola Comunitat Parlant Global, no ha estat mai unilingüe -- almenys ençà de Babel. Una qüestió interessant, que cal deixar oberta, és si esdevindrà mai unilingüe a la llarga.

Especulacions futuro lògiques a part, és un fet evident que dins aqueix conjunt global hi ha hagut -- i hi ha -- ací i allà (sub)conjunts socials més o menys unilingües. També n'hi ha hagut -- i n'hi ha -- de bilingües. El bilingüisme és la mena més simple de plurilingüisme -- perquè dos és el més petit dels nombres plurals. Sembla probable que sigui també la mena més corrent de plurilingüisme. De tota manera, és certament la més il·lustrativa i didàctica perquè admet descripcions esquemàtiques bastant planeres -- almenys poc abstruses. També admet definicions generals prou precises -- com aquesta : distribució de dos idiomes en forma de variació, de tal manera que alternen dins la vida de la mateixa gent i constitueixen el seu repertori.

És evident que el bilingüisme, com a imbricació de dues comunitats lingüístiques, fa una funció cohesiva. Si tots els subconjunts socials de la Humanitat eren estrictament unilingües, el conjunt global no tindria gaire cohesió -- fóra segurament un arxipèlag de tribus mútuament estranyes, entre les quals hi hauria relacions tan superficials i precàries que no podríem ben bé considerar-les humanes. Potser simplement no existiria la Humanitat.

En una escala més reduïda i pròxima a nosaltres, no m'esforçaré gens a provar que la nostra Civilització ha existit, funcionat i produït coses de tota mena (ençà de l'any 600 aproximadament) gràcies a fórmules o esquemes d'integració sociolingüística que han consistit sempre en imbricacions.

El que vull dir és que el bilingüisme en particular -- com el plurilingüisme en general -- forma part integrant i vital d'estructures sociolingüístiques molt fonamentals. Lamento que alguns historiadors professionals encara no ho hagin sospitat -- o almenys no ho hagin pres prou seriosament.

Esmento els historiadors per una raó. Precisament la història mostra insistentment que aquells esquemes fonamentals d'integració sociolingüística no són gens immutables. El fet interessant és que es transformen. I no cal gaire geni filosòfic ni entrenament tècnic

per a veure que l'estabilitat de qualsevol bilingüisme, per exemple, és sempre relativa i problemàtica. Breument : eppur si muove !

En primer lloc, el bilingüisme apareix ell mateix desigualment distribuït entre els sectors i grups socials en cada cas particular. Hi ha doncs sempre diferències significatives entre distints (sub)conjunts de gent. Això és un altre aspecte essencial de la distribució dels idiomes. Podríem dir que la variació -- de la qual el bilingüisme és una forma -- ocorre dins la diversitat. Hi ha gent que parlen un cert idioma, gent que en parlen un altre, gent que parlen tots dos, gent que no en parlen cap dels dos, etc. Almenys pot haver-n'hi -- cal considerar sempre la possibilitat que algun(s) subconjunt(s) estigui(n) buit(s) en un moment o altre.

Cal absolutament concebre un cert joc de possibilitats combinatòries per a descriure intel·ligentment una tercera forma essencial de distribució : el canvi històric, també anomenat diacronia. És clar que ací es tracta de redistribucions i desplaçaments -- i que cal tenir en compte el renovellament " metabòlic " de la població : la successió de les generacions.

.

He esbossat els termes generals en què podem descriure coherentment tota mena de situacions i processos sociolingüístics. No són cap tècnica aplicada : formen una teoria aplicable . I encara no he descobert ningú que en sàpiga cap de millor -- és en la direcció contrària que hi ha una formidable exuberància. Bé : els termes que he esbossat -- o insinuat -- són perfectament aplicables a allò que, faute de mieux, anomeno situació minoritària. En realitat, és un procés que consisteix en etapes unides i separades per transicions. Sens dubte, és una abstracció : un tipus (general) de procés. Ara : es basa molt directament en un grup de casos històrics ben concrets. Són casos europeus -- com el lapó i el sard, el gallec i el frisó, el gaèlic i el basc, el català i el galès -- que tothom suposa que tenen alguna cosa essencial en comú, i que ningú no sembla haver estudiat sistemàticament. La frondositat retòrica no és cap mena d'estudi -- és tan sols un arsenal de dades a combinar amb d'altres de més substancials. L'erudició filològica és una miscel·lània enquè podríem dir ^{irònicament} que abunden elements de tota mena, excepte els més significatius i bàsics per a la recerca sociolingüística. Bé : la primera impressió general és caòtica -- i

la segona és desconcertant.

Fins ara mateix, han estat molt rares les recerques realment substancials i decisivament aclaridores en tot aquest camp -- les compto doncs entre les meves troballes més valuoses. Per sort o per dissort, els qui ara indaguem la situació minoritària amb una certa orientació teòrica formem una petita colla multinacional d'extraccions acadèmiques prou diverses -- hi ha almenys un demògraf, per exemple / NOTA /.

/ NOTA / Com que la meua pròpia trajectòria ha estat llarga i intricada, n'assenyalaré tan sols una etapa recent : la comunicació A quantitative approach to language shift in the light of decennial censuses in Wales (1891-1971), presentada a la First International Conference on Minority Languages (Glasgow, setembre 1980). Gales ha estat el focus principal de la meua atenció -- per raons de documentació objectiva i d'inclinació subjectiva. Quan he presentat el meu esquema teòric en altres racons d'Europa -- fins i tot a Eivissa, encara que sembli increïble --, he constatat que la gent el trobaven molt pertinent i aclaridor. L'important no és pas que m'he fet entendre, sinó que he ajudat altres europeus -- col·legues i profans -- a entendre llurs pròpies experiències i a descobrir que els diversos episodis locals formen l'argument d'una història europea.

És clar que el contingent (relativament) populós és un altre, del qual hi ha poca cosa d'interès a dir. Suposo que les petites enquestes esporàdiques que els membres d'aquest altre contingent han fet darrerament han servit com a mèrits per a la promoció institucional dels enquestadors -- voldria poder dir que tenen alguna altra significació esmentable.

Com que els diagrames i les fórmules no són gaire literaris -- ni la matemàtica anomenada " moderna " és encara gaire popular en aquesta part del món -- renuncio a presentar ací una construcció que és un entrellaçament de diagrames d'Euler-Venn i de Carroll-Karnaugh, flowcharts, circuits de Boole, cadenes de Màrkov, matrius, funcions exponencials, etc. La coherència de tot aqueix aparell matemàtic i la seva capacitat de desenvolupament són fascinants.

molt més que l'estadística elemental aplicada a sèries cronològiques de preus del pa. Ara : l'esprit de géométrie no sembla gens fàcil -- potser és impossible -- d'expressar en prosa. En tot cas, la disciplina del raonament pròpiament dit parteix sempre de nocions clau intuïtives que qualsevol ment normal pot copsar. En el cas de la situació minoritària, crec que una noció central és la de bilingüisme uni-lateral, que implica moltes coses i permet de copsar la dinàmica del procés. Noteu bé que la retòrica bilingüista no remarca mai el petit detall revelador, típic i essencial de la uni-lateralitat. Si agafeu bé aquesta pista, podreu proseguir la indagació en diverses direccions i arribar a conclusions molt interessants.

Encara que la mecànica -- mot grec que vol dir enginy -- de l'esprit de géométrie és un esquelet o canemàs simplement indispensable, hi ha tot un altre aspecte que requereix un altre enfocament. La situació minoritària és una història viscuda per gentes que construeixen uns sentits dins llurs pròpies vides. Copsar i comprendre aquest aspecte integrant del tema requereix, sens dubte, tots els recursos de l'esprit de finesse, que són en aquest cas els de la sociologia fenomenològica. El problema ací no és pas de matematitzar, sinó simplement de dir -- i és segurament un problema molt delicat i ardu. La sensibilitat humana anomenada simplement " comprensió " és un talent més difícil d'ensenyar i d'aprendre que la disciplina matemàtica.

.

Presento ací dos fragments del meu estudi de la situació minoritària. Crec que tots dos són interessants -- i, d'altra banda, puc presentar-los sense a penes cap aparell matemàtic. Insisteixo que no són pas dues monografies inconnexes, sinó dos aspectes del mateix tema, que en definitiva és una història. Parlaré doncs breument dels antecedents i del context.

Em sembla molt clar que allò que em resigno a anomenar situació minoritària -- amb les reserves que he començat a declarar -- és un aspecte del vast procés anomenat globalment " modernització ". Tothom reconeix que aquest procés històric és molt ampli i complex. Per contra, potser és menys evident que consisteix en transformacions profundes, radicals, que afecten la vida quotidiana i el

sentit comú de la gent ^{en general.} Coses que abans eren excepcionals -- o inoïdes -- han esdevingut ordinàries, familiars i trivials. Renuncio a entrar ací en detalls. Només diré que la industrialització sembla un aspecte (més que no pas la " causa ") d'aqueixes transformacions -- a menys, és clar, que ampliem molt el significat del mot " industrialització ". Tampoc no és evident que els canvis polítics siguin " epifenòmens " merament secundaris. La veritat és que la metamorfosi social anomenada " modernització " ha estat tan radical perquè ha estat global -- i, per consegüent, és problemàtic (o arbitrari) de decidir quins canvis han estat " causes " i quins han estat " efectes ". La descripció que Alexis C. de Tocqueville va fer de la societat dels Estats Units no sembla doncs gens menys intel.ligent ni menys valuosa que l'anàlisi que Karl Marx va fer de la industrialització capitalista.

El fet més pertinent ací és que hi ha grans canvis sociolingüístics que són un aspecte importantíssim de la " modernització ". Crec que precisament aquests canvis han produït la situació minoritària perquè han forçat certes comunitats lingüístiques a esdevenir unilateralment bilingües. I això és el meu tema. No aspiro pas a desembullar tota la formidable troca de la història moderna. Em limito a esbrinar un fil d'aqueixa història. De fet, és un fil múltiple -- una mena de corda o de trena. Clarament : és un tema prou complex. Comprenc perfectament que els historiadors que han abordat globalment la " modernització " ho hagin fet sense el rigor metòdic amb què jo m'he concentrat en un tema -- que, de fet, és un dels moltíssims que ells han negligit. Segurament, l'amplària de la matèria i el rigor del mètode són sovint inversament proporcionals.

Ara : una vegada provat que un tema restringit admet un tractament rigorós, cal assajar de tractar el tema global amb un rigor comparable. L'exigència de coherència pot donar un impuls decisiu a la recerca en aquesta etapa ulterior. Això és almenys una possibilitat que començo a entreveure. Espero que algun dia hi pensarà seriosament algun historiador professional, i que veurà que la sociolingüística és potser una disciplina tan útil com la demografia i l'economia per a la seva professió. Mentrestant, em limito modestament a la meva professió, que és la sociolingüística.

L A I N T E R P O S I C I Ó
=== =====

Un aspecte ben típic de la situació minoritària és el que he anomenat interposició o mediatització : el fet que (quasi) totes les relacions entre la comunitat lingüística de l'idioma x i la resta de la Humanitat passin per l'idioma y. Com que el fenomen mateix és molt significatiu i important, val la pena de conceptualitzar-lo clarament i d'il·lustrar-lo amb una petita col·lecció de constatacions empíriques.

Em limitaré ací a condensar un article embastat el maig del 1977 a València, i inspirat sobretot en dues fonts excel·lents : (a) la noció de " cultura satèl·lit ", que el poeta Thomas S. Eliot va esbossar incidentalment a propòsit de les Illes Britàniques, i (b) les perspicaces observacions del meu col·lega Joseph L. Dillard sobre la noció popular d'extranjero a Puerto Rico ('Standard average foreign in Puerto Rico Spanish').

El meu punt de partida fou un passatge de l'Antologia de la poesia valenciana (1956) en què Joan Fuster manllevava a Eliot la noció de " cultura satèl·lit ". Segurament poquíssims lectors van preocupar-se gens de consultar l'original. Encara val la pena de fer-ho. Dins l'assaig ' Unity and diversity : the region ' (Notes towards the definition of culture, 1948, cap. 3), T. S. Eliot notava que " No hem donat prou atenció a l'ecologia de les cultures / NOTA / ",

/ NOTA /

He detectat una extensió del terme " ecologia " circa 1950. Per exemple : el 1955, en un col·loqui del Biological Council de la U.S. National Academy of Sciences (Ralph W. Gerard, ed., Concepts of biology, 1958), Paul Weiss deia que havia introduït el terme " ecologia molecular ". Diverses pistes suggereixen que la generalització de l'enfocament ecològic és, en efecte, una importantíssima bretxa epistemològica, oberta justament quan prenia forma la sociolingüística moderna, que veu la llengua dins la societat -- és a dir : com a part d'una totalitat. Això reclamava i suggeria ja un enfocament situatiu, que havia de recórrer naturalment a la topologia. Estic molt content d'haver treballat en aquesta línia, que enllaça amb moltes recerques d'avantguarda. Els qui ni tan

sols semblen sospitar-la a hores d'ara, tampoc no tenen cap noció coherent de la sociolingüística com a disciplina -- i decideixen sentenciosament que és incapaç d'existir allò que ells són incapaços de concebre.

assenyalava específicament " la peculiar constel.lació de cultures que hi ha a les Illes Britàniques ", i mantenia que la diferenciació lingüística no és ben bé el fons de la qüestió. Era en termes de la distribució dels idiomes -- i de les relacions entre les respectives comunitats lingüístiques -- que remarcava

Ara : la cultura satèl.lit inconfusible és aquella que, tot i conservar el seu idioma, està tan íntimament lligada a una altra i en depèn tant, que totes les classes de la població (i no pas solament algunes) han d'ésser bilingües. Difereix de la cultura de la petita nació independent per tal com, en la petita nació independent, és corrent que tan sols algunes classes hagin de saber altres idiomes, i les que han de saber un idioma estranger segurament en necessiten dos o tres -- de tal manera que la gravitació cap a una cultura estrangera hi serà compensada per l'atracció d'almenys una altra. ... una veritable cultura satèl.lit és aquella que, per raons geogràfiques o d'altres, té una relació permanent amb una altra de més forta. (...) Si Irlanda, Escòcia i Gales se separaven completament d'Anglaterra, se separarien d'Europa i del món ...

Eliot va percebre molt lúcidament l'estructura essencial típica de la situació minoritària, de la qual la interposició és part integrant. També en va copsar bé la importància històrica. La millor prova del talent d'aquell ideòleg conservador és l'objectivitat d'una descripció independent de les seves pròpies preferències personals, nacionals i de classe. El fet és que volia entendre la situació en primer lloc -- en comptes de començar (i acabar du même coup) per falsejar-la i suplantat-la. També és un fet que va saber descriure-la en termes adequats i generals, directament aplicables a qualsevol situació anàloga en qualsevol altre racó del món. En comptes de fer un retrat ad hoc, va produir una idea. El passatge que he transcrit és doncs un bell exemple de tipificació. A partir d'aquell enunciat,

és evident que " la peculiar constel·lació de cultures que hi ha a les Illes Britàniques " és un cas d'un tipus que admet moltes formes variants.

A partir d'anècdotes esparses, Dillard --que és ^{un} observador penetrant i enginyós -- va saber embastar un quadre molt substancios. La clau d'aquell panorama era un tema en què molt pocs centren l'atenció : la manera com el món dels Estats Units envolta Puerto Rico fins a tal punt que els nadius donen maquinalment per segur que tot extranjero és necessàriament americano. Jo mateix podria reblar els arguments de Dillard amb alguna anècdota redundant de l'època en què vaig fer un curset de Spanglish a la New School for Social Research (al costat mateix del 55 Fifth Avenue on tenia el meu office). Curiosament, Dillard, que treballava en un altre floor del mateix edifici que jo, no coneixia gens el text d'Eliot abans que jo li'n parlés.

Com que el meu propi esforç ha consistit a lligar la construcció teòrica amb l'exploració empírica, vaig veure que l'aportació d'Eliot i la de Dillard es complementaven perfectament. La coherència mateixa entre una idea concebuda dins el context britànic i un mostrari d'escenes antillanes era ben eloqüent. De fet, la tipificació de la interposició esbossada per Eliot era cronològicament anterior a la tematització encetada per Dillard. Sens dubte, Eliot s'havia inspirat en moltes experiències concretes com les recollides per Dillard -- i Dillard havia entrevist una coherència lògica com l'assenyalada per Eliot. Descobertes dobles d'aquesta mena em convencen més i més que la clarificació de la situació minoritària ha estat començada i ~~encetada~~ ^{elaborada} ara i adés en distints llocs. La bibliografia sobre la matèria confirma amb escreix que el discurs dins aquest camp no ha estat gens sistemàtic ni sostingut. És clar que no ha pogut haver-hi gaire progrés cumulatiu quan ni tan sols hi ha hagut gaire comunicació. El meu il·lustre amic Chaim Rabin té raó quan diu que aquest multi-discurs és un exemple patètic -- de vegades grotesc -- de dispersió i desconnexió. És clar que, dins el món modern, proverbialment " obert ", l'isolament de les " minories " és paradoxal i escandalós. Malauradament, però, és molt explicable -- i té molt a veure precisament amb la interposició.

.
La meva pròpia aportació, basada en informacions de tota mena,

es redueix a tipificar una vegada per totes la interposició tot esbrinant les connexions entre una estructura subjacent característica i un ventall amplíssim d'ocasions empíriques -- una " simptomatologia ", si voleu. Evidentment, un concepte reclama un terme -- i el significat del terme depèn en definitiva d'una formalització simbòlica, com els físics van descobrir fa algun temps. El mot " interposició " em sembla simplement apropiat -- fins a nova ordre. En tot cas, es tracta d'integrar la tipificació de la interposició dins una tipificació global de la situació minoritària -- i reconec que aquest altre rètol em satisfà ben poc. / NOTA /.

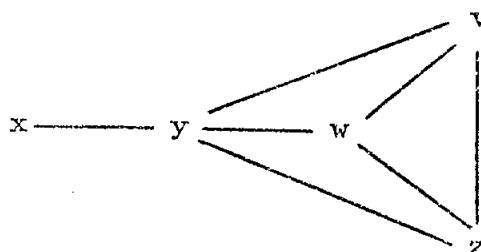
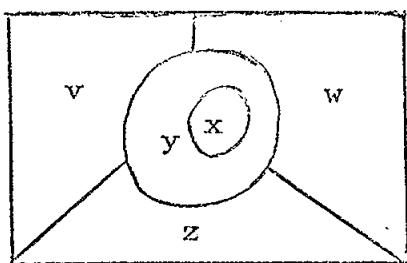
/ NOTA / És massa clar que els rètols " minoria lingüística " i " idioma minoritari " pertanyen a una fraseologia eufemística i/o tendenciosa que serveix típicament per a eludir les qüestions substancials que jo vull abordar. En primer lloc, els mots mateixos " minoria " i " minoritari " són prou ineptes perquè expressen en termes quantitativus un joc de relacions que són essencialment qualitatives. Les proporcions de parlants i les freqüències d'ús no són pas directament pertinents. De fet, és fàcil de mostrar com són " generades " per l'aplicació d'un sistema de regles i normes. És clar que, a partir de qualsevol distribució quantitativa inicial, un idioma subjecte a aquelles regles i normes esdevindrà literalment minoritari -- i, al límit, desapareixerà completament. I això és l'altra objecció : rètols a part, és evident que hi ha un procés en marxa -- al qual al·ludia Eliot, per exemple, quan deia que una cultura satèl·lit " conserva " el seu propi idioma. Per alguna raó, però, el procés no és pas generalment abordat ni reconegut com a tal. Simplement és suposat sempre que hom diu " ja " o " encara ". Podríem doncs declarar això que molts suposen, i dir que una situació minoritària és aquella en què " encara " és usat un idioma que ja sembla condemnat a l'extinció ". De tota manera, els rètols són secundaris. La retòrica i la recerca són orientacions i estils globals del discurs. Espero doncs que no hi haurà cap malentès.

Més : com que descobrim coherències essencials entre la part i el tot, podem dir que la interposició és un aspecte revelador -- perquè " reflecteix " la situació minoritària, a la manera d'una mostra.

Noteu també que podem coordinar ací perfectament la recerca perquè es tracta de fer la mateixa mena d'operació (la tipificació) a dos nivells. Tipificar una mena qualsevol de situació sociolingüística és analitzar-la " internament " i comparar-la " externament ". Per tipificar una situació, hem de concentrar-nos-hi i posar-la en relació amb d'altres. Com més a fons l'entendem, més clarament veiem que és una possibilitat -- perquè el seu propi mecanisme suggereix alternatives ; i també viceversa : les alternatives aclareixen el seu mecanisme. En comptes d'un discurs ad hoc, estrictament aplicat a una situació particular, la tipificació forneix un rudiment teòric aplicable i enceta un discurs general. El rudiment serà molt adequat si es revela capaç de desenvolupament coherent en distintes direccions. La tipificació és una etapa de la recerca que obre nous horitzons.

Comencem per l'abstracció, que reclama una certa formalització simbòlica -- feliçment, poc abstrusa. La interposició és essencialment un arranjament topològic (qualitatiu) que podem representar amb un diagrama partitiu i amb un diagrama connectiu, exactament equivalents (fig. 1). El primer és de la mateixa mena que els d'Euler-Venn, molt corrents en teoria de conjunts. I el segon és un graf -- una xarxa, si voleu.

FIG. 1

Aquests dos diagrames ens diuen la mateixa cosa de maneres diferents -- i cada un té l'avantatge de realçar un aspecte important de la situació. El diagrama partitiu ens mostra que l'àmbit de l'idioma x està encerclat pel de y. Mentre que els àmbits de v, w, y i z estan tots en contacte immediat els uns amb els altres, el de x està en contacte directe solament amb el de y. El diagrama connectiu mostra que, mentre que hi ha connexions directes entre els àmbits de v, w, y i z, el de x té una sola connexió directa (amb el de y), que és una mena de peduncle o d'istme, a través del qual està connectat indirectament amb els altres àmbits. Podem doncs dir que l'àmbit de x és un apèndix del de y.

A què correspon en la realitat l'arranjament topològic que aquests

dos diagrames representen ? Evidentment, a la distribució -- en forma d'àmbits d'ús -- dels idiomes en qüestió. Noteu que aquesta distribució no s'alterarà gens encara que deformem els diagrames -- perquè no és pas qüestió de més o menys, sinó qüestió de sí o no. Ara : en què consisteix realment aquesta distribució ? Cal dir que té dos aspectes correlatius, que no són pas dos objectes físicament separables. D'un costat, la distribució correspon certament a una estructura mental subjacent al comportament dels individus. D'altra banda, és també una estructura sociocultural -- i, per consegüent, una configuració històrica. Mentre que l'estructura mental existeix dins els individus, els individus existeixen dins l'estructura sociocultural. Aquests dos aspectes són doncs, si voleu, dues perspectives o seccions transversals de la mateixa realitat. Encara que no siguin pas idèntics -- perquè ni l'individu és una societat ni la societat és un individu --, hi ha tanmateix connexions íntimes i correspondències essencials entre ells.

Cal insistir que el comportament de l'individu i la història de la societat són igualment reals -- més exactament, són abstraccions, igualment legítimes i aclaridores mentre ens guardarem de confondre-les. Potser cal insistir encara que la noció d'estructura mental és tan abstracta com la d'estructura sociocultural. L'experiència concreta consisteix en esdeveniments que són al mateix temps individuals i socials. La manera de destriar-los i d'enllaçar-los és una qüestió teòrica -- i tan teòrica és la psicologia com la sociologia. Guardem-nos, però, de confondre l'abstracció i la teoria amb la irrealitat -- i reconeguem una vegada per totes que la ciència en general produeix i usa abstraccions perquè construeix teories. El concepte d'interposició ens permetrà de lligar molts caps i ens revelarà moltes implicacions interessants si sabem entendre'l -- i serà perfectament trivial i estèril si confonem aquells dos aspectes de la realitat sociolingüística que cal distingir. Dissortadament, abunden ací els malentesos capciosos -- com ara el reduccionisme psicològic, que és una epistemologia obtusa i/o una retòrica tendenciosa, obstinada a supplantar la sociologia amb la psicologia. La veritat és que, si comencem per no saber distingir els dos aspectes, mai no sabrem tampoc esbrinar les relacions entre ells. Curiosament, els qui, ençà de Chomsky, han "superat" definitivament el conductisme es refusen encara a concebre (i a to -

lerar) la integració de la perspectiva psicològica amb la sociològica, i persisteixen així en un reduccionisme tan arbitrari com el dels conductistes. Pressuposen sempre -- i, per consegüent, no declaren mai -- que cada ment individual és un univers clos i autàrquic, i que les estructures socioculturals són pures coincidències fortuïtes, supèrflues per a l'explicació. El fet que un conjunt de gent parlin un mateix idioma , per exemple, els sembla un fenomen merament curiós. És natural que també els sembli merament curiós un fenomen com la interposició -- que, d'altra banda, serà prou estrafolari si renunciem a explicar-lo sociològicament i històricament.

Entenguem-nos : la interposició ocorre i funciona perquè té una certa lògica mental, que podem constatar dins el comportament d'aquest o d'aquell individu i descriure en termes de " regles " -- precisament regles de variació. Eliot va assenyalar, amb raó, que (quasi) tots els parlants del gaèlic i del galès són bilingües perquè saben i usen també l'anglès. Aqueix bilingüisme és un camp esplèndid per a enquestes i anàlisis estadístiques. Ara : com és que, per contra, no és pas cert que tots els parlants de l'anglès a les Illes Britàniques siguin també bilingües ? Això és la qüestió de la diversitat -- que desborda infinitament els límits de tota psicologia. I encara hi ha la qüestió del canvi històric -- Eliot sabia perfectament que les comunitats lingüístiques no-angleses de les Illes Britàniques han esdevingut satèl.lits de l'anglesa a través d'un procés històric. Bé : el parany a evitar en tot cas és l'estretor i la superficialitat. Encara que qualsevol realitat sociocultural i històrica es presenti en forma d'ocasions i de comportaments, no pot haver-hi cap subconjunt individual que contingui o representi exhaustivament aquella realitat, sempre més vasta i complexa. El gran problema de la recerca sociolingüística no és pas com descriure correctament aquest o aquell comportament, sinó com copsar la coherència dinàmica d'un conjunt molt ampli de comportaments. En comptes de concentrar l'atenció en els gaèlics i galesos bilingües, com si fossin un cas clínic, cal estudiar també els anglòfons unilingües, i veure com les relacions entre els idiomes tenen a veure amb les relacions entre els subconjunts socials i, com elles i amb elles, es transformen històricament.

Cal tenir tot això en compte per a saber aplicar el concepte

d'interposició i traure'n el millor partit. En efecte : aquell
 arranjament topològic es manifesta de moltes maneres diferents
 que semblen heterogènies i inconnexes -- fins que hi intuïm una
regularitat característica. La interposició sembla aleshores una
 mena de síndrome multiforme que comencem a saber detectar ací i
 allà -- com Dillard va fer a Puerto Rico. Evidentment, també la
 podem detectar en èpoques passades -- si tenim una documentació
 adequada. En qualsevol cas, però, haurem d'assegurar-nos que és
 efectivament una regularitat sociocultural -- i no pas una pecu-
 liaritat personal. La prova decisiva serà que sigui acceptada com
 a " normal " -- i, més encara, que la no-interposició sigui remar-
 cada com a " anormal ". Espero que alguns exemples ben familiars
 aclariran això.

És típic que els manlleus lexicals en general (i els noms
 propis en particular) passin de x als altres idiomes -- i viceversa --
a través de y, de tal manera que portaran traces fòniques i/o grà-
 fiques de llur forma en y. Els catalans del Nord i els del Sud,
 per exemple, pronunciaran així els anglicismes a la francesa i a
 la castellana, respectivament -- i els anglesos, per exemple, usa-
 ran la forma huerta, per la mateixa raó en definitiva que trobem
 Χόρχε δὲ Σάντ Χόρχε dins la Gran Enciclopèdia Grega .

És clar que, com que els manlleus lexicals i els noms propis ocorren
 esporàdicament, caldria embarcar-se en cada cas en la compilació
 d'un corpus a partir de les primeres pistes detectivesques. Els
 resultats més redundants d'aquesta mena de recerca seran segurament
 també els més reveladors per a l'observador sagaç, perquè demos-
 traran que la interposició és efectivament " normal ". El col·lec-
 tionador erudit s'acontentarà potser mentrestant amb una miscel·là-
 nia de curiositats estrofolàries. Com tantos vegades, serà allò
 del bosc i els arbres.

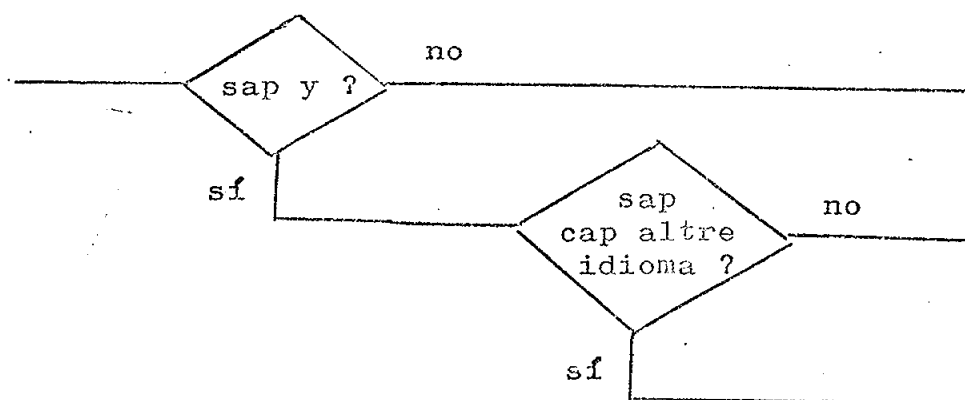
Una altra manifestació típica de la interposició és que les
 traduccions en general -- també les improvisades ocasionalment --
 són indirectes : a través de y. Si jo era un col·leccionador
 d'anècdotes, n'hauria fet ja un llibre amb alguns milers d'aquesta
 mena. En recordo una de ben fresca. Quan, parlant a Eivissa,
 vaig citar la frase " Si la peur était musique, quel concert l'Es-
 pagne ! ", vaig sentir que algú recitava a mitja veu : " Si el miedo
 fuera música ... " Els catalans del Sud que llegeixen Le monde

en castellà fan la mateixa proesa -- proesa especialment remarcable en el cas de gentes que diuen ordinàriament " por ", " taula ", " finestra ", " menjar ", etc., i que sembla que, quan llegeixen " peur ", " table ", " fenêtre " o " manger ", necessiten absoluta - ment pronunciar " miedo ", " mesa ", " ventana " i " comer " per a entendre-ho. Certament, és un cas extrem.

Encara cal afegir a la llista de manifestacions la tendència " natural " -- aparentment irresistible en molts casos -- a adreçar-se en y a tots els " estrangers ", fins i tot als qui declaren i insisteixen categòricament que prefereixen d'usar x. En aquest cas, sembla que els parlants de x subsumeixen els " estrangers " sota la categoria genèrica dels estranys -- als quals s'adrecen maquinalment en y perquè hom no presumeix pas que un inconegut sàpiga parlar x. La persistència a parlar-los en y -- encara que sàpiguen i vulguin evidentment parlar x -- revela potser que els parlants de x reserven aquest idioma per als íntims i el troben " indegudament familiar " en les relacions amb els estranys. Ara : encara que aquesta mena d'interpretacions siguin prou convincent - cents -- i potser completament vàlides en molts casos --, són limitades a una certa mena de casos. Dins una perspectiva més àmplia, però, aquests casos es revelen coherents amb molts d'altres, als quals no semblen gens aplicables aquelles interpretacions. Val més doncs cercar una explicació general -- i començar per reconèixer que la interposició és un aspecte essencial de la situació.

He parlat breument de coses molt corrents i familiars -- tant, que ni tan sols semblen/remarcables. Són coses que els catalans sabem massa bé -- excepte que potser no sabem que les sabem. Si comencem a pensar-hi, conclourem que hi ha realment una estructura (o infraestructura) sociocultural que " genera " sistemàticament totes les menes de manifestacions que he passat en revista tan sumàriament. Potser n'hi ha algunes altres menes -- essencialment anàlogues. No és pas que els episodis mateixos tinguin massa en comú. El lligam que els uneix pertany en un altre nivell. Els episodis impliquen una relació d'inclusió, en virtut de la qual (quasi) tots els membres de la societat que saben " altres " idiomes són un subconjunt dels qui saben y. Aquesta inclusió sembla categòrica -- a més de " normal " -- quan y ha esdevingut l'idioma general i comú dins la societat en qüestió, i tothom presumeix que

tothom el sap. En tot cas, les excepcions són tan rares -- en el sentit qualitatiu d'anòmales, més que no pas en el sentit quantitatiu d'escasses -- que tenim bones raons per a negligir-les i concloure que la inclusió és una regularitat qualitativa, incorporada al sentit comú i a la vida quotidiana, fins a tal punt que és gràcies a ella que la gent saben a què atènyer-se en moltes ocasions. Podem representar-la en forma d'una flowchart (fig. 2), que mostra que la qüestió " sap cap altre idioma ? " és ulterior a la qüestió " sap y ? " / NOTA /.

/ NOTA / Quan, més tard, tothom suposa que tothom sap y, la primera qüestió esdevé ociosa i hom la salta. Aleshores, x -- parlat per part de la població solament -- esdevé un dels " altres " idiomes que hom pot saber o no saber pas. Quan y esdevé absolutament prioritari, x esdevé correlativament secundari -- i això marca una etapa crucial en l'estrangerització de x, correlativa de la nativització de y. De fet, és típic que x sigui aleshores admès concessivament com a idioma " estranger " -- afegit i especial en tot cas -- dins els àmbits educatius, assignats en bloc a y i que continuen en tot cas funcionant ordinàriament en y. Una de les ironies de la situació minoritària -- remarcada per tots els observadors intel.ligents a banda i banda de l'Atlàntic -- és que x és a la fi reconegut institucionalment quan la posició privilegiada de y sembla un fet acomplert, inimpugnable i irreversíble.

Aquesta regularitat sembla tan antiga com la situació minoritària. Potser és més exacte de dir que la situació minoritària comença quan aquesta regularitat entra en vigor. En tot cas, la situació sembla establerta a partir del moment en què els par --

lants de x tenen molta més oportunitat i necessitat d'aprendre y que cap altre idioma. El bilingüisme unilateral -- característica essencial de la situació -- respon a unes contraintes que imposen i exigeixen y. Quan y esdevé així inevitable i indispensable dins la vida quotidiana dels membres " normals " de la societat, tothom té més oportunitat i necessitat d'usar y que d'usar x -- el qual ha esdevingut correlativament evitable i dispensable. De fet, aquesta regularitat és institucional. La interposició és " normal " per la simple raó que les institucions faciliten l'accés de y als altres idiomes -- no pas l'accés directe a partir de x. L'accés als altres idiomes és doncs una de les funcions que y monopolitza. I, com que és ordinàriament a través de y i en relació amb ell que hom aprèn altres idiomes, llurs àmbits semblen una prolongació o extensió del seu. Inevitablement, hom associa y -- i no pas x -- amb els altres idiomes, i viceversa.

D'altra banda, també és típic que els rars estrangers que saben x siguin un subconjunt dels qui saben y -- segurament perquè l'han après abans, i ha estat a través d'ell que han entrat després en contacte amb x i l'han après. / NOTA /.

/ NOTA / ¿ Caldrà insinuar ací que, per exemple, (quasi) tots els catalanòfils són un subconjunt dels hispanòfils ? Potser això explica que molts siguin un subconjunt dels catalanòfobs -- com em sembla recordar que Joan Fuster ha sospitat en alguna ocasió. És més evident encara que els erudits bascòfils són un subconjunt dels ideòlegs bascòfobs. Per sort o per dissort, però, aquest altre costat de la inclusió és també típic de les situacions minoritàries en general -- i no pas peculiar a la situació galesa ni a la lapona.

... ..

Una vegada tematitzada i tipificada la interposició, és possible de coordinar la recerca. Sens dubte, una direcció importantíssima a indagar és la instauració històrica de la interposició com a aspecte essencial d'això que anomenem situació minoritària. He fet ja algunes al·lusions a la història, i després assenyalaré alguns punts importants de la història sociolingüística catalana. Vull insistir ací en la importància de la recerca retrospectiva perquè, quan una situació qualsevol esdevé un fet acomplert, esdevé immemo -

12

morial -- i ni tan sols sembla un procés irreversible, sinó simple -
ment un estat " natural " intemporal. Hom dóna per segur, per exemple,
que tot parlant del gaèlic és necessàriament un parlant de l'anglès
-- suposició fantasiosa i ridícula si es tracta d'èpoques anteriors
a la moderna. Alguns col·legues que deurien saber-ne de millors
semblen irresistiblement donats a suposicions d'aqueixa mena, que
obscoreixen les qüestions que reclamen una recerca històrica seriosa.
Hi ha qüestions -- com ara : a partir de quan (quasi) tots els
parlants del gaèlic són parlants de l'anglès, de tal manera que la
competència en gaèlic arriba a implicar la competència en anglès --
que no són pas merament cronològiques. Si volem jalonar cronolò -
gicament la història del cinema o la de la motocicleta, per exemple,
haurem de tenir en primer lloc una certa noció del cinema o de la
motocicleta, respectivament. Un avantatge decisiu de la tipifica -
ció és que, a partir d'un concepte, podem construir hipòtesis
abans de posar-les a prova -- de fet, les hipòtesis orienten la
recerca en aquesta o aquella direcció. La pura incapacitat de
concebre hipòtesis -- deguda a la manca de conceptes -- ha estat
fins ara el handicap més greu de la història^{suplida} sociolingüística.
Clarament : si no tenim cap idea inicial, mai no descobrirem cap
pista interessant. Imagineu en què consistiria la historiografia
econòmica si no hi havia cap teoria econòmica. Reconec que això és
un punt molt delicat -- perquè molts historiadors professionals
se les combinen sense cap mena de teoria, i prenen les idees en gene -
ral en mala part, com si fossin impertinències.

És clar que els historiadors que no veuen cap necessitat d'en -
tendre res tampoc no veuen la intricada qüestió de les relacions
entre l'experiència del present i la indagació del passat. Deixaré
a part l'espinesca distinció entre la política del passat (anomena -
da " història ") i la història del present (anomenada " política ").
Si prenem seriosament un tema, no ens deixarem pas intimidar per
trucs retòrics. Per contra, ens interessarà molt la relació epis -
temològica que podem anomenar explicació recíproca. Els infants
saben molt bé que, sempre que indaguem o contem una història, suposem
que el passat aclareix el present. Potser, però, ens adonem menys
clarament i menys sovint que, en contrapartida, el present aclareix
el passat. Voler que el passat expliqui unilateralment el present
és el notori truc obscurum per obscurius -- una mena d'ocultisme

que sembla fascinar especialment alguns filòlegs. La veritat és que tota reconstrucció versemblant del passat s'inspira d'alguna manera en experiències presents. El que vull dir ací és que, si ni tan sols sabem veure la interposició dins la nostra pròpia experiència més immediata i corrent, tampoc no sabrem traçar-ne la història passada. Em limitaré a afegir que copsar bé el tema de la interposició és començar a esbrinar l'argument d'una història -- perquè tota situació real té una història real que el panorama present ens permet d'entreveure fins a cert punt.

El pitjor, però, és que la manca de perspectiva històrica va generalment unida a la manca de penetració analítica en l'observació del present. Com he assenyalat abans, la dispersió i la incoherència semblen característiques prou fixes del discurs sobre tota aquesta matèria. A més de miopies increïbles, hi ha cegueses totals. En el cas de la interposició, és típic que els arbres anecdòtics amaguin un bosc ben massís, i que hom parli de regularitats molt coherents com si fossin excepcions inconnexes. Repeteixo doncs que el concepte d'interposició ens permet de lligar moltes coses -- i d'evitar grans confusions i aberracions. També reconec honestament que potser no té pas aquella explotabilitat comercial (i característica) immediata que és per a alguns el criteri decisiu i suprem de valor "científic". La sola mena de recerca que aquesta mena de societat tolera és la que pretèn d'adaptar la gent al sistema institucional -- no pas la que amenaça de subvertir el sistema sota el pretext de reformar-lo. I, com que la interposició és un aspecte molt refractari i molt bàsic d'aquest ordre establert, alguns investigadors es refusaran instintivament a qüestionar-lo i investigar-lo -- fins i tot a parlar-ne i a pensar-hi. Després de tot, els grans fenòmens de la Natura no incumbeixen pas a les ciències socials. Etcètera.

.

El tema de la interposició es presenta escabrós perquè, d'altra banda, la temptació de simplificar i de restringir el " problema " per " resoldre'l " pot impedir-nos d'aclarir-lo. En tot cas, quan les primeres impressions passen per " conclusions ", el discurs és ocios perquè no aporta res de nou. Vull dir, per consegüent, que cal seguir el bon exemple d'Eliot, que va copsar l'entrellat d'una situació abans de jutjar-la i opinar. D'altra banda, indagar és

segurament més interessant --- i més intel.ligent -- que prejudicar.

A penes m'ocuparé ací, però, de les implicacions i repercussions socials de la interposició -- i no pas perquè em semblin poc importants ! Al contrari : crec que reclamen una indagació com la que vaig assajar d'encetar el 1965 (Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle) i de reprendre el 1973-74 (Mankind as the inclusive speech community : The social (mis)uses of language diversity in the perspective of World History). Noteu bé que on no hi ha cap alternativa, tampoc no hi ha cap possibilitat de preferència ni de judici. Comprendre que la interposició és una possibilitat implica imaginar-ne alguna altra. -- com Eliot va fer quan va assenyalar el contrast entre la " cultura satel.lit " i la " petita nació independent ". D'altra banda, la distribució dels avantatges i dels inconvenients pot ben bé no assemblar-se gaire a l'oposició absoluta entre el " pur Bé " i el " pur Mal ". Podríem dir que és molt dolent (i molt rar) el vent que no fa cap bé a ningú. El mer concepte de la interposició no implica en principi, de fet, cap bé ni cap mal.

Retornem a la realitat històrica, però. Hem vist que y fa una funció d'intermediari necessari perquè acapara pràcticament l'accés en ambdós sentits entre x i els altres idiomes. Potser és precisament en aquesta funció que y ha esdevingut més inevitable i indispensable. I bé : la interposició és ambivalent perquè ho és la funció mateixa de l'idioma mediatitzador, que transmet i intercepta, mostra i amaga, obre i reclud -- és un pont que uneix, i una barrera que separa. I és a causa d'aquesta ambivalència que la qüestió és intrínsecament litigiosa. Més : sembla indecidible perquè tot judici favorable o desfavorable és controvertible.

Segurament són capcioses les exaltacions de l'idioma y. Tota la retòrica de la missió salvífica i civilisatrice és l'autojustificació típica i predilecta de l'imperialisme ---i potser el seu aspecte més irrecevable i fastigós. Pretendre que l'idioma y ha " regenerat ", " redimit " o " alliberat " els pobres salvatges que parlaven x és sempre un abús revoltant -- i sovint una desvergonyida impostura, indigna de crítica. Em sembla que no cal dir gaire més d'aquest costat de la qüestió / NOTA / .

15

/ NOTA / No us privaré pas, però, d'una impagable il·lustració. El ianqui James C. Casey ha dit en castellà :

Si los valencianos abandonaban así su civilización antigua medieval era, en primer lugar, porque la lengua castellana los acercaba más a la civilización europea.

('La nobleza culta en la evolución de la sociedad valenciana del siglo XVII', III Congreso Nacional de Historia de la Medicina, València 1971.)

Que és exactament la mena típica de cosa que un ianqui havia de dir en castellà. Vehicle lingüístic i perspectiva històrica són ací tan coherents, que caldria demanar a Mr Casey si és a través del castellà que ell s'ha acostat més a la Civilització europea. Tot indica que és així. I ho comprenc molt bé. -- el meu contacte personal més directe fins ara amb la cultura islàmica és a través del turc. Mr Casey no sembla saber gaire més dels cristians que jo dels moros. La subtil diferència és que jo em guardo d'explicar als moros la història de la moreria.

Hi ha, però, l'altre costat. Retòrica a part, cal reconèixer que l'idioma y ha pervingut a exercir efectivament (fins al punt d'acaparar) una funció important per a la societat. La interposició és un modus vivendi . Reconèixer aleshores que y és inevitable i indispensable és una constatació objectiva. Suposar-lo irremplaçable és, però, una pretensió tendenciosa. És una veritat trivial que y restarà necessari mentre no serà pas reemplaçat -- i també ho és que no serà mai reemplaçat instantàniament . Allò que Eliot va dir sobre el perill d'isolament d'Irlanda, Escòcia i Gales és molt cert si suposem que es deslligarien d'Anglaterra sense preocupar-se gens de connectar-se amb la resta d'Europa i del món. La hipòtesi que Eliot contemplava és concebible. Ara : no és gens probable ni versemblant. Almenys puc declarar com a testimoni directe una cosa que Eliot segurament no va saber mai -- i és que la comunicació amb la resta d'Europa i el món és justament una preocupació prioritària d'alguns irlandesos, escocesos i galesos.

16

Es clar que qualsevol promoció social de x que no posi pas la seva comunitat en contacte directe amb altres idiomes serà una impasse i s'assemblarà a la temptativa d'aquell qui volia alçar-se tot estirant-se les orelles. Clarament : mentre x no assumirà de cap manera una funció important, que y acapara, restarà insuficient per a la seva pròpia comunitat -- i tindran raó els qui es refusaran a sacrificar els parlants a l'ídol de l'idioma. Encara que tot plegat sigui una mera fantasia escapista, és tanmateix una fantasia d'autoreclusió i automutilació --i un símptoma que " reflecteix " el confinament de x. Aquesta tendència és tan coherent amb la interposició, que sembla una adaptació perfecta -- i hom diria que la trava interna funciona en col.lusió amb l'externa /NOTA/.

/ NOTA / Recordo perfectament que, dins l'Àmbit de Llengua del Congrés de Cultura Catalana (1975-77), vaig mantenir que les relacions entre la comunitat lingüística catalana i d'altres eren una de les qüestions crucials a debatre. Per alguna raó, però, aquest punt fou descartat -- i a la fi, contra la meua insistència, algú va objectar apassionadament que l'Àmbit de Llengua no tenia cap altre tema que el català. Aquella objecció era fidel a la doctrina de la Real Academia de la Lengua.

Tenen doncs també raó els qui detecten en els entusiastes més efusius de l'idioma x una tendència localista i isolacionista, de vegades notòriament retrògrada -- i sempre estrucista per definició. Associar x amb un " retorn a la Natura " és en tot cas girar-se d'esquena a la Història -- i inhibir-se irresponsablement de les relacions entre la comunitat lingüística pròpia i la resta és resignar-se dòcilment a una posició marginal i subalterna. Encara que potser totes les societats celebren més o menys la " tribu ", el " campanar " i llurs orígens mítics, i tendeixen a suposar que elles soles són la gent i la Humanitat (cf. Claude Lévi-Strauss, Race et histoire, 1952), el xovinisme sembla especialment grotesc en el cas de les minories. Cal afegir en justícia que ~~potser~~ aquest xovinisme és potser més fútil, patètic i inofensiu -- i més comprensible, com a compensació o reacció defensiva. Una ironia típica és que, lluny d'impugnar i superar la interposició, aquest xovi -

/ INTERCALAR /

* Noteu bé que l'arranjament topològic que és la interposició imposa una certa ruta, la qual consisteix en certes operacions. Quina " versió " en resulta al capdavall ? Per exemple : com apareixen davant el món els catalans (actuals i passats) a través del cas - tellà ? / NOTA /

/ NOTA / Entre les in comptables pistes que he trobat a l'atzar, n'hi ha de boníssimes. Recordo ara que l'article del prestigiós Webster's biographical dictionary sobre [Sant] Vicent Ferrer con - signa delicadament la forma gràfica i fònica " Vicente (vē'thān'tā) " del nom del personatge. Què significa aqueixa forma que no és pas la catalana ni l'anglesa -- ni tampoc la llatina -- del nom ? Un Sherlock Holmes hi detectaria immediatament la mà ---i la ment --- d'un oficiós intermediari. El més important és la ment.

I com apareix el món actual i passat davant la gent de Puerto Rico en americano ? Tot indica que la interposició afecta subreptícia - ment el sentit mateix de la realitat. De fet, hi ha possibilitats tan sinistres com els malsons de Kafka i el món descrit per George Orwell en 1984.

*

nisme s'hi adapta i resigna tot fent de la necessitat virtut. Les protestes d'autarquia equivalen ací a declaracions de dependència.

Veiem que, tot i que la situació minoritària produeix naturalment polèmiques, la interposició és un aspecte " latent ", que sembla escapar a l'acumen dels polemistes -- potser precisament perquè és tan obvi que tothom el suposa " natural " i inqüestionable. El fet, però, és que l'idioma mediatitzador no és pas merament " vehicular ". Més aviat és un relais que re-transmet -- i, més encara, un intermediari que representa i interpreta. Com el traduttore traditore proverbial, pot doncs mutilar, contrafer, escamotar i/o suplantar els continguts de la comunicació. En tot cas, la posició mateixa de y és clau, decisiva. L'idioma interposat funciona sempre com una vàlvula selectiva que controla d'alguna manera les relacions entre la comunitat de x i la resta del món. El monopoli de l'accés en ambdós sentits té efectes -- com ara el filtratge cultural, el condicionament de les actituds i l'allunyament mateix en primer lloc -- que poden ésser perniciosament distorsius.* Aquesta mena de qüestió és debatuda sovint a propòsit del poder de la censura, les news agencies i els mass media sobre la informació quotidiana. S'ha parlat molt menys, per contra, del poder de les institucions educatives damunt la formació de la gent.

INTERCALAR /
→

He tocat molt incidentalment una qüestió que podríem enunciar així : com és viscuda la interposició ? Els dos diagrames de la figura 1 suggereixen sengles imatgeries que potser són expressades conscientment o menys i que mereixen una anàlisi fenomenològica a la manera de Gaston Bachelard (La poétique de l'espace, 1957). D'un costat, l'àmbit de l'idioma x, circumdat pel de y, és un clap, una illa. És cert que tot àmbit és un clos per definició, i que implica sempre el contrast dins/fora. Ara : en aquest cas, el veïnatge immediat de l'àmbit de l'idioma x és el d'un altre idioma, situat justament entre l'ençà d'endins i l'enllà d'enfora. L'idioma y no és doncs ben bé exterior ni aliè -- no és pas " estranger " : És tota una categoria ambígua, que consta d'un sol membre i que té un significat ben singular. / NOTA / .

/ NOTA /

Aqueixa posició de y correspon prou exactament a l'etapa intermèdia en un procés històric d'apropament i d'apropiació. Em re --

fereixo a l'interval a partir de la col.loquialització de y fins a la seva nativització pels parlants de x, que han esdevingut ja unilaterals bilingües quan han adquirit y. En aquesta etapa, y és dins llur repertori un idioma suplementari que esdevé finalment ^{b257c} propi -- mentre que x és l'idioma bàsic, que esdevé finalment suplementari. A partir de la seva nativització, y esdevindrà propi -- i x esdevindrà aliè. Mentrestant, hi ha l'etapa en què y encara no és ben bé propi, i ja no és ben bé aliè. Tot plegat forma part d'una concatenació que consisteix en imbricacions d'aquesta mena.

La posició equívoca de y té un aspecte correlatiu més important : la posició insegura dels parlants de x, sobretot a partir del moment en què esdevenen bilingües tot adquirint y -- i incorporant-se a la seva comunitat lingüística. La inseguretat es manifestarà aleshores en forma d'inconseqüències, malentesos i perplexitats. Davant els " estrangers ", els parlants de x apareixeran -- i es presentaran ells mateixos -- com a parlants de y. D'altra banda, serà també com a parlants de y que els " estrangers " apareixeran sovint davant ells. Com que la " identitat " té molt a veure amb les maneres com la gent es prenen i es tracten els uns als altres, les confusions d'aquesta mena afecten el sentit de la realitat -- no són pas mers incidents superficials.

Comprenem també que l'encerclament efectiu de la comunitat lingüística de x per la de y pugui produir de vegades en la primera una sensació de setge -- que és el sentit etimològic d' "obsessió". Els puristes de x en sofreixen molt especialment -- i amb raó : perquè l'encerclament és ja el començament de l'absorció. Sens dubte, tot purisme és defensiu. El purisme minoritari sembla, a més, monomaniac perquè es defensa angoixosament d'una amenaça omnipresent, prou anàloga a aquella " implosió " que el psiquiatre escocès Ronald D. Laing ha descrit sota el títol " inseguretat ontològica " (The divided self, 1960, cap. 3). L'observador constata que l'idioma y és en tot cas el centre constant (explícit i implícit) de referència dels puristes de x. I cal reconèixer que aqueixa dependència negativa és ben explicable.

També és clar que la interposició redueix l'àmbit de x a un apèndix del de y, de la mateixa manera que el bilingüisme unilateral redueix la comunitat de x a un subconjunt de la de y. Si observeu

el diagrama connectiu de la figura 1, hi trobareu x relegat i confinat en un cul-de-sac que és una extremitat del món. Les dificultats de l'accés fan que la posició de x sigui relativament apartada, retirada i ^scondida. I, en la mesura en què la seva posició és relativament remota i recòndita, és ben explicable que l'existència mateixa de x sigui generalment inconeguda -- o almenys fàcilment ignorable. La interposició funciona així efectivament com una mena de blocatge o segrest que oculta x tot relegant-lo i confinant-lo " darrere " y. Aquesta ocultació de x -- segurament molt anterior a la seva possible extinció final -- és un dels aspectes més típics i importants de la interposició. El fet és que x desapareix així en un sentit bastant abans de desaparèixer en l'altre / NOTA /.

/NOTA/ A més, sabem que, quan y monopolitza efectivament les ocasions públiques, x esdevé correlativament un idioma estrictament privat -- -- al límit, críptic i clandestí -- dins la vida de la seva pròpia comunitat lingüística. Parlaré després d'aquest fenomen, que podem anomenar interposició interior o intrusió.

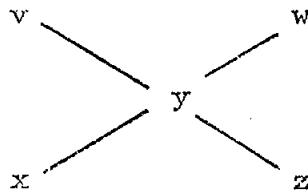
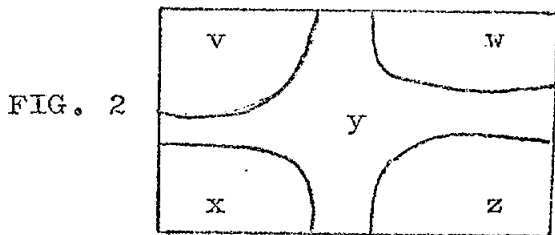
I això també afecta el sentit de la realitat. Quan un idioma apareix molt esporàdicament i fugaç, és molt improbable que sigui reconegut -- i una existència no-reconeguda no és ben bé " real ".

La interposició sembla ordinàriament una mera situació de fet. L'experiència revela ocasionalment, però, que forma part d'un ordre normatiu establert, salvaguardat per sancions més o menys dràstiques. La irrupció (o erupció) de x fora dels encontres i relacions entre els seus parlants pot ben bé semblar una transgressió " aberrant ", i reprimida com un " excés " ^{esser}escandalós. La tempesta espanyola provocada innocentment per Joan Serrat i que va excloure furiosament el català d'un Festival de la Cançó d'Eurovisió és un esdeveniment memorable i instructiu. Hi ha casos -- com ara el català -- en què la interposició és segurament un aspecte essencial de l'ordre públic. ¿ Havíeu potser pensat que era un tema trivial ? Penseu-hi una altra vegada.

.

Cal reconèixer que molts arguments en favor i en contra de la interposició no són gens concloents -- per la simple raó que són controvertibles. De fet, hi ha ambivalències típiques de la interposició -- perquè, com hem vist, l'idioma mediatitzador uneix i separa. La veritat és que aquest debat serà prou vague i estèril -- a menys que concebem sistemàticament alternatives comparables, i procedim a comparar-les punt per punt. Retornem doncs a la figura 1. Hi havia contactes directes entre tots els àmbits lingüístics -- amb la sola excepció del de x, connectat exclusivament al de y, a la manera d'un enclavament o d'un apèndix. En aquella mena de distribució, associàvem naturalment la interposició amb la singularitat de la posició de x, que era un cas discordant. Aquell esquema era doncs molt simple i molt clar perquè realçava una excepció.

Hi ha, però, altres arranjaments topològics possibles -- tants més com més elements entraran en el joc combinatori. De fet, amb els mateixos cinc idiomes, podem construir ja, per exemple, un arranjament alternatiu -- vegeu la figura 2.

¿ Podem parlar ací també d'interposició ? El contrast evident ací és entre la posició singular de y, i la de tots els altres idiomes. L'idioma y és ací una interllingua (o idioma pivot) perquè el seu àmbit és una mena de plaque tournante. En un sentit, aquesta altra distribució és la inversa de l'anterior. Mentre que allí era singular una posició perifèrica (presumiblement desfavorable), ací ho és una posició central (presumiblement favorable). En un altre sentit, però, ambdues distribucions tenen una cosa essencial en comú, que és el contrast mateix : la desigualtat.

La difusió d'una interllingua a escala mundial -- com la de l'anglès a la nostra època -- tendeix a crear una distribució semblant a la de la figura 2. Noteu bé que la difusió més important de l'anglès -- la que el caracteritza qualitativament com a interllingua mundial -- té a veure amb la seva posició, més que no

pas amb el seu volum demogràfic. Clarament : no és pas una difusió compacta i massiva, sinó intersticial i ramificada -- l'anglès s'estèn més i més entre els parlants d'idiomes diferents. Sembla doncs que podem parlar també ací d'interposició. Ara : ¿ implica això una "minorització" de tots els altres idiomes del món, a mesura que l'anglès -- o qualsevol altre -- s'interposa més i més entre ells ? Si ha començat ja aqueix procés, ¿ podem detectar-ne alguns símptomes ? Encara que l'alarmisme dels xovinistes de la Francophonie i llurs congèneres castellans, per exemple, no sigui gens aclaridor com a diagnòstic objectiu, pot ben bé ésser un d'aquells símptomes reveladors. Sens dubte, hi ha síndromes paranoïdes ben típiques, en què els deliris de persecució són correlatius dels de grandeur. De tota manera, el fet que una reacció sigui desmesurada no prova pas que sigui completament gratuïta. Almenys, cal reconèixer que la hipersensibilitat és una forma de sensibilitat -- i és molt possible que s'exacerbi precisament quan un idioma dominant comença a esdevenir recessiu. Recordem també que és prou corrent que una tendència sigui "flairada" abans que constatada.

Potser hi ha ací una qüestió ben real que els utopistes lingüístics han eludit generalment. Els esperantistes, per exemple, han confiat que un idioma auxiliar mundial pot mantenir-se indefinidament com a idioma suplementari de tothom, sense esdevenir mai l'idioma bàsic (i, a la llarga, propi) de ningú. D'altra banda, el plàcid gradualisme de les famoses declaracions de Stalin a la Pravda (1950) sembla una bona manera de somiar la història, en comptes d'observar-la i d'explicar-la. Bones intencions a part, la raó sociolingüística decisiva per a posar en qüestió aquelles visions tranquil·litzants és que l'ús de qualsevol interlínqua mundial s'assemblarà per força qualitativament a l'ús de les interlínques regionals que han funcionat fins ara -- i la història ens diu que, en molts casos, aqueix ús ha estat clarament expansiu, en detriment substancial del d'altres idiomes. Després de tot, l'anglès és la interlínqua britànica (i dels Estats Units) -- com el francès és la de França i el castellà la d'Espanya -- ; i aquests precedents reals no semblen gaire tranquil·litzants.

Podem enunciar així la qüestió : ¿ és possible que la situació qualitativa anomenada minoritària -- i que generalment ho és, en efecte, a l'escala local -- esdevingui a la llarga quantitativament majoritària a l'escala de la Humanitat ? Mario Pei va

abordar aquesta qüestió amb decisió i claredat dignes de respecte (One language for the world, 1958, cap. 29). La hipòtesi de Pei -- la de l'advocat del diable, si voleu -- és que la interlúngua mundial arraconarà inevitablement més i més tots els altres idiomes i els eliminarà a la llarga. Segons això, la dinàmica expansiva de la interlúngua mundial -- no pas necessàriament l'anglès -- és ja l'arrancada d'un procés indeturable de substitució lingüística, essencialment anàleg al de la situació anomenada minoritària. La idea és que aqueixa expansió implica necessàriament mecanismes de dominància-recessió que restringiran més i més l'ús dels altres idiomes. Més clarament : si, en tots els casos problemàtics o ambigus, la interlúngua preval i els altres idiomes cedeixen, la interlúngua guanyarà més i més terreny -- i els altres idiomes en perdran contínuament. La hipòtesi de Pei sembla discutible -- i potser val la pena de discutir-la amb rigor. Només diré, però, que és una possibilitat a prendre en compte seriosament. Observeu que, grandàries a part, els àmbits de v, w, x i z apareixen " arraconats " dins el diagrama partitiu de la figura 2. I el diagrama connectiu mostra una xarxa radial -- una mena de borla -- , la cohesió de la qual depèn enterament de l'àmbit de y, perquè tots els altres en són apèndixs o penjolls. És clar que, d'altra banda, l'esquema de la figura 2 és un tipus ideal -- una simplificació extrema que potser no és gaire realista.

Em limitaré a insistir que la qüestió intricada i espinosa de les implicacions i repercussions socials de la interposició és molt digna de recerca i de debat. També diré que la temptació de restringir el concepte a les situacions actuals anomenades minoritàries pot fer-nos despatxar la qüestió massa lleugerament. Afegiré que la discussió franca i intel·ligent és molt més objectiva i acíridora -- més científica en el sentit més decent del mot -- que certes menes pomposes i capcioses de recerca " tècnica ". La integració sociolingüística de la Humanitat com a Comunitat Parlant Global és un aspecte integrant i important de qualsevol mena de World Order . I és ocios de dir al servei de què i de qui funciona la tecnocràcia. D'altra banda, és molt clar que les opinions públiques locals no s'ocupen gaire de les qüestions supralocals ni hi influeixen gens. És al nivell popular que preval pertot una epistemologia isolacionista, més i més antiquada i inadequada. Ací caldria parlar de les " minories " en l'altre sentit del mot. No ho

faré pas, perquè l'oligarquia és un dels grans temes de la sociologia política -- la qual, però, persisteix generalment a ignorar l'aspecte epistemològic del tema. Segurament cal dir que, com que la realitat social és relacional, totes les relacions " externes " importants són relacions internes. És prou irònic que, al segle XX, el filòsof Alfred N. Whitehead hagi expressat aquesta veritat elemental més clarament que la immensa major part dels sociòlegs.

.

Si copsem bé l'entrellat de la interposició, sabrem reconèixer-la sota diverses formes i en contexts distints. Ara partirem del mateix punt inicial, en una altra direcció. Com hem vist, la interposició s'instaura inicialment entre una comunitat lingüística (la de x) i la resta. En aqueixa primera etapa, la comunitat lingüística en qüestió és envoltada per una altra ^(la de y) que en toca solament els confins, de tal manera que encara no l'afecta ben bé internament. En una etapa ulterior, però, comença a " calar-la " tot infiltrant-s'hi.

És clar que ací hi ha també una concatenació d'etapes i transicions. La transició crucial ocorre quan y envaeix els àmbits públics, que les xarxes centralitzades i jeràrquiques de les institucions i els mass media li permeten de monopolitzar. I bé : una vegada establert com a llengua pública de rigor (especialment en les ocasions " formals "), y pot començar a ésser usat entre estranys, fins i tot en ocasions " informals ". Per començar, és en els contactes mixts -- és a dir : en els encontres i les relacions entre els parlants de x i els de y -- que operen les normes de dominància-recessió tot dirimint els casos litigiosos sistemàticament en favor de y. Un canvi que precipita això és l'aprenentatge inevitable i indispensable de y, imposat i exigit per les institucions públiques, les quals reïxen a fer-ne l'idioma comú i general d'un conjunt social que engloba la comunitat lingüística de x. Es tracta d'una bilingüització unilateral que incorpora (quasi) tots els parlants de x a la comunitat lingüística de y -- fins a tal punt que, a la llarga, es buida pràcticament el conjunt dels parlants unilingües de x ; mentre que, si de cas, creix el conjunt dels parlants unilingües de y.

En aquesta nova situació, és molt explicable que els parlants de x, esdevinguts bilingües, optin regularment per l'altre idioma

en llurs encontres i relacions amb els parlants de y que resten unilingües. Tot seguit s'instaura una presumpció implícita i categòrica en favor de y en totes les ocasions dubtoses -- perquè, in dubio, els parlants de x s'estimen més d'errar en la direcció més segura. És aleshores que tothom presumeix que tothom sap y -- i que hom no presumeix pas que un inconegut sap x. Els parlants bilingües de x recorren més i més a y com a idioma " neutral ", que no pressuposa gaire ni compromet gens. El recurs a y és doncs una típica hipòtesi zero, vàlida en principi i en general, i dispensada mentrestant de la càrrega de la prova. Clarament : y esdevé ordinari a la llarga dins la vida dels parlants de x, en la mesura en què és usat en primera instància i fins a nova ordre. De fet, els parlants de x usaran y sempre i pertot, excepte en llurs contactes més directes i privats amb altres parlants de x. Correlativament, x esdevindrà excepcional a mesura que serà usat només en aqueixos contactes. Al límit, l'ús de x -- ocasional i esporàdic -- esdevindrà remarcable. Hom remarcarà que aquest o aquell individu parla x -- i no remarcarà pas el fet contrari.

En aquesta recessió escalonada, l'àmbit de x es clivella i disgrega al mateix temps que s'encongeix -- al límit, s'esmicolarà tot reduint-se a un arxipèlag d'illots minúsculs. Mentrestant, l'àmbit de l'idioma y (dominant) s'estendrà i ramificarà intersticialment a la manera d'una xarxa més i més atapeïda que entrelligarà els fragments dispersos de la comunitat lingüística de x. El fet és que y assumirà així una funció cohesiva, estrictament correlativa -- precisament complementària -- de la disgregació de la comunitat lingüística de x. I aqueixa funció de y presenta totes aquelles ambivalències paradoxals i capcioses que són típiques de la interposició -- excepte que les presenta d'una manera molt exagerada, perquè la intrusió interna s'afegix a l'encerclament extern.

L'ordinarització de y dins la vida dels parlants de x pertany ja a un procés d'unilingüització, invers de la bilingüització anterior. L'abandó de x seguirà -- sempre amb un retard perceptible -- l'adquisició de y. Podem doncs dir que el bilingüisme unilateral intermedi és realment un desfasament -- la imbricació a través de la qual una població inicialment parlant unilingüe de x pot esdevenir finalment parlant unilingüe de y. Quan el conjunt dels parlants

bilingües de x es buida -- com s'havia buidat abans el dels seus parlants unilingües --, tothom parla y sempre amb tothom, i l'ex - tinció correlativa de x marca la consumació del procés. Atenció : és perfectament possible que, abans d'aqueixa fi, hagi començat un altre procés. Al nord de Mèxic, per exemple, hi ha pobles ~~que~~ que van nativitzar el castellà ben poc abans -- o després, ai las ! -- de la conquesta ianqui. És perfectament possible que una comunitat sigui tan infortunada que agafi finalment un tren que no va enlloc.

He esbossat una concatenació teòrica il.lustrativa que no és ni una fatalitat històrica inexorable ni una fantasia personal arbitrària. És simplement un tipus possible d'història --del qual hi ha, de fet, una certa abundància de casos empírics. Espero que concedireu que és una possibilitat intel.ligible -- i molt digna d'atenció encara que no sembli gaire probable a primera vista en aquest o aquell cas concret. Espero també que sabreu distingir -- alguns no en saben ni remotament -- entre una hipòtesi i una apoteosi. Tot plegat és una qüestió de gèneres de discurs --i també de competència discursiva. La qüestió concreta és doncs si les hipòtesis són un gènere que forma part del repertori d'un cert conjunt social. És una qüestió molt delicada i embarassant en alguns casos. No en diré res més.

.

La historiografia (socio)lingüística catalana sembla, excep - cions a part, una formidable il.lustració d'allò que he dit sobre l'absència d'idees -- i la consegüent incapacitat de construir hipòtesis. Potser és més exacte de dir que els filòlegs que han fet ací una certa mena d'història de la llengua hi han aplicat maquinalment esquemes preconcebuts i inadequats. En aquest camp de què parlem, s'han concentrat tenaçment en les expressions d'actituds, per a les quals sembla apropiat l'esquema dualista més rudimentari. Títols com ara " Apologies ", " Excel.lències ", " Defensa " etc. són prou eloqüents. Ara : noteu que aquell es - quema dualista és intemporal i que produeix la impressió d'una història merament reiterativa, sense processos ni transicions im - portants de què parlar. En definitiva, és aquell sentit comú que diu que " sempre " hi haurà " bons " i " dolents ", " amics " i " enemics ", etcètera. Potser té raó -- mais ce n'est pas la guerre ! Reduir la història humana a fluctuacions vegetatives de

la més pobra descripció és una brutalitat inadmissible. I el pitjor és que l'esquema preconcebut de les oposicions dualistes (sense canvis històrics pròpiament dits) és tan perfecte que les recerques mateixes hi entren i quadren perfectament, perquè són tan apologètiques com els texts que citen -- i una prova d'això és que es preocupen molt més d'aduir-los i apilar-los que no pas de destriar-los i esbrinar-los. Més : hi ha casos en què sembla que els erudits moderns atribueixen ingènuament als autors antics llurs pròpies preocupacions apologètiques. Tot plegat sembla una retòrica molt comprensible -- i una historiografia inacceptable. Una historiografia monòtona i monotemàtica falseja una història real que, segons tots els indicis, no ha estat gens monotemàtica ni monòtona. El pitjor de tot és que una historiografia poc interessant pot fer-nos creure, a tort, que la història real té molt poc interès.

En aquestes circumstàncies, cal començar per obrir qüestions i encetar direccions de recerca que desborden la minsa temàtica de la historiografia erudita. La possibilitat d'embastar un programa coherent depèn sempre d'una inspiració orientadora, que aquella historiografia no sembla haver trobat -- ni necessitat -- fins ara. Sens dubte, cal concebre la història sociolingüística catalana d'una manera molt més àmplia i profunda que la convencional. La idea fixa de les " actituds " ha empobrit i trivialitzat una història real en què unes gents han fet molt més que exaltar o denigrar ocasionalment aquest o aquell idioma. En primer lloc, han viscut en aquest i/o aquell idioma. Hi ha doncs un canemàs de relacions més íntimes i persistents que aquelles efusions i exaltacions esporàdiques que han acaparat l'atenció dels erudits. Aquest nivell, a penes explorat fins ara, és important perquè és simplement bàsic. I és certament aquí que hi ha hagut les tendències més substancials i els canvis més decisius. És clar que aquest enfocament posa el problema de la documentació : com i on trobar les dades pertinents ? Aquest és, però, un problema ben típic -- i cal reconèixer que les idees de l'historiador són un factor essencial. Si sabem què cerquem, serà molt més probable que ho trobem.

El concepte d'interposició -- i la constatació actual del fet de la interposició -- forneix una pista que la recerca històrica deu saber aprofitar. ~~El problema és que la recerca històrica ha estat sempre una recerca que s'ha fet a partir de la interposició i no pas de la realitat.~~ Si la interposició és a hores d'ara un fet cons -

tatable, cal suposar que té una història explorable. Una qüestió molt òbvia i elemental és aquella de la instauració de la interposició. Evidentment, la qüestió és prèvia a qualsevol resposta. De tota manera, és prou útil perquè suggereix hipòtesis a mesura que percebem ací i allà indicis significatius. En el cas de la historiografia sociolingüística catalana, comencem a sospitar que potser ja sabem alguna cosa interessant -- excepte que segurament encara no sabem ben bé que la sabem. La meua hipòtesi és que podem almenys assenyalar un jaló històric crucial, que és un element importantíssim per a la reconstrucció d'aquest aspecte de la nostra història.

Em refereixo específicament a dos personatges dels quals ha dit alguna cosa la historiografia erudita : Baldiri Rexach (1703-1781) i Antoni de Capmany (1742-1813), que pertanyen a generacions successives. Els texts de l'un i de l'altre que els erudits han (re)ciatat -- i d'altres, que han negligit -- són enormement aclaridors en relació a la interposició. De fet, el concepte d'interposició és segurament la clau que permet d'entendre i d'apreciar uns documents molt més instructius que les glosses estereotipades dels erudits recents. Molt explicablement, Rexach i Capmany no s'expressen ni pensen en els termes encunyats per la Renaixença del segle XIX. La mystique de " la Llengua " hi brilla doncs per la seva absència. De fet, no hi trobem enlloc aquell centre absorbent d'interès -- ni tampoc la típica fraseologia. Per consegüent, la primera qüestió és en quins altres termes raonen Rexach i Capmany. Tot plegat mereix un estudi que no puc encabir ací.

Només diré que, entre el discurs de Rexach i el de Capmany, detectem ja un contrast molt viu i molt pertinent. En efecte : és un contrast múltiple. En primer lloc, escriuen en idiomes diferents -- Rexach en català, i Capmany en castellà. Els universos dels discursos respectius són coherents amb aqueix fet. La diferència essencial quant al català no és pas qüestió d'actituds, sinó de relacions. Rexach anomena el català " la llengua pròpia " -- i és prou clar que, per contra, Capmany hi veu (almenys sovint) un idioma aliè. Què té això a veure amb la interposició ? Bé : Rexach la detecta i la impugna molt explícitament dins la secció de les Instruccions per a l'ensenyança de minyons (1749) en què s'ocupa 'De las scièncias de las llenguas'. Les seves remarques

28

mostren que té una idea ben lúcida de l'estructura essencial i de les implicacions socials de la interposició. Coherentment, manté que que és en relació directa amb el català que els catalans han d'adquirir " la intel·ligència de las llengües " que els permetrà " de aprofitar de las virtuts y vicis del Gènere Humà ". Capmany, per contra, considera la interposició un fet acomplert, i conclou -- també coherentment -- que els catalans espanyols han d'adoptar com a propi el sol idioma a través del qual es comuniquen amb la resta del món -- l'idioma en què aprenen francès, per exemple. La trajectòria biogràfica de Capmany -- i de quasi tots els membres importants de la seva generació -- il·lustra clarament la lògica d'un sistema de relacions en què els catalans espanyols es destacaran com a paladins quixotescos de la cultura castellana contra l'extranjero en la gran crisi de l'Ancien régime.

Decididament, val la pena d'esbrinar aquest fil de la nostra història -- sense perdre de vista el context de la història europea, que també és absolutament nostra. Deixem que els erudits continuïn parlant de la " Decadència " (literària) dins l'univers del discurs de la Renaixença. Cal, però, que algú comenci a estudiar el procés històric que ha reduït certes comunitats lingüístiques europees -- la catalana i la galesa, per exemple -- a subconjunts d'altres. Aquest tema, molt més vast i complex que els llocs comuns de l'erudició belles-lettrista, és també molt més clar i intel·ligible. Decidiu vosaltres mateixos si és més o menys important.

L ' S P R I N T D E L E S D O N E S
===== === ===== =====

Els qui parlen de les regles com si fossin excepcions creuen ingènuament que els desfasaments o asincronismes són " anomalies " de la història. La veritat és que tot procés històric consisteix necessàriament en desfasaments -- els quals, en comptes d'irregularitats erràtiques i accidentals, són regularitats constitutives i definitòries de qualsevol mena de procés històric. Si cada canvi ocorria pertot simultàniament, la història es reduiria a instants prodigiosos -- o prodigis instantanis. El que veiem és que els processos reals són concatenacions en què alternen i s'entrecavalquen les continuïtats i les discontinuïtats. Una epidèmia -- o qualsevol altra novetat -- arriba successivament a distints llocs. És molt possible, per exemple, que un procés s'hagi acabat ja en algun lloc quan encara no ha començat en algun altre. Segurament això és un aspecte essencial de l'estructura del temps històric. -- i el temps sembla un aspecte important de tota història. D'altra banda, és clar que hi ha desfasaments successius perquè hi ha imbricacions en tot moment -- perquè, per exemple, un individu és una intersecció de sectors i grups socials, els límits dels quals no coincideixen pas perfectament. L'anàlisi històrica ha d'ésser, si de cas, més complexa que la sociològica -- ha de prendre en compte la geografia, per exemple.

De tota manera, les correspondències entre els desfasaments i les imbricacions han estat reconegudes més lúcidament per alguns economistes i sociòlegs teòrics -- com ara Albert O. Hirschman, Wilbert E. Moore i Maurice Godelier -- que no pas per molts historiadors professionals. Confesso que la meua pròpia construcció teòrica -- especialment el model de situació minoritària -- deu ben poques inspiracions a la historiografia (socio)lingüística corrent, que és una mena d'erudició bastant indigesta.

No diré res ací dels desfasaments geogràfics -- algú ha començat a aplicar els models de la Nova Geografia al cas galès. Tampoc no entraré en un tema tan obvi i interessant com els desfasaments entre les generacions successives, i també entre els nivells d'edat en un mateix moment. Parlaré solament d'una partició social bàsica : els sexes. Presentaré una hipòtesi que em sembla coherent.

1

Almenys és versemblant -- perquè es basa de fet en un cert nombre de casos reals. Com que, d'altra banda, no he descobert cap contraexemple, la meua hipòtesi ^{diu} ~~consisteix~~ que el desfasament que he detectat és típic i general. Em guardo, però, de considerar-lo una regularitat universal -- veig clarament que aquest desfasament històric depèn directament de categoritzacions socials, i especialment de la forma de les relacions entre els sexes. Per consegüent, suposo que aquest desfasament és típic precisament d'una mena d'estructura social -- que, en tot cas, és la corrent dins les societats "modernes".

La pedra angular de la situació minoritària és un bilingüisme uni-lateral -- limitat, per consegüent, a una part de la població. Aquest bilingüisme és una etapa entre dues transicions. La primera és la bilingüització, en què els parlants d'un idioma (que anomeno simplement x) n'adquireixen un altre (que anomeno y). La segona és la unilingüització, en què els bilingües abandonen x i retenen y. L'etapa comença doncs amb una adquisició (= aprenentatge), i s'acaba amb un abandó (= " oblit "). Sens dubte, podem considerar-la un desfasament -- en tot cas, és una imbricació. En el cas de Gales, gràcies als censos decennals ençà del 1891, podem traçar les corbes quantitatives de les dues transicions dins l'interval cronològic (ara de 90 anys) jalonat per les xifres estadístiques. També podem fer extrapolacions hipotètiques -- retrospectives i prospectives --, o almenys conjecturar el perfil global del procés, que segurament s'assembla al de l'anomenada transició demogràfica. De fet, la bilingüització inicial i la unilingüització ulterior són tendències demogràfiques en tot cas -- perquè les comunitats lingüístiques són poblacions per definició. En el cas de Gales, les dades ens diuen les proporcions successives de la població global corresponents als unilingües galesos, als bilingües i als unilingües anglesos. L'important ací és que la decreixença dels unilingües galesos és la creixença dels parlants de l'anglès, i correspon a la bilingüització -- mentre que la creixença dels unilingües anglesos és la decreixença dels parlants del galès, i correspon a la unilingüització.

Imaginem ara un model abstracte i general, amb dues corbes aproximadament paral·leles corresponents a les dues transicions successives. I imaginem que desdoblem les corbes tot separant la pobla-

3

ció d'un sexe de la de l'altre. La qüestió és si hi ha cap dife -
rència significativa entre els dos sexes. No oblidem pas que es
tracta d'una comparació, i que hem de fer abstracció de tot allò
(edats, llocs geogràfics, etc.) que és independent del sexe.
En definitiva, volem saber si els homes (o les dones) s'avancen
(o es retarden) relativament i ceteris paribus. Ara : la dife -
rència tindrà dos aspectes correlatius : el demogràfic i el crono -
lògic. En un moment donat, ¿ és més gran la proporció dels homes
o la de les dones que parlen x ? I també, ¿ són els homes o les
dones els qui atenyen abans/després una certa proporció donada
de parlants de x ? Naturalment, cal posar les mateixes qüestions
a propòsit de l'idioma y. Per consegüent, podem expressar les di -
ferències en termes de proporcions (i desnivells) i en termes de
dates (idesfasaments).

Bé : la meua hipòtesi és que el bilingüisme femení comença des -
prés i s'acaba abans que el masculí. Els casos que he pogut estu -
diar fins ara suggereixen que, en general, els homes esdevenen bi -
lingües abans i resten bilingües més temps -- mentre que, corre -
lativament, les dones esdevenen bilingües més tard , i després esde -
venen unilingües (en y) abans que els homes. Hi ha doncs un doble
desfasament (dis)simètric. En la bilingüització inicial, els
homes s'avancen (com si s'afanyessin) i les dones es ressaguen
(com si fossin remisses). I inversament : quan la unilingüit -
zació final, les dones s'avancen (com si s'impacientessin) i els
homes es retarden (com si ronsegessin). Tot plegat vol dir una
cosa molt simple : que l'etapa bilingüe és més breu en les dones
que en els homes -- perquè hi entren després i n'ixen abans.
El fet significatiu és que, encara que aquest bilingüisme sigui en
tot cas transitori, el dels homes és relativament estable o per -
sistent (crònic, si voleu), mentre que el de les dones és rela -
tívament inestable o fugaç (agut, si voleu). En fi : hom diria
que, mentre que el bilingüisme masculí és relativament segur (en
el sentit de sòlid i resistent), el femení és relativament insegur
(en el sentit de precari i caduc).

La hipòtesi és simple -- no pas simplista, però. Almenys,
obliga a distingir clarament dues coses que solem confondre : la
lentitud (en termes de velocitat) i la tardança (en termes d'in -
terval cronològic). En efecte : sembla que les dones, després

de retardar-se (en la bilingüització), són més ràpides (en la unilingüització). Les dones, arribades més tard que els homes a l'etapa bilingüe, segurament la travessen més ràpidament que ells, en contrapartida. Aquest sprint -- o estrebada, si preferiu un mot català -- és ben explicable. Els ressagats han d'apressar-se i embalar-se per posar-se a l'altura dels avançats. De fet, sembla que les dones, després de rattraper els homes en la bilingüització, prenen la davantera en la unilingüització. Podríem doncs dir que tarden a aprendre l'idioma y -- i que després s'apressen a abandonar x.

Hem suposat que el bilingüisme és una etapa. Sens dubte, ho és en bloc. Si entrem en detalls, però, veurem que consisteix realment en una successió de canvis, a partir de la primera adquisició de l'idioma y fins a l'abandó total de x. Entre l'unilingüisme anterior i el posterior, hi ha un camí bastant llarg -- i, per consegüent, (sub)etapes intermèdies. En primer lloc, cal adquirir l'idioma y. El canvi següent és la seva col.loquialització, que es produeix a mesura que el seu ús esdevé més i més freqüent i ordinari. És quan y ha esdevingut col.loquial que pot esdevenir plenament vernacle -- és a dir : natiu i, per consegüent, propi i primari. En efecte : la nativització és el canvi següent, que ocorre entre generacions consecutives -- quan els pares transmeten llur idioma secundari als fills com a idioma primari. Aquesta transposició és, de fet, el punt més crucial de tot el llarg procés. La seva segona meitat és aproximadament la imatge invertida de la primera. L'idioma x esdevé més i més rar i especial fins que és abandonat.

Si és cert que el bilingüisme dels homes és més durador que el de les dones, això implica que els homes fan aquella successió de canvis d'una manera relativament compassada i relaxada -- mentre que les dones fan el mateix camí d'una manera més impetuosa i atropellada. L'abreujament mateix implica que, en comparació amb els homes, les dones fan dreuera i cremen les etapes tot precipitant i telescopant aquella successió de canvis. Exagerant una mica, és el contrast entre una tendència gradual i una embranzida brusca. En tot cas, és en aqueix sentit que podem dir que el bilingüisme masculí és crònic, i el femení és agut.

5

La meua hipòtesi resta subjecta a verificació -- verificació prou fàcil si hi ha dades pertinents i adequades. En definitiva, es tracta de comparar xifres per detectar desnivells i/o retards. El més important, però, no és pas que una hipòtesi es reveli justa -- com si fos un pronòstic. Ací no es tracta de guanyar cap premi. Com que es tracta d'entendre, la hipòtesi tindrà valor si és intel·ligible i, sobretot, si és coherent amb altres aspectes de la realitat. La significació i la justificació d'una hipòtesi -- la seva valor com a hipòtesi -- són prèvies a les conclusions de l'exploració empírica. Tota hipòtesi pròpiament dita va lligada a una teoria que consisteix en idees generals -- i no pas en esdeveniments particulars.

Sembla que, dins les societats "modernes" en què ocorre la situació minoritària -- i que no són pas la totalitat de la Humanitat ni de la Història Universal -- hi ha diferències sociolingüístiques típiques entre els dos sexes. Almenys, hi ha una bibliografia més i més frondosa sobre el tema. La veritat és que no hi ha ben bé un tema bàsic i central en aquest camp. Els investigadors més sensats i clarividents (cf. Barrie Thorne & Nancy Henley, Language and sex : Difference and dominance, 1975) es guarden molt de concentrar-se exclusivament en aquest o aquell aspecte, perquè intueixen -- segurament amb raó -- que hi ha moltes diferències sociolingüístiques entre els dos sexes.

De tota manera, sembla que els repertoris lingüístics masculins contenen en general més variació que els femenins. El psicòleg pot (o podria) atribuir a les dones una certa "intolerància de la variació", anàloga a l'anomenada "intolerància de l'ambigüitat" (suposadament típica dels caràcters neuròtics i autoritaris), i que recordaria la noció de tabú de Mary Douglas (Purity and danger : An analysis of concepts of pollution and taboo, 1966 ; cf. també Vladimir Jankélévitch, Le pur et l'impur, 1960). Cal constatar i reconèixer que, per alguna raó, la noció de "puresa" ha estat associada i aplicada típicament a les dones. Per al sociòleg, l'important és les restriccions mateixes, més que no pas les característiques psicològiques (reals o suposades) de les dones. L'enfocament sociològic pot trobar explicacions més òbvies i convincents que les psicològiques en aquest camp.

6

Els repertoris lingüístics masculins i femenins són coherents amb els " móns " respectius. I sabem massa bé que la vida masculina (tant pel costat de l'experiència com pel costat de l'acció) és segurament més " oberta ", " ampla " i " rica " que la femenina -- la qual és doncs correlativament " estreta " i " pobra ". Evidentment, aqueix contrast és tan relatiu com qualsevol altre. Ens diu només que la vida femenina i el medi corresponent són menys espaiosos i diversificats que els masculins. Pel que fa als repertoris, això implicaria, al límit, el contrast entre una complexitat versàtil (= acomodable) i una simplicitat fixa (o " rígida "). No cal, però, exagerar gaire les coses per a copsar un contrast que és ben conegut. En termes de llibertat, diríem que la vida masculina és més desembarassada i movedissa -- mentre que la femenina és més reclosa i encongida. En tot cas, sembla que les normes masculines són relativament permissives, i les femenines relativament restrictives -- coherentment amb els rols " actius " i " passius ", respectivament. També podem expressar això en termes de permeabilitat, i dir que, mentre que la vida masculina és més " oberta ", la femenina és més " tancada ". El fet en tot cas és que els homes tenen accés legítim a una gamma més ampla d'ocasions que les dones -- i que també participen efectivament en una gamma més ampla d'activitats. La sociabilitat típicament masculina (Lionel Tiger, Men in groups, 1969) és molt coherent amb això.

Crec que tot plegat explica suficientment per què els homes esdevenen bilingües abans i resten bilingües més temps que les dones. L'enfocament sociològic -- lliure de psicologismes impertinents -- suggereix que el contrast entre els dos sexes manifestat en la situació minoritària és, en efecte, concomitant i coherent amb una diferenciació sociocultural que és una diversitat bàsica. No cal pas suposar que aqueixa diversitat sigui universal ni " natural ". Al contrari : cal suposar que aquells contrastos tan típics no apareixeran pas allí on la vida masculina i la femenina seran igualment " tancades " o " obertes ". És possible que hi hagi relativament poques diferències significatives entre els sexes en les pàges més " primitives " i les megalòpolis més " modernes " -- i que, per contra, les diferències siguin màximes en les societats en " en transició ". Les diferències seran certament considerables allí on la bipartició homes/dones coincidirà aproximadament

amb d'altres de fonamentals -- com ara públic/privat, producció / consum, classe/rang, etc. Reduïdes a la vida privada i al consum, les dones seran comprensiblement sensibles als símbols de rang i a la polaritat prestigi/estigma -- i remarcablement actives en els processos de distinció/imitació. Thorstein B. Veblen va produir a la Belle Époque un llibre clàssic sobre el tema (The theory of the leisure class, 1899).

Tot això ajuda a comprendre que la coexistència dels idiomes x i y sigui prou més conflictiva dins la vida de les dones que no pas dins la dels homes. Podríem dir esquemàticament que dins la vida de les dones són incompatibles coses que són compatibles dins la vida dels homes -- com si, això és, la lògica de la vida femenina fos predominantment disjuntiva, i la de la vida masculina fos predominantment conjuntiva. La lògica de Boole és ~~af~~ una simplificació molt aclaridora. El que importa ací és el contrast entre optar entre alternatives i combinar elements. D'altra banda, és evident que les exclusions són restriccions.

La brevetat relativa del bilingüisme femení és, de tota manera, el resultat de dos desfasaments successius i de signe contrari. La diferència entre els sexes no es redueix pas al siple fet que l'un s'avança i l'altre es retarda. En comptes de simplificar i generalitzar tan expeditivament, caldrà indagar quan i en què un dels dos sexes s'avança en comparació amb l'altre, que es retarda correlativament. La meua hipòtesi és que hi ha una certa complementarietat -- i que, per consegüent, no podem dir que cap dels dos sexes sigui innovador i capdavanter (ni tampoc conservador i seguidor) sempre i en tot. Noteu que l'especialització complementària (anomenada esquismogènesi per Gregory Bateson) és precisament la forma general típica de les relacions entre els dos sexes. És cert que la complementarietat no implica pas necessàriament igualtat perfecta. Pot, però, haver-hi contrapartides i alternances -- i crec que, en el cas dels sexes, n'hi ha i són ben substancials. Les retòriques machistas i feministes a penes en parlen gens.-- perquè no es proposen d'aclarir res. Les retòriques machistas es limiten a pretendre que l'ordre establert és " natural " -- i les feministes es limiten a pretendre que és " antinatural ". Si llegiu Clément Rosset (L'anti-nature, 1973), veureu que totes les pretensions d'aquelles dues mones

8

són pures arbitrarietats i inanitats. La qüestió interessant per al sociòleg és com és que funcionen efectivament les relacions entre els sexes -- i és aquí que cal copsar una lògica que cap retòrica no s'ha proposat mai d'aclarir.

He dit que els homes es destaquen al començament del procés, i que les dones s'hi incorporen després. És en la ~~bi~~lingüïtzació que els homes s'avancen i les dones es retarden. En una societat en què la iniciativa (sobretot si és aventurosa) és típicament masculina (i la conformitat és típicament femenina) podem preveure que els homes seran relativament avançats (i les dones correlativament endarrerides) en aquesta transició inicial. Per començar, els homes tindran segurament més ~~numeroses~~ oportunitats i més necessitat d'aprendre l'idioma y. A més de la seva pròpia coherència, aquesta part de la hipòtesi té el suport d'una analogia que sembla molt pertinent. Sens dubte, hi ha paral·lelismes essencials i connexions prou directes entre l'adquisició de l'idioma y i la generalització moderna de la literacy. A la llarga, l'unilingüisme en x ha esdevingut tan rar (i invivable) com l'"analfabetisme". Les dades estadístiques compilades per Carlo M. Cipolla (Literacy and development in the West, 1969) permeten de mesurar desnivells i retards entre els dos sexes i de traure'n conclusions matemàtiques aplicables mutatis mutandis a la bilingüïtzació. L'altra part de la hipòtesi -- que les dones són a l'avantguarda de la unilingüïtzació perquè abandonen l'idioma x abans que els homes -- és també prou coherent amb les dades accessibles, encara que ací no hi hagi estadístiques rigoroses.

L'abandó de x per les dones té a veure molt directament amb la nativització de y -- perquè les dones compten més que els homes dins el cercle domèstic-familiar, que és el medi en què (generalment) els individus humans aprenen de parlar i esdevenen persones. Joan Fuster va assenyalar fa vint anys una paradoxa típica ('La llengua i més coses dels valencians', Serra d'or 1962) -- a saber: que l'idioma x és en molts casos "patern" quan y ha esdevingut ja matern.

Això lliga amb un tema molt sagaçment indicat i indagat per Llorong Planes (El petit llibre de Catalunya Nord, 1978, § IV.h-k). Quan l'unilingüisme (en y) ha esdevingut ja típicament femení

9

i infantil (i el bilingüisme ha esdevingut correlativament típic dels homes adults), hi ha una " frontera lingüística intrafamiliar " i unes tensions molt peculiars. El bilingüisme unilateral pertany ací justament a aquelles categories socials considerades " superiors " en el sentit d'independents, capaces, madures, responsables, etc. -- mentre que els unilingües en y són els " menors dependents ", subjectes al poder patriarcal. Aleshores la utilitat marginal o suplementària de la competència en x (que tenen els bilingües) i el handicap correlatiu dels unilingües en y són percebuts i provoquen reaccions molt interessants. Adquirir x (com a segon idioma) té un sentit associat a l'emancipació d'aquells " menors dependents ". Això ocorre, però, quan y ha esdevingut ja l'idioma comú i general -- de fet, quan la unilingüització ha avançat prou perquè x adquireixi aquelles connotacions i valors que el fan significatiu i atractiu per contrast amb l'unilingüisme en y. El fenomen assenyalat per Llorenç Planes és interessant independentment del volum i l'abast dels seus efectes. L'aspecte interessant ací no és pas el prospectiu, sinó l'estrictament situatiu: quan i on ocorre (o almenys pot ocórrer) aquell fenomen. Crec que la meua hipòtesi ajuda a entendre'l. Si no hi havia cap desfament perceptible entre els sexes en la unilingüització (i les dones no eren precisament les davanteres en aqueixa direcció), aquell fenomen fóra incompreensible -- o simplement impossible.

La hipòtesi de la brevetat relativa del bilingüisme femení dins la situació minoritària és molt intel·ligible i molt probable perquè és coherent amb idees generals i amb indicis particulars de bastants menes. Si em dieu que serà totalment inútil fins que serà verificada exhaustivament, hauré de recordar-vos delicadament que no hi ha cap ciència humana que hagi verificat exhaustivament res. El truc secret és precisament raonar endavant. Els erudits belles-lletristes es formen una noció molt fantàstica de la ciència -- una noció que, naturalment, és com ells. En aquest cas, la recerca sociolingüística es pren modestament la llibertat de diferir. Tampoc no espera ni desitja que l'aplaudeixin els qui no l'entenen. Ella vol entendre. I això és una preocupació urgent i absorbent. Hi ha una manera brusca i impolida de dir-ho :

Celui qui va n'a pas le temps d'être.